

వేదములు

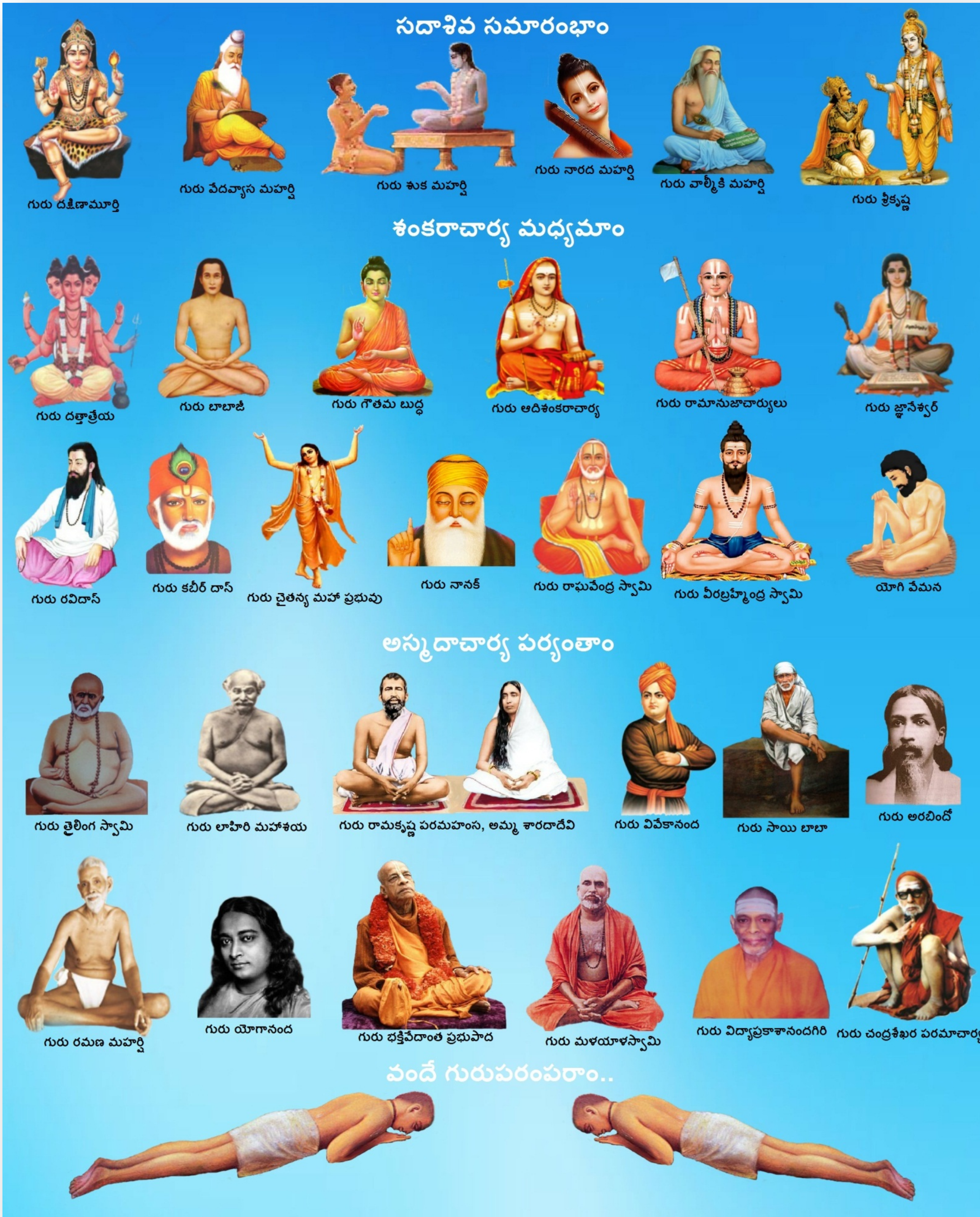
విచారణ

ఆర్య విద్యా రహస్యము

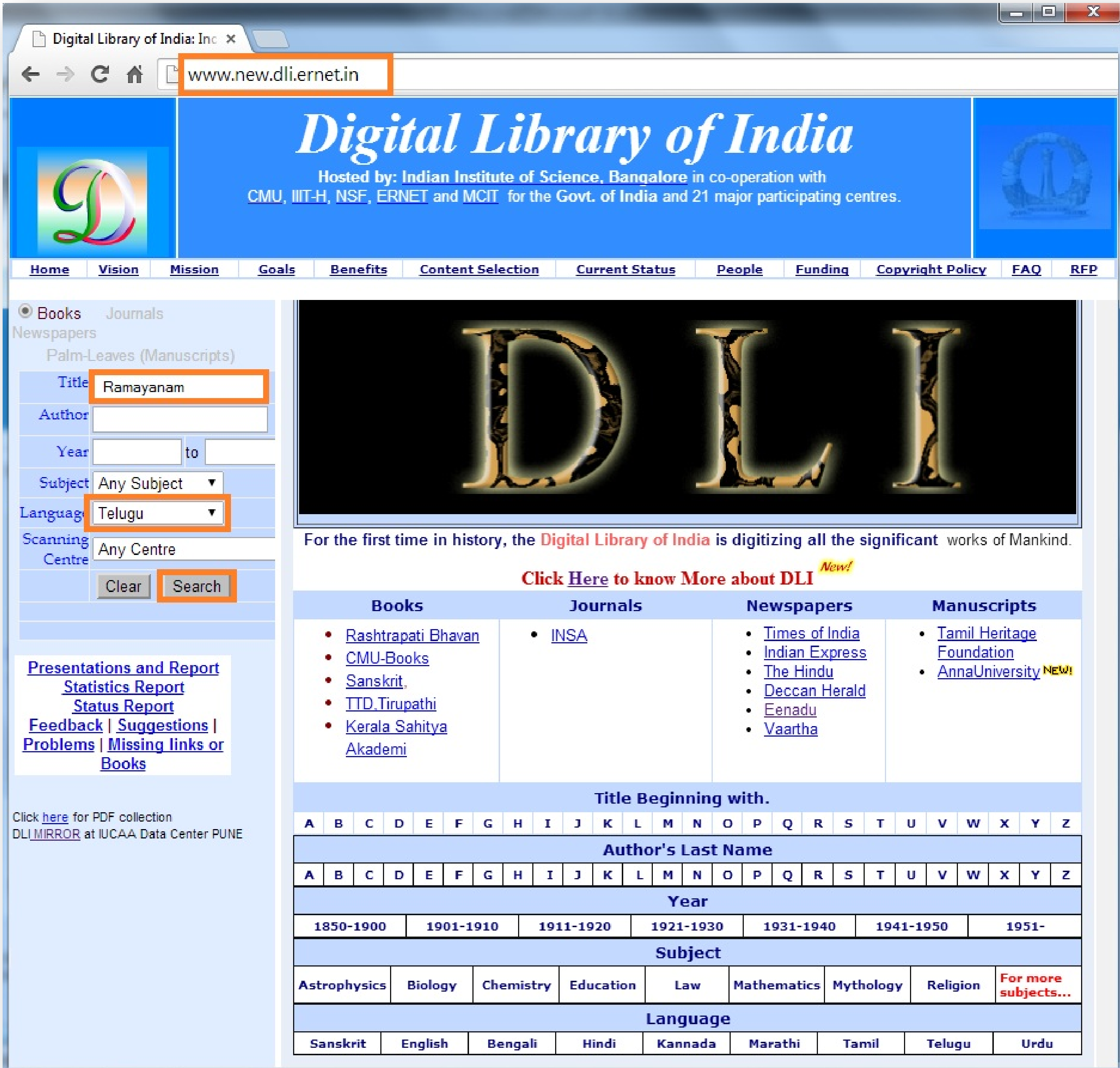

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజీ
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయి బాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళస్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్న్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, ఐవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

"స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః"

ఆర్యవిద్యారహస్యము.

క. మార్కండేయశర్మచేత

సంపాదింపఁబడినది.

భూమిక.

భరతఖండమునందు చిరకాలమునుండి వ్యాపించియున్న విద్యలనుగూర్చి సంగ్రహముగ నొకగ్రంథమును వ్రాయుట కుపక్రమించితిని. కార్యాంతరమువలన బెజవాడకుఁబోవుట తటస్థించెను. అచట నామిత్రులగు బ్రహ్మశ్రీ కోటంరాజు రామారావుపంతులుగారితో ప్రసంగవశమున నేనువ్రాయుచున్న గ్రంథమునుగూర్చి ముచ్చటించితిని. వారీమాటవిని తమసమీపమున నంతకుముందే వ్రాయఁబడియున్న ఒకగ్రంథమును నాకుఁ జూపించిరి. ఆగ్రంథమునందు గ్రంథకర్తృనామాదిక మేమియు లేదు. "అస్మద్గురుకృతగ్రంథమునుండి సంగ్రహింపఁబడినది." అని వ్రాసియున్నది గాని మఱేమియునందు వివరింపఁబడి యుండలేదు. ఆగ్రంథమును గ్రహించి పలుతావులందు విషయములను పెంచి ఈగ్రంథమును సమకూర్చితిని. శ్రీకోటంరాజు రామారావు పంతులుగారికిని వారికాగ్రంథము నొసంగినవారికిని కృతజ్ఞతాభివందనముల నొనర్చుచున్నాఁడను. వారి నామధేయము తెలియనందులకు చింతిల్లుచున్నాఁడను. ముద్రణసమయమునందు శోధ్యపత్రసంస్కరణము నొనర్చినట్టి మామిత్రులగు శతావధానులు బ్రహ్మశ్రీ పండిత పురాణం - సూర్యనారాయణ తీర్థుల వారికి వందనము లర్పించుచున్నాఁడను. ఇందు చేర్చవలసినవిషయము లనేకములు గలవు. వానిని రెండవముద్రణమునందు చేర్చెదను.

2-6-14.

గుంటూరు,

ఆనందజ్యేష్ఠ శుద్ధనవమి

శ్రీశీతలజయంతి.

ఇట్లు,

క. మార్కండేయ శర్మ.

విషయసూచిక.

శ్రీచిదానన్దసరస్వతిః శరణంభవతు.

శ్లో. మఙ్గళాయ మహానస్తు చిదానన్దసరస్వతిః,
యేన నిష్కణ్టకీభూతో వేదపన్థాశ్చిరంపునః.

ఆర్యవిద్యారహస్యము.

ధర్మము, అర్థము, కామము, మోక్షము అను నాలుగుపురుషార్థముల కాశ్రయభూతములయి చతుర్వేదములు విలసిల్లుచున్నవి. ఆవేదచతుష్టయమునకు :—

అంగములు. ౬
ఉపాంగములు. ౪
ఉపవేదములు. ౪
——
౧౪

గలవు. ఈపదునాలుగు వేదార్థమును వేదమహిమను తెలిసికొనుటకు సహాయమునుచేయును. అందులో అంగములనఁగా:—౧ శిక్ష. ౨ వ్యాకరణము. ౩ ఛందస్సు. ౪ నిరుక్తము. ౫ జ్యోతిషము. ౬ కల్పము. అను ఆఱయియున్నవి.

ఉపాంగములనఁగా:—౧ మీమాంస. ౨ న్యాయశాస్త్రము. ౩ పురాణము. ౪ స్మృతి. ఈనాలుగు అగును.

వేదము మధ్యకాయతుల్యము. అట్టివేదమను పురుషునికి శిక్షాదిషడంగములు అంతరంగములు మీమాంసాదికములగు ఉపాంగములు బహిరంగములు.

౧. ఆయుర్వేదము. ౨. అర్థవేదము. ౩. ధనుర్వేదము. ౪. గాంధర్వవేదము. ఈనాలుగు నుపవేదములు. ఈయుపవేదములు ఋగ్యజుస్సామాథర్వణాఖ్యులగు మహాప్రభువులకు సమీపమునందుండు ప్రధానులవంటివి.

ఈషడంగములు, ఉపాంగములు, ఉపవేదములు అనునాలుగు వేదమున కుపచరించురీతి వివరముగ వ్రాసిన గ్రంథమి స్వరమాలిక. అయినను సంగ్రహముగ నిచట వ్రాయుచున్నాము.

౧. శిక్ష.

ఇందు అకారము మొదలు హకారముగమున్న అక్షరములయొక్క పలికెడిరీతిని బోధించును. తజ్జ్ఞానమున స్వర, కాల, స్థాన, ప్రయత్న, అనుప్రధానము అనుప్రకారములుగ విభజించి విషయములను చక్కఁగా బోధించియున్నారు. శిక్షలు చాలా సలుబడిలేక గలవు. శంభుశిక్ష, పాణినీయశిక్ష, వ్యాసశిక్ష, భారద్వాజశిక్ష, సర్వసమ్మతశిక్ష మున్నగు నామములతో నున్నవి. వీనిలో పాణినీయశిక్షయే బ్రహ్మయజ్ఞాంగముగఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది.

౨. వ్యాకరణము.

సంహితయనఁగాఁ బదములయొక్క సంధి. సంధిమూలముగ లోపము, ఆదేశము, ఆగమము, హ్రస్వదీర్ఘము మున్నగునవి ఏర్పడి కూర్పుటయగును. కూర్చుటయు, కూడియున్న పదములను విడఁదీయుటయును వ్యాకరించును కావున (వ్యాకరించుటయనఁగా విభజించుట) వ్యాకరణమనిపేరు. ఈవ్యాకరణము ఇంద్ర, చంద్ర, కాశకృత్స్నాది భేదములుగల తొమ్మండుగురు మహామునులచేత వేర్వేఱుగ రచియించబడినట్లు ల ఐతిహ్యముగలదు. కాని ప్రబలప్రమాణములు గానరావు. ఈవ్యాకరణములలో ప్రకృతమున కొన్నియే గనంబడుచున్నవి. పెక్కు భాష్యములు వేర్వేఱుగఁ బుట్టియున్నవి. ఇందున్న దికములు అనేకములు సహస్రాంశములగు గీర్వాణశబ్దములయొక్క సమ్యగ్జ్ఞానము దుర్లభమని బోధింపఁబడియున్నది. దేవేంద్రుఁడు బృహస్పతివద్ద సహస్రదివ్యవర్షములు శబ్దశాస్త్రము నధ్యయనముచేసినను, అనేకాంతమునుండియు నమొనర్చినను శబ్దసంఘమును సమగ్రముగ నేలు గనకపోయెననియు, అంతట దేవేంద్రుఁడుతపమొనర్చి సులువుగ గ్రహించుటకుఁగాను శబ్దశాస్త్రము నొనర్చెననియు మహాభాష్యమునందును వేదమునందును గలదు. ప్రకృతమున వ్యాకరణములు చాలవఱకు నామశేషములైయున్నవి. సారస్వత, శాకటాయన, ఐంద్ర, వ్యాకరణములుమాత్రము కొంచము

తోఁ గనంబడుచున్నవి. సర్వసాధారణముగ నంతట వ్యాప్తమయియు
న్న వ్యాకరణము పాణినీయమొక్కటియే. ఈవ్యాకరణమును పణినమ
హామునికిని దాక్షీదేవికిని పుత్త్రుఁడగు పాణిన్యాచార్యుఁడు రచించెను.
ఇంద్రుఁడే ఈరూపమున నవతరించెనని పలువురితలంపు. పిదప ప్రతిభా
విశేషము కలుగుటకు పరమేశ్వరునిగూర్చి తపమొనర్పఁగా పరమేశ్వరుఁ
డు ప్రత్యక్షమై తానుపదేశించు శబ్దబ్రహ్మము నిత్యమయినదని తోఁ
పింపఁజేయుటకయి తాను చేతధరించియుండు సప్తకోటిమహామంత్రసం
పుటీకరణాత్మకమగు డమరుకమును మ్రోయించెను. ఆమ్రోఁతయే
“అఇఉణ్” మున్నగు పదునాలుగుసూత్రములుగ వెల్వడెను. ఆసూ
త్రములకు అక్షరసమామ్నాయ మనిపేరు. ఈసూత్రముల తాత్పర్య
మతి గంభీరమగుటచేత నందికేశ్వరుఁడు ఈసూత్రములకు లఘువృత్తి
నొనర్చెను. నందికేశ్వరుని యనుగ్రహమువలన పాణిని, వ్యాఘ్రపాదుఁ
డు మున్నగువారు స్ఫోటమను నామాంతరముగల శబ్దబ్రహ్మమునందు
తాత్పర్యముపెట్టుకొని నాదబ్రహ్మమునుండి పుట్టినవర్ణములు వర్ణస
మూహములయిన పదములు, పదసమూహములయిన వాక్యములు,
వాక్యసమూహములయిన వేదములు లక్ష్యములుగాఁజేసికొని వీనిని సం
స్కరించెడి వ్యాకరణమును ప్రవర్తింపఁజేసిరి.

సనకసనందనాదులు ఉపనిషత్ప్రతిపాద్యమయిన సచ్చిదానంద
రూపమగు పరబ్రహ్మమును లక్ష్యముగాఁ జేసికొని వేదాంతశాస్త్రము
ను జేసిరి.

ఉపమన్యుమహాముని మొదలయినవారు ప్రణవబీజాంకురమువ
లన పుట్టిన అకారాదివర్ణ సమూహమే అక్షరసమామ్నాయము కనుక
వానినే పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశబీజములుగాను తర్వాత రెండు
మూఁడు మొదలయిన వర్ణములుకలసి ఆయాదేవతాబీజములుగాను
ఆ బీజములతోఁగూడిన మహామంత్రములుగాను విభజించి మంత్రశా
స్త్రమును ప్రవర్తింపఁజేసిరి.

ఇఁక శబ్దబ్రహ్మమున నభిమానముగల యోగులు గాయకులు
మున్నగువారు పై ప్రక్రియనే మన్నించుచున్నారు. ఈ శబ్దబ్రహ్మవా
దుల కందఱును సచ్చిదానందాత్మకమయిన అద్వైతస్వరూపబ్రహ్మము

వాచ్యమనియు, దానికిఁ బ్రపంచస్వరూపమయిన శబ్దబ్రహ్మము వాచకమనియు వాచ్య వాచకముల రెంటికిని అభేదమనియున్నది గనుకనే లోకములో నొకమనుష్యుని వానిపేరునఁ బిలిచిన వాఁడా పేరును తానుగా భావించుకొని నిద్రించుచున్నను పలుకుచున్నాఁడనియు పలుకుదురు. ఈమతమును తార్కికులు వేదాంతులు అంగీకరింపరు. అయితే వీరి పక్షములో దేశాంతరభాషతోఁ గూడిన గాయత్రీమంత్రముతో బ్రాహ్మణ్యసిద్ధియు, అట్టి మహావాక్యములతో సన్న్యాససిద్ధియు, అట్టి ప్రణవముతో మోక్షసిద్ధియు, అట్టిమంత్రములతో యజ్ఞసిద్ధియు నొప్పుకొనవలసివచ్చును. అప్పుడు వీరిలో కొందఱు వాదములో నామాత్రము మొగమోటక శబ్దబ్రహ్మపక్షము నిరసింతురు.

పాణినిమహామునికథ.

ఈపాణినిమహామునియొక్క చరిత్రము సమగ్రముగ నెచ్చటను లభింపదు. పారాశర్య పురాణమునందు విశేషముగ నీతని చరిత్రము గలదఁట. కథాసరిత్సాగరమునందు ౧ లంబకము ౪ తరంగమునందు నితని చరిత్రము సంగ్రహముగ చెప్పఁబడియున్నది.

ఈయన చేసిన వ్యాకరణము <u>అష్టాధ్యాయి</u> యనఁబడును. అనఁగా ౮ అధ్యాయములు గలదియని యర్థము. ఒక్కొక యధ్యాయమునకు ౪ సి పాదములు. ఈపాణినిమహాముని స్నానపవిత్రాంగుఁడయు, ప్రాఙ్ముఖుఁడును, శుచియునై పరిశుద్ధమును నిర్జనమును అగు ప్రదేశమునఁ గూర్చుండి సూత్రముల రచించె నని పతంజలిమహాభాష్యమునఁ గలదు. పాణిని సూత్రములను రచించుచుండు సమయమున కాత్యాయన గోత్రోత్పన్నుఁడగు విష్ణుశర్మకు బ్రాహ్మణస్త్రీయందు జనించిన వరరుచి మహాముని నీవుచేయు సూత్రములలోఁ జాలవిషయములు చెప్పవలసి యున్నయవి యని పలుకుచు ఆచేయఁదగిన వాక్యముల నుచ్చరించుచుండెనఁట. పాణినిమహాముని తన సూత్రములను [illegible] చింతనరూపములును, వృత్తులు, వార్తికములు, అనఁబడుచున్నట్టి వరరుచివాక్యములను విని తన సూత్రరచనకు విఘ్నమును కలుగుచున్నను కొంతదనుక ఊరకున్నను తరువాత సహింపలేక బ్రహ్మరాక్షసుండవు గమ్మని వరరుచిని శపించెను.

ఆవరరుచియు బ్రహ్మరక్షస్సయియుండి యొకమఱ్ఱిచెట్టుమీఁద ప్రవేశించి తనరక్తముతో పాణినిసూత్రములకు సమగ్రముగ వార్తికములను ఆచెట్టు ఆకులనిండ వ్రాసెను. తరువాత పాణినిమహాముని తనసూత్రములపై విచారణచేయు వరరుచిమహామునికి తాను శాపమిచ్చినందులకు పశ్చాత్తప్తుఁడై ఆవరరుచి శాపవిమోచనమునకును అతని వార్తికగ్రంథముల ప్రచార మతిశయించి లేకపోవుటకొఱకును బరమేశ్వరునిగూర్చి యేకాగ్రచిత్తమున తపమొనర్చుచు కన్నులుమూసికొనియుండి దోసిలి పట్టియుండఁగా శివునికంకణమగు ఆదిశేషుఁడు పరమేశ్వరునిప్రేరణమున చిన్నపామై దోసిలియందు పడెను.

అంతట పాణినిమహాముని దద్దిరిల్లి తననేలను విడిచి యులికిపాటుతో "కోర్భవాన్" యనిపలికెను, "కోభవాన్." అనుటకుమాఱుగా "కోర్భవాన్" అని దుస్సంధిగా అపప్రయోగముచేసినవిషయమును దోసిలినుండి క్రిందఁబడినవాఁడు అను విషయమువలన పతంజలి యను నామమును వహించిన యాదిశేషుఁడు "సర్పోఽహం" అని సమాధానమిచ్చెను. తిరిగి పాణినిమహాముని "రేఫః క్వగతః" అని పలుకఁగా పతంజలి మఱల "త్వయాపహృతః" అని సమాధానమిచ్చెను. ఇందువలన తాను "కోర్భవాన్" అను అపప్రయోగమును ప్రయోగించినందులకు, లజ్జయును పరమేశ్వరుఁడు సర్పరూపమున సాక్షాత్కరించెను గదా యని సంతోషమును, పరమేశ్వరునిగూర్చి చేయవలసిన దండప్రణామాదికార్యములయెడ సంభ్రమము మున్నగునవి ముప్పిరిగొనఁగా నమస్కరించి స్తుతిచేయుచుండెను. ఈసమయమునందుఁ దన్నును పట్టుకొనునేమో యని భయపడు సర్పజాతి శిశుస్వభావము నభినయించుచు జఱజఱమిక్కిలి వడిగా ప్రాఁక యొకపుట్టలోఁ జొరఁబడి కనఁబడక పోయెను. పిదప పాణినిమహాముని మిక్కిలి యార్తితో వెంటఁబడి విలివిరి మలయుదనుక పరుగిడి యాపుట్టమీఁద ప్రాణాధారముపడి "నన్ను కనఁబడవలయును లేనియెడల నన్నుఁ జంపవలయును" అని ప్రార్థించుచుండఁగా ఆదిశేషుఁడు సహస్రఫణములుగల నిజరూపముతో ప్రత్యక్షమాయెను. పాణినిమహర్షి ప్రత్యక్షమయిన ఆదిశేషునకు నమస్కరించి తానొసఁగిన సూత్రములకు భాష్యమును చేయుఁడని ఆదిశేషుని యాచిం

చెను. తెరలోపలనుండి ఆదిశేషుఁడును సహస్రముఖములతో భాష్య
మును చెప్పుచుండఁగా వేయిమందిమునీశ్వరులు వ్రాయుచుండిరి. తెర
లో ఒకనాఁడు మధ్యాహ్నమునందు ఆహ్నికము సమాప్త మయిన పిద
ప మునీశ్వరులందఱు ఉపనిషన్మంత్రములతో వందన పూర్వకముగా శాం
తి చెప్పి తెరకు ప్రదక్షిణ నమస్కారము లొనర్చి పిదప పాణినిమహా
మునినదికి స్నానార్థమయి వెళ్లెను. పరమేశ్వరునకు అట్టి పవిత్ర మహాభాష్య
ము భూలోకమున వ్యాపింపఁజేయుటకు ఇష్టము లేకపోయినందువలన
ఈశ్వరప్రేరణచేత నొకముని మెల్లగా తెర యెత్తెను. అందువలన శేషు
నకు ఆగ్రహమువచ్చి తీక్ష్ణముగాఁ జూచుటచేత వృక్షములతోఁ గూడ
మునులందఱు భస్మమైపోయిరి. తరువాత పతంజలిముని పాణిని నది
నుండి వచ్చులోపలనే యంతర్ధానుఁడాయెను. పాణినియు మునుపటి
టు విశేషముగా నార్తినంది విలపించుచుండఁగా [illegible]
గతనతలను గసాబఱిచెను. పాణినియు వెంటనే పట్టుకొనఁబోయి దాని
మీఁద ప్రాయోపవిష్టుఁడై పడియుండఁగా పతంజలి యనుగ్రహము క
లిగి “నేను వేయిమొగములతోఁ జెప్పిన గొప్పభాష్య [illegible]
కష్టము లేకపోయినది కనుక నిప్పుడు ఒకమొగముతో [illegible]
మండపము, వార్తికకారమతఖండనమును చేయుచున్నాను” అని చెప్పి ముప్ప
దినాలుగువేల గ్రంథముగల “మహాభాష్యమును” చెప్పెను. అప్పుడు
భాష్యకారులవారిదయచేత వరరుచిబ్రహ్మరాక్షసత్వము వదలెను. [illegible]
ర్మను క్షత్రియస్త్రీయందు పుట్టిన విక్రమార్కుఁడు [illegible]
చేయుమని ప్రార్థించిన రాజ్యాధికారము [illegible]
గా నెంచుకొని యంగీకరింపకపోయెను. శూద్రస్త్రీయందు పుట్టిన భర్తృ
హరి వయస్సున విక్రమార్కుని కంటెను భట్టికంటెను [illegible]
చేత అతనికి ప్రభుత్వము వచ్చినపిదప [illegible]
వారితో నెల్లప్పుడును మనుస్మృతిసామ్రాజ్యమేలుచు రాజ్య[illegible]మును
ప్రధానులయందుంచఁగా చెవియొగ్గవినకయుండెను. [illegible]
రాజకాంతలదుష్ప్రవర్తనమును రాజునకు [illegible] ప్ర
ప్పఁదలఁచిరి. కొంతకాలమునకు రాజు [illegible]
ముగవారిదుష్ప్రవర్తనము నెఱింగి వారిలను స్వేచ్ఛగా [illegible]

సెలవిచ్చి తానుసన్న్యసించెను. ఆస్త్రీలవలన మున్నూఱు విధములు
గల కులములుగలిగెను. విక్రమార్కుఁడు రాజ్యమేలుచుండెను. భర్తృ
హరి వైరాగ్యసంపన్నుఁడై దేశాటనమొనర్చుచుకొన్నిదినములకు
కాశియందు ప్రవేశించి గంగాఘట్టమునుచేరెను. ఈమధ్యకాలమునందు
గొప్పక్షామముచేత ప్రజలు నశించి గొప్పగొప్ప పట్టణములు గ్రామ
ములు జనశూన్యములయ్యెను. జనశూన్యముచేత "ఈమహాభాష్యము"
పఠనపాఠనములందు లేక అంతరించెను. సిద్ధుఁడొకఁడు లంకయందు
రాతిబండయందు చెక్కియున్న మహాభాష్యమును వ్రాసి యాపుస్తక
మును కాశీక్షేత్రమందుండు విద్వాంసులకిచ్చి యదృశ్యుఁడయ్యెను. ఆవి
ద్వాంసులుతమకుఁగల యితరశాస్త్రపాండిత్యసహాయమున నీభాష్యము
ను సమన్వయించుకొనుచు మధ్యమధ్య తాత్పర్యముగ్గాక చిక్కులు పడు
చుండిరి. వారియవస్థను అచట ఒకమూల ఒదిగియున్న భర్తృహరి
చూచి జాలినందినవాఁడై యావిద్వాంసులకు సాష్టాంగదండప్రణామము
లొనర్చి మహాత్ములారా! ఈగ్రంథతాత్పర్యము సంప్రదాయవేద్యము.
బాల్యమునందు మాయన్నగారగు వరరుచిమహామునివలన నీగ్రంథతా
త్పర్యమును విన్నాఁడను. కనుక దయచేసి నాకనుజ్ఞనిండు. నేనుచెప్పె
దను. అనివిన్నవించఁగా ఆవిద్వాంసులందఱు నైమిశారణ్యమందు శౌన
కాదిమహామునులు సూతునివలె మన్నించి ప్రార్థించఁగా ఆభాష్యతాత్ప
ర్యమును బోధించెను. ఆభర్తృహరి బోధించినవిషయమే సపాదలక్షకా
రికారూపమగు వాక్యపదీయ మనుపేర నొప్పుచున్నది.

ఆకాశీవిద్వాంసులు వాక్యపదీయ వ్యాఖ్యాసహాయమున వ్యా
కరణశాస్త్రమును పఠనపాఠనములలోనికిఁ దెచ్చిరి. కొంతకాలమునకు
పైటీకకు "హేలారాజీయము" అనుపేరుతో నొకవ్యాఖ్యానము పుట్టె
ను. కొంతకాలమునకు గ్రంథవిస్తరముచేత పఠనపాఠము లశక్యములగు
టచేత కాశ్మీరదేశమునందుండు సరస్వతీపీఠసంబంధియగు కయ్యటోపా
ధ్యాయుఁడు పైరెండుగ్రంథములతాత్పర్యము నిమిడ్చి మహాభాష్య
మునకు సంగ్రహవ్యాకరణముగ "భాష్యప్రదీపము" అనుపేరుతో ౩౽
వేల గ్రంథసంఖ్యగల గ్రంథమును చేసెను. తరువాత కాశియందు చిర
కాలము విద్యాభ్యాసముచేసిన గరికపాటి అప్పంభట్టను విద్వాంసుఁడు

పాణినిసూత్రములకు "మితాక్షరి" యనుపేరుతో ౮౦ వేల గ్రంథసంఖ్య గల వృత్తినొనర్చెను. ఆకాలముననే కాశియందున్న భట్టోజిదీక్షితుం డను మహారాష్ట్రబ్రాహ్మణుడు భాష్యప్రదీపమును, తదుద్యోతమును, మితాక్షరవృత్తిని చక్కగ పరిశీలించి ౭౦ వేల గ్రంథసంఖ్యగల "శబ్దకౌస్తుభము" అను గ్రంథమును పాణినిసూత్రములకు వ్యాఖ్యానముగ నొనర్చెను. దానియర్థమాత్రయు సంగ్రహముగ వచ్చునట్లు "సిద్ధాంతకౌముది" యను ప్రక్రియాగ్రంథమునొనర్చి "ప్రౌఢమనోరమ" యను పేరుతో తద్వ్యాఖ్యానమునుగూడ నొనర్చెను. ఇతనియొక్క వ్యాకరణమునందు "వైయాకరణసర్వస్వము, బృహద్వైయాకరణభూషణసారము" మున్నగు వ్యాకరణగ్రంథములను "తత్త్వకౌస్తుభము, తంత్రాధికరణనిర్ణయము, తిథినిర్ణయోద్ధారము" మున్నగు ధర్మశాస్త్రగ్రంథముల నొనర్చెను. ఈయనకుమారుడగు భానుదీక్షితులు మనోరమకు "శబ్దరత్న"మను వ్యాఖ్యానమునొనర్చెను. ఈతని శిష్యుడగు నాగోజిభట్టు కయ్యటమను ప్రసిద్ధిగల భాష్యప్రదీపమునకు "ఉద్యోత"మను సంక్షేపవ్యాఖ్యను, కౌముదికి "బృహచ్ఛబ్దేందుశేఖరము, లఘుశబ్దేందుశేఖరము" అను గ్రంథములను వ్యాఖ్యానరూపగ్రంథములను, తర్క, మీమాంసా మతములను వ్యాకరణవిషయమునందు ప్రధానముగ "మంజూష"యను వాదగ్రంథమును "పరిభాషేందుశేఖర" మను ప్రకరణగ్రంథము నొనర్చెను. ఈతడు వ్యాకరణమునే గాక అలంకారశాస్త్రములాదిను గ్రంథములను వ్రాసియున్నాడు. నేడు వ్యాకరణము చదువుటయనగ సిద్ధాంతకౌముదిని ప్రథమమున చదువుటగా యున్నది. చిరకాలమునుండి వ్యాకరణమునందు సుప్రసిద్ధులగు [illegible] విద్వాంసులొనర్చిన వ్యాఖ్యానగ్రంథములు ప్రమాణములగు సంప్రదాయములు బోధించుగ్రంథములును అనేకములుగలవు. జయాదిత్యమిత్రుండను నామాంతరముగల వామనుడు భాష్యమునకు కొన్నిసూత్రములందు స్వల్పముగ విరోధముకలుగురీతిగ "కాశికావృత్తి" యను పేరుగల వ్యాఖ్యానమును పాణిని సూత్రములకు చేసెను. జయాదిత్యుడును వామనుడును భిన్నులని పూర్వోత్తర మీమాంసల కేకశాస్త్రమును వాదించునెడల విశిష్టాద్వైతులు దృష్టాంతముగ వాడెదరు. అద్వై

తులు జయాదిత్యుఁడే కొంతకాలముదనుక కాశికావృత్తినొనర్చి వృత్తి సమగ్రముకాకపూర్వమే సన్న్యసించి వామనుఁడై శేషగ్రంథమును పూర్తిచేసెనని చెప్పుదురు. ఈకాశికావృత్తికి న్యాసమనునొక వ్యాఖ్య పుట్టెను. కాంచీపురీనివాసుఁడగు హరదత్తుఁడు "పదమంజరి" యనుపేరుతో మఱొకవ్యాఖ్యానమును కాశికావృత్తికి నొనర్చెను. ఈగ్రంథములు దక్షిణదేశమునందు విశేషముగ ప్రచారమునందున్నవి. కాశికావృత్తియు, తద్వ్యాఖ్యానగ్రంథములును "మహాభాష్యము" తదనుసారములగు నితరగ్రంథములు వీనియెదుట కొఱగాకపోయినను కొన్నియెడల వారు చెప్పినవిశేష వాక్యములు "తురీయేష్టి" యని కొందఱు కవీశ్వరు లంగీకరించి తదనుసారముగ ప్రయోగించుచున్నారు.

వ్యాకరణగ్రంథములలో సర్వత్ర ప్రచారము నందియున్న సిద్ధాంతకౌముదికి జ్ఞానేంద్రసరస్వతి యను సంయమివర్యుఁడు తత్త్వబోధిని యను పేరనొకవ్యాఖ్యానము నొనర్చియున్నాఁడు. భట్టోజిదీక్షితులకు బద్ధద్వేషులగు చక్రపాణి జగన్నాథుఁడు మున్నగువారు సిద్ధాంతరత్నాకరము, మనోరమాకుచమర్దనము, మున్నగు ఖండనగ్రంథములను చేసినను కౌముదికి ప్రతిష్ఠ హెచ్చుచున్నదియేగాని తగ్గుటలేదు. తరువాతఁ గూడ సిద్ధాంతకౌముదికి వ్యాఖ్యానగ్రంథము లనేకములు పుట్టెను. అందు బాలమనోరమ, భావప్రకాశము, సరల యనునవి సుప్రసిద్ధములు. ప్రకృతమున శతాధికప్రబంధకర్తలును అనేకశాస్త్రగ్రంథనిర్మాతలును బహువిధభాష్యవ్యాఖ్యాతలును అగు బెల్లంకొండ రామారాయకవీంద్రులవారును "శరద్రాత్రి" యనుపేర నొకవ్యాఖ్యానమును సిద్ధాంతకౌముదికి చేసియున్నవారు. పాణిన్యాచార్యుఁడు చేసిన మూలగ్రంథములు నాలుగు:—అవి యెవ్వియనిన సూత్రపాఠము, గణపాఠము, ధాతుపాఠము, లింగానుశాసనము, ఈనాలుగు కౌముదియందు ప్రధానముగ పరిగ్రహింపఁబడినవి. పాణిన్యాచార్యుఁడు శిక్ష యను నొకగ్రంథమునుగూడ చేసియున్నాఁడు. పాణిన్యాచార్యునకు పూర్వమందే శాకటాయనమహాముని యొనర్చిన ఋక్తంత్రవ్యాకరణములో పంచపాదియు భాష్యకారాంగీకృతవార్తికములును భీష్ముఁడొనర్చిన ఫిట్సూత్రములు (ఇయ్యవి నాలుగుపాదములుగల యొక అధ్యా

యము గలవి) ఒకానొక భాష్యసంగ్రహవ్యాఖ్యానము లిట్టివే. బాలం భట్టి, భవదేవమిశ్రుఁడు మున్నగు భట్టాచార్యులును, పుణ్యాత్ము, భోజుఁడు, మాధవాచార్యుఁడు, వాచస్పతిమిశ్రుఁడు మున్నగు వారొనర్చిన వ్యాకరణగ్రంథము లనేకములుగలవు. ఇవిగాక వ్యాసుఁడొనర్చిన “శబ్ద బ్రహ్మనందిని” మున్నగుగ్రంథము లనేకములుగలవు. గ్రంథవిస్తరభీతి చేత వ్రాయమానితిమి. ఇప్పుడు వ్రాసినది సంప్రదాయానుసారముగ చెప్పుకొనఁబడుచున్న గాథల ననుసరించి వ్రాసితిమి. ఈవ్యాకరణమును గుఱించి చరిత్రానుసారముగ విషయముల నెఱుంగఁగోరువారు “ముని త్రయము” అను పేరుతో మేము వ్రాయుచున్న గ్రంథమును చూచు దురుగాక.

౩. ఛందస్సు.

ఛందస్సనఁగా నాలుగువేదముల ఛందస్సులను గ్రంథములను పాదవిభజనమును, ఆపాదముల ఛందస్సుగురులఘువులయొక్క సంఖ్యను బోధించునట్టిశాస్త్రము. ఈశాస్త్రము సకలవిద్యలకు ఈశ్వరుఁడగు మహేశ్వరుని వలన ప్రథమమున నందికేశ్వరున కుపదేశింపఁబడెను. నందికేశ్వరుఁడు సనత్కుమార, అగస్త్య, బృహస్పతి, ఇంద్ర వాసుక, పింగళు లను వారికి బోధించెను. వాసుకిపింగళులు సర్పరాజులు; పింగళాచార్యుఁ డొనర్చినఛందశ్శాస్త్ర మిప్పుడు బ్రహ్మయజ్ఞాంగముగ పఠింపఁబడుచున్నది. దీనియందు వైదికాధికారము, లౌకికాధికారమని రెండుభాగములు గలవు. ఈ గ్రంథమునకు పైలమహాముని భాష్యము నొనర్చెను. ఈ పైలమహాముని ఋగ్వేదశాఖలకు ప్రవర్తకుఁడును వేదవ్యాసులకు ముఖ్యశిష్యుఁడు నై యున్నాఁడు. ఇవిగాక ప్రాచీనములగుశాస్త్రఛందస్సు మున్నగునవి మఱికొన్ని గలవు. భట్ట హలాయుధుఁడు అను వారలురచించిన మృతసంజీవని యనునొకవ్యాఖ్యకూడ గలదు. దీనివల నందులోనివైదికాధికారము ఋగ్వేదప్రాతిశాఖ్యమునందలి శాఖారూపముగ వివరింపఁబడి యున్నది. కావున అవైదికాధికారమును విడిచి కేదారకవి ౧౩౬ గ్రంథసంఖ్యతోఁ గూడిన ౩ అధ్యాయములుగల “వృత్తరత్నాకరము” అనుగ్రంథము నొనర్చెను. ఆగ్రంథమే వేదవ్యక్తిములయి పురుషప్రణీతములగు గ్రంథములకు ఛందస్సును బోధించునట్టి

శాస్త్రమయి విలసిల్లుచున్నది. దీనికి కనకసభాపతి మున్నగువా రొన ర్చిన లలితము, ధీశోధిని, సేతువు అనువ్యాఖ్యానములు సుప్రసిద్ధములు. ఈమూఁటిలో శ్రీనాథుఁ డొనర్చిన "ధీశోధిని" యనువ్యాఖ్య మిక్కిలి బాగుగనున్నది. ఇదియునుగాక ఛందశ్శేఖరము, ఛందఃకౌస్తుభము, వాణీభూషణము మున్నగువిశేషగ్రంథములు గలవు.

వృత్తరత్నాకరమునకుఁగల ఆఱధ్యాయములలోనివిషయములు— ౧. సంజ్ఞాధ్యాయము. ౨. మాత్రావృత్తాధ్యాయము. ౩. సమవర్ణవృత్తాధ్యాయము. ౪. అర్థసమవర్ణవృత్తాధ్యాయము. ౫. విషమవర్ణవృత్తాధ్యాయము. ౬. షట్ప్రత్యయాధ్యాయము.

వీనిలో ౨ అధ్యాయములందుఁ జెప్పిన వక్త్రివృత్తములు తప్ప తక్కిన ౪ అధ్యాయములలో చెప్పియున్న వృత్తరత్నములన్నియు సంస్కృతమునందుఁ దెనుఁగు మున్నగుభాషలందును కవీశ్వరులచేత వాడుక చేయఁబడుచున్నవి. అదియుఁగాక సీసము, గీతము, ఉత్సాహ, తరువోజ, అక్కర, ద్విపద, లయగ్రాహి, లయహారి, లయవిభాతి, త్రిభంగి మున్నగు కొన్నిపద్యములు తెలుఁగుభాషలో ననాదికవిసంప్రదాయము ననుసరించి వాడుకయం దున్నవి. వేములవాడ భీమకవిరచించిన "కవిజనాశ్రయ" మను ఆంధ్రచ్ఛందోలక్షణశాస్త్రము ప్రసిద్ధిగ నున్నది. ఇట్టిపూర్వపద్యములు మహారాష్ట్ర, కర్ణాట, ద్రావిడాది దేశభాషలందు పుట్టియుండవచ్చును. ఇదిగాక శార్ఙ్గదేవాదిప్రణీత సంగీతరత్నాకరాది భరతశాస్త్రగ్రంథములందు సప్తతాళనిబద్ధము లయినసంగీతపదకవిత్వలక్షణములు చెప్పఁబడి యున్నవి. అయినను కేదారకవివ్యతిరిక్తులగు కవులు నిర్మించిన బహువిధములగు పద్యములు ఆ కేదారకవి చెప్పిన షట్ప్రత్యయాధ్యాయములోనున్న ప్రస్తారమువలన ౨౬ ఛందములందు పుట్టిన పదమూఁడుకోట్లనలుబదిరెండులక్షలపదియేడువేల యేడునూర్ల యిరువదియాఱు (౧౩౪౨౧౭౭౨౬) సమవృత్తపాదములలోఁ జేరనిది యొకవృత్తమైనను రాఁగూడదు. కాని లయగ్రాహి మున్నగునవిమాత్రము పాదమునకు ముప్పదిరెండక్షరములుగ నక్షరములు కలిగియున్నందున లన దండకములోఁ జేరవలసివచ్చును. లౌకికచ్ఛందోమార్గమునందింత విస్తారము నవగాహించినవారలకు ఫలము రసికజనసభారంజకము.

వైదికచ్ఛందోమార్గమునందు ౬. అక్షరముల పాదము మొదలు
కొని ౧౩ అక్షరములదనుక పాదనిర్ణయముగల, గాయత్రి, ఉష్ణిక్, అను
ష్టుప్, బృహతి, పంక్తి, త్రిష్టుప్, జగతియను సప్తచ్ఛందస్సులతోఁ గూడిన
వేదమంత్రములఛందస్సులయొక్క ప్రస్తారములనుచక్కఁగ దెలిసికొని ఆమం
త్రములతో నుపధానసంస్కారమును బొందింపఁబడిన యిష్టకలుగల గరు
డచితి మొదలుకొని పురుషచితి పర్యంతమగు పదునెనిమిదిచయనములఁ
దెలిసికొని జీవద్దశలో పదియేనుచయనములనుచేసిన మహామహాగ్ని
లకనుష్ఠానము లేకపోయినప్పటికిని గరుత్మంతుని రెక్కలమూలముగ భా
వింపఁబడు సప్తఛందస్సులయొక్క ప్రస్తారముతో బ్రహ్మాండము నిండఁబడుచుండఁబ
డు వేదపురుషునిపూర్వకాయ మనఁబడు ఛందశ్శాస్త్రమును దెలిసినను కీ
టప్రాయమై ప్రణవవిమానముగల ఛందోరథమునందుండి సూర్యుఁడు
తనకిరణములచేత సకలబ్రహ్మాండమును వలె వ్యాపించియున్న పరబ్ర
హ్మమును తెలిసికొని అనుసంధించెడి మహాత్ములకు కలుగునానందమహిమగల
ము మనోవాక్కులకు అగోచరము. ఈవిద్యయంత ప్రతిష్ఠానముగల
దు. కనుకనే ఛందస్సూత్రకారుఁడగు పింగళాచార్యుఁడు భూమియందు
సర్పరూపమున పారిపోవుచుండఁగా ఇతఁడు సర్పజాతికుమారుఁడని గరు
త్మంతుఁడు జ్ఞాతిద్వేషమునుబూని చంపవచ్చెను. అంతట నాపింగళుఁడు విన
యమునెఱింగి :— “ఓమహాత్మా! నీవుఛందోమయుఁడవు. శ్రీమన్నా
రాయణునివాహనమవు. నీకీ నాపాపిష్ఠమగుశరీరమును భక్షించు
ట నాకు చాలపుణ్యమే. అయినను నేనుచేయుమనవిని సావధానముగఁ
జిత్తగింపవలయును. పరమశివునివద్దనుండి గురుసంప్రదాయానుసారముగ
నాకులభించియున్న ఛందోవిద్యను మీరు నావలన విని భూమియందు ప్ర
స్థాపింపుఁడు.” అనఁగా గరుత్మంతుఁడును వల్లెయని సమ్మతించి పింగళా
చార్యుఁ డుపదేశించుచున్న ఛందశ్శాస్త్రమును ఆలకించుచు పాదమొక
టింటికి ఒక్కొకఅక్షరము చొప్పున ౨౬. అక్షరములుగల ఛందస్సు
లకును గలప్రస్తారమును పాఠక్రమముద్రిమాఱుచేసికొని పక్షిమార్గమున
క ౧౩౪౨౧౭౭౨౬ సమవృత్తపాదములను ప్రస్తరించుచు నుండె దప్పె
ను. ఇదియంతయు గరుత్మంతుఁ డాశ్చర్యముగఁ జూచుచుండెను. పింగ
ళుఁడు పశ్చిమాబ్ధియందుపడి పాతాళలోకమునకుఁ బోయెను. గరుత్మం

తుఁ డీవిషయమునుగాంచి కుపితుఁడై తనతెక్కలచేత సముద్రోదకము
నెగురఁగొట్టుటకు ప్రయత్నింపఁగా శ్రీమహావిష్ణువుచూచి గురుద్రో
హముచేయుట నీకుతగదని వారింపఁగా సిగ్గుపడియూరకుండెను. ప్రాణభ
యము సంభవించినపు డీఛందోవిద్యచేత పింగళుఁడు తనప్రాణమును
కాపాడుకొనెను.

ఈఛందశ్శాస్త్రమును బోధించుగ్రంథము లాంధ్రభాషయందు
భీమనఛందము, కావ్యాలంకారచూడామణి, కవిలోకసంజీవని, కవిగ
జాంకుశము, అప్పకవీయము, సులక్షణసారము మున్నగునవి యనేక
ములు పుట్టియున్నవి. ఇందులో అప్పకవీయము తదితరగ్రంథములందుం
డు సారమంతయుఁ గలదియని చెప్పవచ్చును. ఇందు వృత్తప్రస్తారము
మున్నగు షట్ప్రత్యయములవలన నిరువదియారు ఛందములందుచేరని
లయవిభాతి, ఉత్సాహ, మున్నగువానికి లక్షణములు వివరింపఁబడి
యుండును.

ఈశాస్త్రమునకు సంబంధించిన ఆర్యాప్రస్తారలక్షణము, న
ష్టోద్దిష్టప్రత్యయము మున్నగు చమత్కారవిషయములు చక్రములు
మున్నగునవి వ్రాసి వివరించినఁగాని చక్కఁగ తెలిసికొనఁజాలరు. కా
వున వానిని గ్రంథాంతమున చక్రములతోడను వివరణముతోడను ము
ద్రింపఁగలము.

౪. నిరుక్తము.

నిరుక్తమనఁగా నిర్వచనము. అనఁగా నిష్కర్షించి చెప్పుట(అనఁ
గా వ్యాకరణమునకు సాధ్యముగాని వ్యుత్పత్తులు గలశబ్దములకు సంప్ర
దాయము ననుసరించి వివరించి చెప్పు గ్రంథము) దీనిని యాస్కమహా
ముని యొనర్చెను. ఇయ్యది కాశ్యపమహర్షి యొనర్చిన వేదనిఘంటు
వునకు భాష్యరూపము. నిఘంటుభాష్యమునకే నిరుక్తమని నామధేయ
ము కలిగియున్నది. ఈనిరుక్తము ౧౨ అధ్యాయములు గలది. పరిశిష్ట
రూపముగ నిపుడు రెండధ్యాయములుకూడ అధికముగఁ గనంబడుచు
న్నవి. నిఘంటుభాష్యరూపమగు నిరుక్తమునకుఁగూడ మరల ననేకవ్యా
ఖ్యానములు పుట్టియున్నవి. వానిలో దుర్గాచార్యకృత "ఋజువ్యాఖ్య"
యు, "దేవరాజయజ్వవ్యాఖ్య"యు సుప్రసిద్ధముగ నున్నవి. నిరుక్తగ్రం

థము మనకు యాస్కకృతమయినది మాత్రమే లభించినను యాస్కుని
కంటె పూర్వులగు శాకపాణి.................మున్నగు ఆచార్యులు
నిరుక్తమునందే ప్రాచీనాచార్యులుగా పరిగణింపఁ బడియున్నారు. బ్రా
హ్మణములందు శబ్దనిర్వచనము మున్నగువానిని గుఱించి గలదు. వాని
ననుసరించియే శాకపాణ్యాద్యాచార్యులు విస్తరింపఁజేసిరి. బ్రహ్మయ
జ్ఞమునందు మనము "సమామ్నాయ సమామ్నాతః" అని పఠించు
నది యాస్కకృత నిరుక్తములోని వాక్యమే. వేదార్థములఁ దెలియ నిరుక్తము
చాలసహాయము నొసఁగును.

౫. జ్యోతిషము.

జ్యోతిష మనఁగా జ్యోతిస్సులయొక్క శాస్త్రము. "జ్యోతిః"
అనఁగా (ఆకాశమునందు) ప్రకాశించునది. అనఁగా నక్షత్రము. ఎవనిని
తెలిసికొనినందువలన మనకుఁ గలిగడియల మొదలుగా ప్రమాణములు
కాని బ్రహ్మకల్పభేదమువఱకుఁ గల కాలభేదమును దెలియుచుండును
ఇఁకఁ బ్రపంచమునఁగల జీవులకు వెలుఁగు కలుగుటకును గ్రహనక్షత్రా
దిమండలములు ఈశ్వరునిచేత నిర్మింపఁబడినవి. వీనిచే, అహో
రాత్రి పక్ష, మాస, ఋతు, అయన సంవత్సరాదు లేర్పడును. ఈశా
స్త్రమువలన వేదమునందు విధించిన సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మ విధిం
చిన కాలమును మన మెఱుంగవచ్చును. ఇందువలననే దీనిని వేదాంగ
ముగ గ్రహించిరి. దీనికి లగధమహాముని సూత్రకారుఁడు. లగధ
సూత్రములకు భాష్యముగలదు. బ్రహ్మయజ్ఞమున కొన్నిటిని
పఠించుచున్నాము. ఈశాస్త్రమునుగూర్చియే పౌష, సూర్య, ఆర్య
భట, బ్రహ్మ, రోమక, వ్యాస, పైల, వాసిష్ఠము లను సిద్ధాంత
ములును, వానివ్యాఖ్యానములను అనుసరించి భాస్కరాచార్యాదు
లొనర్చిన గ్రంథములును అనేకములు గలవు. ఈశాస్త్రమునందు
ప్రధానముగ ౪ విషయములుండును:—అవి సిద్ధాంతము, జాతకము,
ముహూర్తము, ప్రశ్నము అనియుండును. జాతకవిషయమునకు జై
మినిమహాముని రెండు అధ్యాయములుగల సూత్రములు వ్రాసియు
న్నాఁడు. ఇంతియగాక:—పారాశర్యము, తాజకగ్రంథము, కే
శము, సిద్ధాంతరహస్యము, జాతకాభరణము, జాతకపారిజాతము, శా

లామృతము, జ్యోతిషరత్నావళి, గ్రహలాఘవము, నృసింహము, కా
శ్యప సంహిత, వృద్ధవాసిష్ఠము, బృహజ్జాతకము, దైవజ్ఞవిలాసము,
కాలప్రకాశిక, ముహూర్తదర్పణము, ముహూర్తమార్తాండము, మా
ధవీయము, నక్షత్రకళావిలాసము, దైవజ్ఞాభరణము, మల్లినాథీయ
ము, గణకానందము, శిష్యధీతంత్రము, ప్రకాశిక, జ్యోతిషాభరణ
ము, జ్యోతిషసంహిత, జ్యోతిషార్ణవము, ప్రభాకరీయము, సిద్ధాంతశే
ఖరము, మొదలగుగ్రంథము లనేకములుగలవు. వీనిలో ప్రాచీనులొన
ర్చిన గ్రంథములందుతప్ప తక్కిన నవీనులగ్రంథములందు అపశబ్దములు
తఱచుగనుండును. కొన్నితావులందు అపశబ్దబాహుళ్యముచేత తా
త్పర్యబోధకూడ కాకుండుటయుఁ గలదు. ఈజ్యోతిషశాస్త్రము నాలు
గులక్షలపరిమితిగల గ్రంథముగలదని వాడుక గలదు.

౬. కల్పము.

కల్పించునది కావున కల్పమని చెప్పఁబడును. వేదమునందు
విధింపఁబడిన దర్శపూర్ణమాసాది యాగములందలి క్రియలయొక్క
అనుక్రమమును బోధించునదియని భావము. ఈకల్పసూత్రములు వేదచ
తుష్టయమునకు సంబంధించిన భిన్నభిన్నశాఖలను ఒక్కొక్కటిచొప్పున
పుట్టియున్నయవి. యజుర్వేదమునకుఁగల నూటయొక్కశాఖలలో కాల
నాశముచేత నశించినవిపోఁగా ఇపుడు ఆపస్తంబ, బోధాయన, సత్యాషా
ఢ, ఔఖేయ వైఖానస, భారద్వాజ సూత్రములును, కాత్యాయన,
మానవీయసూత్రములును నిల్చియున్నయవి. మాధవాచార్యులవారు
కృష్ణయజుర్వేదమును వివరించునపుడు ఆపస్తంబ, బోధాయనసూత్ర
ములను, శుక్లయజుర్వేదమునకు వ్యాఖ్యానమొనర్చునపుడు కాత్యాయ
నసూత్రమును గ్రహించి వివరించియున్నారు. ఆపస్తంబ శ్రౌతసూత్ర
ము ౩౨ ప్రశ్నములనియు, బోధాయన శ్రౌతసూత్రము ౧౧౧ ప్రశ్నము
లు గలదనియు వాడుకగలదు. శ్రుతియనఁగా వేదము. శ్రుతియందువి
వరింపఁబడిన కర్మలు శ్రౌతములు. అవిప్రధానకర్మలు, తదంగకర్మలు
అనిద్వివిధములు. వానివిధమును కల్పసూత్రాధ్యయనమొనర్చి చేయిం
చువారలు ఋత్విక్కులు శ్రౌతులు అనిపిలువఁబడుదురు. యజుర్వేదక
ల్పసూత్రజ్ఞులు అధ్వర్యులని పిలువఁబడుదురు. ఋగ్వేదకల్పసూత్రజ్ఞులు

హోత లనివచింపఁబడుదురు. సామవేదసూత్రజ్ఞులు ఉద్గాతలని చెప్పఁబడుదురు. అథర్వవేదకల్పసూత్రవేదులు ఆగమికులు అని వచింపఁబడుదురు. ఈసూత్రములలో కొన్నిసూత్రములకు గృహ్యసూత్రములు, ధర్మసూత్రములు అనియు ప్రత్యేకశాఖలుగలవు. గృహ్యసూత్రములందు వివాహోపనయనాదిషోడశకర్మలయొక్క విధానము గలదు. ఇందు విధింపఁబడినకర్మలకు స్మార్తకర్మలని ప్రసిద్ధిగలదు. ఆపస్తంబకల్పసూత్రమునకు ధూర్తస్వామికృతభాష్యము గలదు. శ్రౌతకల్పసూత్రమునకు వేఙ్కటేశ్వరభాష్యములు వ్యాఖ్యానములుగలవు. ఆపస్తంబమహాముని ఔర్ధ్వదైహికసంస్కారమును గుఱించినసూత్రములను చెప్పకతనశిష్యుఁడగు భరద్వాజమునిచేత తత్సంస్కారమునకు సూత్రముచేయించి తక్కినగృహ్యకర్మలకును అగ్నిహోత్రాదిశ్రౌతకర్మలకును సూత్రములను తానే యొనర్చెనని వాడుకయున్నది. ద్రావిడదేశమునందు గ్రంథాక్షరములలో ముద్రింపఁబడిన అపరప్రయోగమునందు తత్ప్రశ్నము ఆపస్తంబీయమే అనివ్రాయఁబడియున్నది. ఔర్ధ్వదైహికసంస్కారములలో అనాహితాగ్నికి చేయునసంస్కారము, ఆహితాగ్నికి చేయుసంస్కారము వేఱ్వేఱుగఁ గలదు.

యజుర్వేదమునందు యజ్ఞమునకు వలయు ప్రయోగసూత్రములుండును. అనఁగా హోమము మున్నగునవిచేయుసూత్రములుండును. అట్టి హోమములందు హోమముచేయునుద్దేశించిన దేవతాసాన్నిధ్యమొనర్చుటకుపయోగించునవి మంత్రములు ఋగ్వేదమునందుండి దేవతను పొగడునట్టి ఋక్కులయొక్క సమూహము సూక్తములనుపేరను అని చెప్పఁబడును. ఈఋక్కులలో నొకదానిని సంగీతశాస్త్రముందుండుటలగు సప్తస్వరములతో పాడుట ఉద్గానమని చెప్పఁబడును. అదియే సామమనియు ప్రసిద్ధి. ఋగ్వేదమునకు ఆశ్వలాయనకల్పసూత్రము ప్రసిద్ధినందినది. సామవేదమునకు ఛాందోగ్యకల్పసూత్రము ప్రసిద్ధినందినది. ఈమూఁడువేదము లేకగ్రివముగా సకలశాఖలవారికి సర్వప్రక్రియలను నెఱవేర్చును.

అథర్వవేదముమాత్రము వీనిని చెందక ప్రత్యేకముగ శ్యేనయాగమున్నగు ఆభిచారికకర్మలను శత్రుసంహారమ ప్రయోజనము

గాఁగల జపహోమాదులను విధించుచుండును. ఆవేదమునందు ఆథర్వణభద్రకాళి మున్నగు ఉగ్రదేవతల ప్రార్థనములు పలుతావులఁగలవు. ఆ మంత్రములకు ఆకర్షణము, స్తంభనము, మారణము, మోహనము, వశీకరణము, ఉచ్చాటనము అను షట్ప్రయోగములు మున్నగువానిని బోధించుటకు దూర్వాసకల్పసూత్రము మున్నగునవి కలవు. ఇయ్యది మంత్రశాస్త్రము (ఆగమశాస్త్రము) అని చెప్పఁబడును. ఈయథర్వవేదమునకు కౌశికకల్పసూత్ర మనునొక సూత్రము గలదు. అయ్యది మనకు ఇప్పుడు లభించును.

షడంగవివరణము సమాప్తము.

ఉపాంగములు. ౪. ౧. మీమాంస.

మీమాంస యనఁగా విచారణ. దానిని చేయుశాస్త్రమునకు కూడ మీమాంస యను పేరే. ఇయ్యది పూర్వమీమాంస యనియు, ఉత్తరమీమాంసయనియు ద్వివిధము. వీనిలో పూర్వమీమాంస యనునది జైమినిమునిచేత ౧౨ అధ్యాయరూపముగ సూత్రములుగా రచింపఁబడినది. ప్రతిఅధ్యాయమునకు ౪సి పాదములు. ౩, ౯, ౧౦వ అధ్యాయములకు మాత్రము ౮ పాదములు గలవు. మొత్తముమీఁద ౧౨ అధ్యాయములకు ౬౦ పాదములు గలవు.

సూత్రములు ౨౬౫౨ అనియు అధికరణములు ౯౧౫ అనియు శ్రీమాధవాచార్యులవారు చెప్పియున్నారు. ఈగ్రంథమునకు శబరభాష్యము గలదు. ఈసూత్రార్థము వివరముగా గ్రహించుటకుగాను మాధవాచార్యులవారు "జైమినీయన్యాయమాలావిస్తరము" అను పేర శ్లోకరూపముగను వాక్యరూపముగను రచించిరి. పూర్వమీమాంస యొక్క ముఖ్యతాత్పర్యము శ్రుత్యర్థమును నిశ్చయించుట అని చెప్పియున్నారు. వేదార్థమునందు సామాన్యముగ విరోధముగఁ దోఁచు సకలవిషయములు యుక్తులతో సప్రమాణముగ పరిష్కరింపఁబడి యుండుటచేతనే ఈశాస్త్రమునకు ఇట్టిగౌరవము కలిగియున్నయది.

అర్థవాదములు :—సదర్థవాదము, అసదర్థవాదము, భూతార్థవాదము అని త్రివిధము. వీనిలో అసదర్థవాదము లసత్యమైనట్లు మీమాంసకు లంగీకరించియు శిశువునకు పాలు త్రాగిన జుట్టు ఎదుగును.

మందు అంతయు శ్లోకమునందే అను [illegible] నందు ప్రవర్తింపఁజేయునట్టి యున్నవని సమాధానము [illegible] న్నారు. ఈవిషయమును కలికలుషాక్రాంతబుద్ధు లగువారు [illegible] గాక వేదములను తదనుసారములగు పురాణములను [illegible] తత్త్వమును సమర్థించుకొనుటకుగాని మహాశ్లోకందులనుఁ గాదు. ప్రత్య క్షానుమానాదిప్రమాణములకు విరోధముగఁ గనబడు [illegible] ములను పురాణవచనములను మీమాంసకులు [illegible] ర్థించి బాధలు సవరించి పరిష్కరించి యున్నారు. [illegible] కు తోఁచినతావు లన్నియు విచారించి నిర్ణయించియున్నారు. [illegible] బుద్ధిమంతుఁడగువాఁడు సంప్రదాయజ్ఞు [illegible] లావఁ గలసంశయములను అడిగి తెలిసికొని సందేహ [illegible] వలయును గాని మూర్ఖులవచనములను విశ్వసి [illegible] మాణ్యమును చెందఁదగదు.

వ్యాసులవారు వేదాంతసూత్రములను (గీని [illegible] యనియెదరును) చేసియున్నారు. ఇయ్యవి [illegible] యములను శాస్త్రానుసారముగ వినమ్రించెను. [illegible] శాస్త్రము ౪ అధ్యాయములుగను, ప్రతి అధ్యాయము [illegible] లుగను ప్రతిపాదము కొన్ని సూత్రములుగను [illegible] సూత్రములకు భాష్యము లనేకములు గలవు. [illegible] రామానుజ, మధ్వభాష్యములు సుప్రసిద్ధములు. [illegible] ముగ పఠించినసూత్రములే మఱొకభాష్య [illegible] పఠించుటచేతను, ఒకరు మఱొకవిధముగ సూత్రములు [illegible] తను సూత్రసంఖ్యయు అధికరణసంఖ్యయు హెచ్చు [illegible]

శంకరభాష్యానుసారము సూత్రములు. [illegible] అధికరణములు. [illegible]
రామానుజభాష్యానుసారము ,, [illegible] ,, [illegible]
మధ్వభాష్యానుసారము ,, [illegible] ,, [illegible]

జ్ఞానమును బోధించుట ఉత్తరమీమాంసయొక్క ముఖ్య తాత్పర్యము. భారతీతీర్థులనువారు రచించిన [illegible] న్యాయమాలావిస్తర ము ఇందులకు చాల నుపకరించును.

న్యాయశాస్త్రము.

న్యాయమనఁగా దృష్టాంతము. దీనివలన తెలియని గవయాది పదార్థములను తెలిసిన గోవు మున్నగుపదార్థములను గని బట్టించి గవయాదిపదార్థము లిట్టివే యని తెలుపవచ్చును. కావున ప్రమాణము మున్నగు షోడశపదార్థములం దొకటి యగు దృష్టాంతపదార్థమునకు నామమగు న్యాయశబ్దముతో శాస్త్రమునకుఁ బేరుపెట్టఁబడినది. ఈన్యాయముయొక్క బలముచేతనే పంచావయవవాక్యములుగల అనుమానప్రమాణము ప్రకాశించును. దానిచేత మనకుఁ గనఁబడని ఆకాశాది బ్రహ్మాంతపదార్థముల సాధించుట. ఈశాస్త్రమునకే తర్కశాస్త్ర మనియు ప్రమాణశాస్త్ర మనియు వైశేషికశాస్త్ర మనియు నామధేయములు గలవు. ఈశాస్త్రము ప్రమాణాది షోడశపదార్థములకు గురుతులను తెలుపును.

పురాణములు.

పురాణము అనఁగా పూర్వమునం దున్నది. (అనఁగా వెనుక జరిగినవిషయము.) అట్టిదానిని బోధించుగ్రంథమునైతము పురాణ మనఁబడును. ఆపురాణమునుండి కాలవశముచేత ఖిలము లయిన వేదశాఖలయర్థమును బోధింపుచు వేదార్థమున కుపబృంహణ మయి యున్నది. (ఉపబృంహణ మనఁగా సమీపమునందుండి విశేషముగఁ జెప్పుట) ప్రభు వాజ్ఞాపించురీతిగ వేదము విధినిషేధములఁ దెలుపును. పురాణములుమాత్రము అట్టుల గాక దేవతలు, బ్రహ్మర్షులు, రాజర్షులు, మునులు మున్నగు మహాత్ములపుణ్యచరిత్రములను వినిపించుచు, తాదాత్మ్యమునందు జనుల కభిరుచిని విశేషించి కలుగఁజేయుచు "ఇట్టిసుకర్మముల నొనర్చి పుణ్యలోకముల నంది నేఁటికిని మనచేత కొనియాడఁబడుచున్నారు. మనమునుగూడ నిదేరీతిగ చరించి సద్గతిఁ గాంతము" అని సత్కర్మల నాచరింపఁజేయును. రాక్షసులు మున్నగు దురాత్ములొనర్చిన పాపకృత్యములు, వారు అనుభవించిన నరకబాధలు మున్నగువానిని తెలుపుచు దుర్జనులనుండి మనుజులను త్రిప్పును. ఇదియె వేదములకును పురాణములకును గలవిశేషము. ఇయ్యవి వేదకల్పసూత్రాదులవలె అతిసంగ్రహముగ నుండక [illegible] విపులముగ నుండును. వే

దములందువలె నిందు స్వరోచ్చారణకష్టము లేదు. స్త్రీశూద్రాదులు ము
న్నగువారు పఠించుటకుగా నుద్దేశింపఁబడుటచేత సంగ్రహించి విషయ
ములు బోధింపక విస్తృతముగ బోధించియున్నారు. వీనిని వ్యాసమ
హర్షి రచించెను. ఇతఁడు సత్యవతీదేవికిని పరాశరమహామునికిని జన్మించె
ను. ఇతనికి సాత్యవతేయుఁడనియు, బాదరాయణుఁడనియు, కృష్ణ
ద్వైపాయనుఁడనియు నామాంతరములు గలవు. ఇతఁడు తపముచేసి
అతీతానాగతవర్తమానకల్పముల స్థితిగతులను కరతలామలకమువలె స్పష్ట
ముగ నెఱింగి పరశురామయుద్ధాది భయంకరజనసమ్మర్దకములచే నశిం
తన్నప్రాయము లయిన వేదశాఖలయత్నప్రాయ [illegible] జనుల
యందు వ్యాపింపఁజేయుటకుగాను పురాణములను [illegible] ఇతఁడు
శిష్యులనేకులకు వేదాదికమును పురాణజాతమును బోధించెను. ఇతను
పైలుఁడనుశిష్యుని ౨౧ భేదములుగల ఋగ్వేదశాఖలకు ప్రవర్తకుని
గాను, వైశంపాయనుఁడనుశిష్యుని ౧౦౧ భేదములుగల యజుర్వేదశాఖ
లకు ప్రవర్తకునిగాను, జైమిని యనుశిష్యుని ౧౦౦౦ భేదములుగల సా
మవేదశాఖలకు ప్రవర్తకునిగాను సుమంతుఁడను శిష్యుని ౯ భేదములు
గల అథర్వవేదశాఖలకు ప్రవర్తకునిగను నియమించెను.

ఇతఁడు వేదశాఖలను చక్కఁగ వ్యాసము చేసినాఁడు. కావున
వేదవ్యాసుఁడను నామము మీఱఁగఁ గలిగెను.

రోమహర్షుఁడను నామాంతరముగల సూతునికిని వేదోప
బృంహకములగు పురాణముల నుపదేశించి వానిని బాగుగ [illegible]
చుటకును, శ్రోతలకు సమగ్రముగ వివరించుటకును తగిన సా
మర్థ్యమునుకూడ కలుగఁజేసెను. అష్టాదశపురాణములవిషయము నా పురా
ణానుక్రమము ఒక్కొకపురాణవిషయము సంక్షేపముగ [illegible] పు
రాణశ్లోకసంఖ్యయు ఆయాపురాణములయొక్క [illegible]
మెచ్చుతక్కువగ నున్నను. అందు కొన్నిపురాణములు [illegible] మాత్రము
మునుమాత్రమే చెప్పియున్నవి కాని గ్రంథవిస్తరము [illegible]
యుండలేదు. కొన్నిపురాణములం దుభయమును బోధించియున్నారు.
ఆద్వివిధములగు విషయములు సులభముగ తెలియుటకుగాను ఈగ్రంథ
పథకమును వ్రాయుచున్నాఁడను.

ఈక్రింది పురాణములందు పురాణక్రమ మీ విధముగ చెప్పఁబడియున్నది :

	విష్ణుపురాణాను సారము	మార్కండేయపురాణానుసారము	లింగపురాణాను సారము	వారాహపురాణానుసారము	కూర్మపురాణాను సారము	పద్మపురాణాను సారము
1	బ్రాహ్మము	బ్రాహ్మము	బ్రాహ్మము	బ్రాహ్మము	బ్రాహ్మము	బ్రాహ్మము
2	పాద్మము	పాద్మము	పాద్మము	పాద్మము	పాద్మము	పాద్మము
3	వైష్ణవము	వైష్ణవము	వైష్ణవము	వైష్ణవము	వైష్ణవము	వైష్ణవము
4	శైవము	శైవము	శైవము	శైవము	శైవము	శైవము
5	భాగవతము	భాగవతము	భాగవతము	భాగవతము	భాగవతము	భాగవతము
6	నారదీయము	నారదీయము	భవిష్యము	నారదీయము	భవిష్యము	నారదీయము
7	మార్కండేయము	మార్కండేయము	నారదీయము	మార్కండేయము	నారదీయము	మార్కండేయము
8	ఆగ్నేయము	ఆగ్నేయము	మార్కండేయము	ఆగ్నేయము	మార్కండేయము	ఆగ్నేయము
9	భవిష్యము	భవిష్యము	ఆగ్నేయము	భవిష్యము	బ్రహ్మవైవర్తము	భవిష్యము
10	బ్రహ్మవైవర్తము	బ్రహ్మవైవర్తము	బ్రహ్మవైవర్తము	బ్రహ్మవైవర్తము	లైంగము	బ్రహ్మవైవర్తము
11	లైంగము	నృసింహము	లైంగము	లైంగము	వారాహము	లైంగము
12	వారాహము	వారాహము	వారాహము	వారాహము	స్కాందము	నృసింహము
13	స్కాందము	స్కాందము	వామనము	స్కాందము	వామనము	స్కాందము
14	వామనము	వామనము	కౌర్మము	వామనము	కౌర్మము	వామనము

15	కౌర్మము	కౌర్మము	మాత్స్యము	కౌర్మము	మాత్స్యము	కౌర్మము
16	మాత్స్యము	మాత్స్యము	గారుడము	మాత్స్యము	గారుడము	మాత్స్యము
17	గారుడము	గారుడము	స్కాందము	గారుడము	వాయవ్యము	గారుడము
18	బ్రహ్మాండము	బ్రహ్మాండము	బ్రహ్మాండము	బ్రహ్మాండము	బ్రహ్మాండము	బ్రహ్మాండము

ఈ క్రింది పురాణములందు పురాణముల క్రమము, శ్లోకసంఖ్యయు తెలుపఁబడియున్నది.

ఆపట్టికము క్రింద వ్రాయుచున్నారము.

	శివపురాణానుసారము	దేవీభాగవతానుసారము	శ్రీమద్భాగవతానుసారము	నారదీయమతానుసారము	బ్రహ్మవైవర్తమతానుసారము	మాత్స్యమతానుసారము
1	బ్రాహ్మము	మాత్స్యము	బ్రాహ్మము	బ్రాహ్మము	బ్రాహ్మము	బ్రాహ్మము
	10000	14000	10000	10000	10000	13000
2	పాద్మము	మార్కండేయము	పాద్మము	పాద్మము	పాద్మము	పాద్మము
	55000	9000	55000	55000	55000	55000
3	వైష్ణవము	భవిష్యము	వైష్ణవము	వైష్ణవము	వైష్ణవము	వైష్ణవము
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	23000	23000
4	శైవము, వాయవీయము	నారదీయము	శైవము	వాయుపురాణము	శైవము	వాయవీయము

5	భవిష్యము ౧౮౫౦౦	బ్రాహ్మము ౧౦౭౦౦	భాగవతము ౧౮౦౦౦	భాగవతము ౧౮౦౦౦	భాగవతము ౧౮౦౦౦	భాగవతము ౧౮౦౦౦
6	మార్కండేయము ౯౦౦౦	బ్రహ్మాండము ౧౨౦౦౦	నారదీయము ౨౫౦౦౦	నారదీయము ౨౫౦౦౦	నారదీయము ౨౫౦౦౦	నారదీయము ౨౫౦౦౦
7	ఆగ్నేయము ౧౬౦౦ ?	బ్రహ్మవైవర్తము ౧౮౦౦౦	మార్కండేయము ౯౦౦౦	మార్కండేయము ౯౦౦౦	మార్కండేయము ౯౦౦౦	మార్కండేయము ౯౦౦౦
8	నారదీయము ౨౫౦౦ ?	వామనము ౧౦౦౦౦	ఆగ్నేయము ౧౫౪౦౦	ఆగ్నేయము ౧౫౦౦౦	ఆగ్నేయము ౧౫౪౦౦	ఆగ్నేయము ౧౬౦౦౦
9	భాగవతము ౧౮౦౦ ?	వాయుపురాణము ౧౦౬౦౦	బ్రహ్మవైవర్తము ౧౮౦౦౦	భవిష్యము ౧౪౦౦౦	భవిష్యము ౧౪౫౦౦	భవిష్యము ౧౮౫౦౦
10	బ్రహ్మవైవర్తము ౧౮౦౦ ?	వైష్ణవము ౨౩౦౦౦	భవిష్యము ౧౮౫౦౦	బ్రహ్మవైవర్తము ౧౮౦౦౦	బ్రహ్మవైవర్తము ౧౮౦౦౦	బ్రహ్మవైవర్తము ౧౮౦౦౦
11	లైంగము ౧౧౦౦ ?	వారాహము ౪౦౦౦	లైంగము ౧౧౦౦౦	లైంగము ౧౧౦౦౦	లైంగము ౧౧౦౦౦	లైంగము ౧౧౦౦౦
12	వారాహము ౨౪౦౦ ?	ఆగ్నేయము ౧౬౦౦౦	వారాహము ౨౪౦౦౦	వారాహము ౨౪౦౦౦	వారాహము ౨౪౦౦౦	వారాహము ౨౪౦౦౦

ఈక్రిందిపురాణములందు పురాణములక్రమము, శ్లోకసంఖ్యయు తెలుపఁబడియున్నది.

ఆపఠకము నీక్రింద వ్రాయుచున్నారము.

	శివపురాణాను సారము	దేవీభాగవతాను సారము	శ్రీమద్భాగవ తానుసారము	నారదీయమతాను సారము	బ్రహ్మవైవర్తమ తానుసారము	మాత్స్యమతాను సారము
13	స్కాందము	నారదీయము	స్కాన్దము	స్కాన్దము	స్కాన్దము	స్కాన్దము
	౮౭౦౦ ?	౨౫౦౦౦	౮౧౧౦౦	౮౧౦౦౦	౮౧౦౦౦	౮౧౧౦౦
14	వామనము	పాద్మము	వామనము	వామనము	వామనము	వామనము
	౧౦౦౦౦	౫౫౦౦౦	౧౦౦౦౦	౧౦౦౦౦	౧౦౦౦౦	౧౦౦౦౦
15	కౌర్మము	శైవము	కౌర్మము	కౌర్మము	కౌర్మము	కౌర్మము
	[illegible] ?	[illegible]	౧౭౦౦౦	౧౭౦౦౦	౧౭౦౦౦	౧౮౦౦౦
16	మాత్స్యము	గారుడము	మాత్స్యము	మాత్స్యము	మాత్స్యము	మాత్స్యము
	[illegible] !	[illegible]	[illegible]	౧౪౦౦౦	౧౪౦౦౦	౧౪౦౦౦
17	గారుడము	కౌర్మము	గారుడము	గారుడము	గారుడము	గారుడము
	౧౯౦౦౦	౧౭౦౦౦	[illegible]	[illegible]	[illegible]	౧౮౦౦౦
18	బ్రహ్మాండము	స్కాందము	బ్రహ్మాండము	బ్రహ్మాండము	బ్రహ్మాండము	బ్రహ్మాండము
	౧౨౨౦౦	౮౧౦౦౦	౧౨౦౦౦	౧౨౨౦౦	౧౨౦౦౦	౧౨౨౦౦

ప్రమాణవచనములు.

౧. విష్ణుపురాణమునందు: —

అష్టాదశపురాణాని పురాణజ్ఞాః ప్రచక్షతే ।
బ్రాహ్మం పాద్మం వైష్ణవం చ శైవం భాగవతం తథా ॥
తథాన్యం నారదీయం చ మార్కండేయం చ సప్తమం ।
ఆగ్నేయ మష్టమం చైవ భవిష్యం నవమం స్మృతం ॥
దశమం బ్రహ్మవైవర్తం లైంగ మేకాదశం స్మృతం ।
వారాహం ద్వాదశం చైవ స్కాందం చాత్ర త్రయోదశం ॥
చతుర్దశం వామనం చ కౌర్మం పంచదశం తథా ।
మాత్స్యం చ గారుడం చైవ బ్రహ్మాండం చ తతఃపరం ॥

విష్ణు... తృతీయాంశ ౬ అధ్యా. శ్లో. ౨౦-౨౩.

౨. మార్కండేయపురాణమునందు: —

శ్లో. అష్టాదశపురాణాని యాని ప్రాహ పితామహః ।
బ్రాహ్మం పాద్మం వైష్ణవం (చ) శైవం, భాగవతం, (తథా) ॥
(షష్ఠం భవే) న్నారదీయం, మార్కండేయం, (చసప్తమం ।
ఆగ్నేయ, (మష్టమం ప్రోక్తం) భవిష్యం (నవమంతథా)॥
(దశమం) బ్రహ్మవైవర్తం లైఙ్గ (మేకాదశం స్మృతం) ।
వారాహం (ద్వాదశం ప్రోక్తం) స్కాన్ద (మత్ర త్రయోదశం) ॥
(చతుర్దశం) వామనంచ కౌర్మం (పంచదశం స్మృతం) ।
మాత్స్యం చ గారుడం చైవ బ్రహ్మాండం వాయవీయకం ॥
అష్టాదశపురాణానాం నామధేయాని యః పఠేత్ ।
త్రిసన్ధ్యం జపతో నిత్య మశ్వమేధఫలం లభేత్ ॥

మార్కం॥ ౧౩౭ అధ్యా. శ్లో. ౧-౫.

ఇట్లే యితరపురాణములందును గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే ఒకపురాణమునందుండిమాత్ర మీశ్లోకముల నుదాహరించుచున్నాము.

మత్స్యపురాణమునందు: —

౧. బ్రాహ్మం తద్దశసాహస్రం (౧౦) పురాణం పరికీర్తితం । ౧౩
౨. పాద్మం తు పంచపంచాశత్సహస్రాణి (౫౫) నిగద్యతే ॥ ౧౫
౩. యత్రాహ ధర్మాన్ సకలాన్ తదుక్తం వైష్ణవం బుధైః ।

త్రయోవింశతిసాహస్రం (౨౩) [illegible] ౧

౪. యదేత ద్వాయవీయం స్యా [illegible],
ద్వాదశైవ సహస్రాణి (౧౨) పురాణా [illegible] ౨

౫. తద్వ్రహ్మా [illegible] లోకే [illegible] మునయో విదుః.

* * * * *

అష్టాదశసహస్రాణి (౧౮) పురాణం [illegible] ౧

౬. పంచవింశత్సహస్రాణి (౨౫) నారదీయం [illegible] ౨

౭. పురాణం నవసాహస్రం (౯) మార్కండేయం [illegible] ౩

౮. వసిష్ఠాయాగ్నినా ప్రోక్త మాగ్నేయం [illegible]

* * * * *

తచ్చ షోడశసాహస్రం (౧౬) [illegible] ౧

౯. చతుర్దశసహస్రాణి (౧౪) [illegible] పంచశతాని [illegible]
భవిష్యచరితప్రాయం భవిష్యం [illegible] ౨

౧౦. తదష్టాదశసాహస్రం (౧౮) బ్రహ్మకైవర్తం [illegible] మునయో విదుః ౩

౧౧. కల్పితం లైంగ మిత్యుక్తం పురాణం బ్రహ్మ [illegible],
తదేకాదశసాహస్రం (౧౧) [illegible] ౪

౧౨. విష్ణునాభిహితం శ్లోకం [illegible] తద్వారాహం [illegible] విదుః

* * * * *

చతుర్వింశత్సహస్రాణి (౨౪) తత్పురాణం [illegible] ౧

౧౩. స్కాందం నామ పురాణం తన్నిర్ణయం [illegible]
సహస్రాణాం శతం (౧౦౦) [illegible] ౨

౧౪. త్రివర్గ మభ్యధా త్తచ్చ వామనం [illegible]

*చతుర్దశసహస్రాణి (౧౪) [illegible] ౩

౧౫. కౌర్మం తుషట్సహస్రాణి (౬) [illegible] ౪

౧౬. తస్మాత్స్య [illegible] సహస్రాణి [illegible] ౫

౧౭. అధికృత్య బ్రహ్మవిద్విష్ణు [illegible] గారుడం [illegible]

† తదష్టాదశకం చైవ (౧౮) సహస్రాణి [illegible] ౬

౧౮. తచ్చ ద్వాదశసాహస్రం (౧౨) బ్రహ్మాండం [illegible]

పురాణవర్ణన శ్లోకం... ౭౧ [illegible] యము.

---

* పురాణం దశసాహస్రం । [illegible]

ఉపపురాణములు ౧౮:—సనత్కుమారీయము, నారసింహీయము, స్కాందపురాణము, శివధర్మము, దౌర్వాసనము, నారదీయము, కాపిలము, మానవము, ఔశనసము, బ్రహ్మాండము, వారుణము, కాళికాపురాణము, లైంగము, సాంబము, సౌరము, పారాశర్యము, మారీచము, భార్గవము.

ఈ ౧౮ ఉపపురాణములు మునులు కొందఱు రచించిరటుల తెలియవచ్చెడిని. పురాణములందంతట సర్గము, ప్రతిసర్గము, వంశము, మన్వంతరము, వంశానుచరితము, అను పంచలక్షణము లుండును. శ్రీకృష్ణభాగవతమునందు ౧౦ లక్షణములు కలిగియున్నవి.

ఈపురాణము లన్నియు సులభశైలియం దుండి చదువరులకు సులభముగ అర్థము తెలిసికొన వీలుకలిగి చదువుచున్నపుడు చదువువారి మనస్సులను తమయందు లీనముగ చేసికొనుటకు వీలగునట్టి గుణము కలిగి యున్నవి. కావుననే పురాణములు స్త్రీశూద్రాదులకుగాను రచింపఁబడిన వని మనగ్రంథములం దున్నను ఈకాలపు బ్రాహ్మణాదిద్విజాతులు వేదములందుకంటె పురాణములందు ఎక్కువప్రవేశమును పొందియున్నారు. పలువురు వానిని దేశభాషలలోనికి పరివర్తనముచేసి జనులకు సనాతనధర్మమునందు ఆసక్తిని కలిగించుచున్నారు. ఇట్టి పురాణములే లేకున్న మనపూర్వుల శౌర్య, ధైర్య, గాంభీర్య, దాతృత్వాదిగుణములను మన మెఱుంగఁజాలక గాఢాంధకారమున మునిఁగి యుందుము. ఇట్టివానిని లోకమునందు వ్యాపింపఁజేసిన ఆంధ్రకవిపుంగవుల కొక పర్యాయము నమస్కార మొనర్చి ప్రకృతమునకు నగదము.

ఈవిధమున ఆయాపురాణములం దొక్కొక విశేష ముండును. భగవంతునియందు (అనఁగా నారాయణునియందు) నిష్ఠగలది శ్రీభాగవతము. భగవతి (అనఁగా పరాశక్తి) యందు నిష్ఠగలది దేవీభాగవతము. ఈరెండుగ్రంథములకు స్కంధములు ౧౨ శ్లోకములు ౧౮ వేలు అను లక్షణము సమానముగ నున్నది. శైవులు శాక్తులు శ్రీభాగవతము నుపపురాణముగాని పురాణము గాదని పలికెదరు. వైష్ణవులు అ[illegible] [illegible]తకదేశులు ఆవాదాలకు వ్యత్యయముగ వాదింతురు. ఉభయులవివాదమును తీర్చునట్టివాక్యము మాత్స్యపురాణమునఁ గలదు గాని ఆవాక్య

మునకు తమతమవాదములకు సంబంధించునటుల అర్థములు [illegible] టు చేసికొని వాదించుచున్నారు. పురాణములలో [illegible] కథలను మఱొకదానియం దు సంక్షేపమును వి[illegible] హ్మాదినమునకు కల్పమని పేరు కావున [illegible] కల్పములో [illegible] వలనే బ్రహ్మయొక్క సృష్ట్యాదివ్యాపారములు [illegible] చాల సరిగా ఉండుటయు కొన్ని భే[illegible]టయు [illegible] కల్ప భేదమునం దటుల జరిగె నని సమాధానముకూడ [illegible] గలదు. కావున కథలను సాకల్యముగ [illegible] క్రమము నెఱుంగక పురాణము లప్రమాణము లనుట [illegible] యము కాదు.

శివ, విష్ణు, శక్తి, సూర్య, [illegible] పక్షములవారు తమతమ దేవతలను [illegible] సా త్త్వికము లనియు తక్కనవి రాజసతామసములు [illegible] ప్రమాణములు కావనియు వాదింతురు. [illegible] తమతమప్రతిపక్ష మతస్థులను [illegible] లనియు, [illegible], కొన్ని తావుల శూద్రాదులనుగను నిందింతురు. [illegible] ధము వచ్చినపుడు దేవతావాదు [illegible]. వేదవ్యాసులవారి పరమతాత్పర్య మిట్లుండగా:—[illegible] పుడై ఉపనిషత్ప్రతిపాద్యుడగు [illegible] ష్ణ్వాదిరూపము లన్నియు లీలలే [illegible] వ్యాసులవారు ఇతర దేవతా [illegible] చుట ఆయనయభిప్రాయము. కాని [illegible] దు. ఈవిషయమును ఆయామతములవారు [illegible] గిక తగవు లాడెదరు. [illegible] పశుప్రాయులగు పామరులకును [illegible] లేదని మనము చింతింపనక్కఱలేదు.

పురాణముల నెఱిగినవారికి [illegible] రు. వారు మీమాంసకుల గీకరించిన ప్రత్యక్ష, అనుమాన, [illegible] శబ్ద, అర్థాపత్తి, అనుపలబ్ధులను ఆ ప్రమాణములుగాక [illegible]

ఐతిహ్యము అను ప్రమాణద్వయమునుకూడ అంగీకరించియున్నారు.

వేదములందుండు అర్థవాదవాక్యములను (అనఁగా ఫలస్తావక వాక్యములు) కథారూపమున పురుషప్రరోచనార్థము చెప్పఁబడి యుండుటచేత పురాణములు ౪ లక్షలశ్లోకములు కలిగి యున్నవి. పురాణములలో కొందఱిమతమున నొకపురాణమునకు కొంతసంఖ్యయు, కొందఱిమతమున మఱియొకవిధమగు సంఖ్యయు కలిగియుండుటచేత సంఖ్యలో ౪ లక్షలకు కొంచెము హెచ్చుతగ్గు లుండును. పురాణములను గుఱించి తెలిసికొనవలెనన్న సకల విషయములు మేము వ్రాసిన పురాణవిమర్శము నందు చూడునది.

ఈ మహాపురాణోపపురాణములు గాక బసవపురాణము, చన్న బసవపురాణము, కన్యకాపురాణము, అనునవి కలియుగమునఁ బుట్టినవి. పురాణములను వినువారికి సత్కర్మానుష్ఠాన ప్రీతిపూర్వకముగ నాలుగు పురుషార్థములు కలుగును.

ధర్మశాస్త్రము.

ధర్మమనఁగా యజమానునిమనస్సహితాత్మయందు సంస్కారరూపమున నుండుగుణము. దానికి సాధనముగ శ్రుతిస్మృతులందు విధించియున్నక్రియకూడ ధర్మమనఁబడును. అట్టిధర్మము సంధ్యావందనము మొదలు అశ్వమేధపర్యంతముగల క్రియాకలాపము. ఈక్రియలు నిత్యనైమిత్తికకామ్యము లనుపేర త్రివిధముగ వేదమునందు విధింపఁబడి యున్నవి. అయినను ఆవిధులను చేయునప్పుడు మనుజుండు చేయవలసిననియమవిశేషములు వివరముగను విస్తృతముగను వేదములయందు తెలుపఁబడి యుండలేదు. అందులకుగాను ధర్మశాస్త్రము లనఁబడు అష్టాదశస్మృతులును ఉపస్మృతులును పుట్టినవి. వీనియందు మనుష్యులకు అహితములను కలుగఁజేయునట్టియు నరకరోగాదిదుఃఖములను కలుగఁజేయు బ్రహ్మహత్యాదు లధర్మములు అగునని వానిని చేయరాదని బోధించుచు స్వర్గ ఆరోగ్యసుఖాదికములను కలుగఁజేయు జ్యోతిష్టోమాదికములను చేయుఁడని ధర్మమునందు ప్రవృత్తిని బోధించుచుండును. ఇట్టిదే గాక అట్టి సత్కర్మల నాచరించునప్పుడు దేహశుద్ధికొఱకు స్నానమును, శిఖాబంధనము పిమ్మట గూడను పదశుద్ధిగను చేవలయును, ద్రవ్యలోపములు నాచరించవలయును

మున్నగు చిన్నచిన్న విషయములు గంభీరార్థములను [illegible] అతి ప్రాయముగాం గలవేదములందు వివరించియున్నారు. [illegible] బ్రహ్మ ముఖమునుండి వినుపించిన శ్రుతివాక్యములను అవిరోధముగ స్వాయంభువమనువు మున్నగు ౧౮ గురుచేత వారి స్వాధ్యాయమున [illegible] చి పరమాత్మయే స్మరింపఁజేసెను. కావున [illegible] స్మృతులని [illegible]. వాని ననుసరించి కొందఱు మునులు స్మరించినవి ఉపస్మృతులు [illegible] యుచున్నవి.

మూలస్మృతులు. ౧౮

౧. స్వాయంభువమనుస్మృతి.	౧౦. [illegible]పిలస్మృతి.
౨. బృహస్పతిస్మృతి.	౧౧. [illegible]స్మృతి.
౩. వసిష్ఠస్మృతి.	౧౨. [illegible]స్మృతి.
౪. కశ్యపస్మృతి.	౧౩. కా[illegible]్యాయన[illegible]స్మృతి.
౫. భారద్వాజస్మృతి.	౧౪. [illegible]స్మృతి.
౬. గౌతమస్మృతి.	౧౫. [illegible]యనస్మృతి.
౭. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి.	౧౬. [illegible]స్మృతి.
౮. భృగుస్మృతి.	౧౭. [illegible]స్మృతి.
౯. నారదస్మృతి.	౧౮. హా[illegible]తస్మృతి.

ఇట్టి స్మృతులను ఉపస్మృతులను [illegible] జరిగిన దేవతాస వాద [illegible] మూలభూతములయిన శ్రుతివాక్యములను [illegible] ద్రి కమలాకరులను మున్నగువారలు [illegible], స్మృతిరత్నమహోదధి, స్మృతి[illegible] గు అనేకస్వతంత్రగ్రంథముల [illegible] మున్నారు. [illegible] ఖ్యానము విజ్ఞానకభట్టీయము యాజ్ఞవల్క్య[illegible] జ్ఞానేశ్వరీయము, సరస్వతీవిలాసము, [illegible]స్మృతి [illegible] రాశరమాధవీయము, ఆపస్తంబస్మృతి [illegible] ము, ఇట్టులనే ఇతరస్మృతులకును వ్యాఖ్యానములు [illegible].

ప్రతిస్మృతియందును ఆచారకాండము, ప్రాయశ్చిత్తకాండము,

వ్యవహారకాండము, అను 3 భాగములు గలవు.

౧. వీనిలో ఆచారకాండమనునది బ్రాహ్మణాదిఛండాలాంతజాతుల ను ౧౮ వర్ణములుగ నేర్పఱచి ఆయావర్ణములవారు ఆచరించుకొనవలసిన సాధారణధర్మములను సత్యమువున్నగువానిని వచించి ముఖ్యజాతులగు బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యులను బ్రహ్మచర్య, గృహస్థ, వానప్రస్థ, పారివ్రాజ్యముల నెడిర ఆశ్రమములుగా నేర్పఱిచి ఆయాయాశ్రమములందు ఆచరింపవలసిన స్నానసంధ్యావిధానములను చక్కఁగా బోధించును.

౨. చెప్పినవిధముగా ఆచరింపనందునవలన కలిగినదోషములకు క్షమాపణోపాయములను బోధించుభాగమునకు ప్రాయశ్చిత్తకాండ మని పేరు.

3. వది వ్యవహారకాండము :—దేశాధికారి న్యాయసింహాసనాసీనుఁడై తాను పరిపాలించు దేశమునందలి జనులు ఒకరిచే ఒకరు అన్యాయమును పొంది తగవులాడుచు తనసమీపమునకు రాఁగా నిష్పక్షపాతముగ విమర్శించి అన్యాయ మొనర్చినవారిని శిక్షించి న్యాయమార్గమువానిని రక్షించుటకు ఏర్పఱిచినవిధానమునకు వ్యవహారమని పేరు. ఈకాండమునందు వ్యవహార పదములు ౧౮.

౧. ఋణాదానము.	౧౦. ద్యూతసమాహ్వయము.
౨. నిక్షేపము.	౧౧. వాక్పారుష్యము.
3. సీమావివాదము.	౧౨. దండపారుష్యము.
౪. స్వామిపాలవివాదము.	౧3. సాహసము.
౫. అస్వామివిక్రయము.	౧౪. విక్రయాసంప్రదానము.
౬. దత్తాప్రదానికము.	౧౫. సంభూయసముత్థానము.
౭. క్రీతానుశయము.	౧౬. స్తేయము.
౮. సమయానపాకర్మము.	౧౭. స్త్రీసంగ్రహణము.
౯. వేతనాదానము.	౧౮. స్త్రీపుంసయోగము.

ఈ ౧౮ వ్యవహారపదములు.

ఈవ్యవహారమునకే ఈకాలమునందు వ్యాజ్యమనుపేరు వాడుకలో నున్నది. ఇవి యొక్కొక్క టనేక భేదములను పొందియున్నది. వీనిన్నరా జెల్లప్పుడు పరిశీలించుచు దుష్టనిగ్రహశిష్టపరిపాలనములు చేయవల

యును. ప్రజలు తాము పొందించుకొనిన [illegible] నాల రాజుల కియ్యవలయు నని మనశాస్త్రము [illegible]. [illegible] కాండమును గూర్చి వంగదేశీయు [illegible] విధ సందేహనివృత్తికిగాను [illegible] వాహనీయము మున్నగు ప్రబలగ్రంథములను [illegible]. [illegible] ఒక్కొక్కయాశమునకుగాను [illegible] న్నగు గ్రంథము లనేకములు పుట్టియున్నవి. [illegible] ములు. ౨ దేశధర్మములు. ౩ కులధర్మములు. ౪ [illegible]. ౫ ఉపధర్మములు అని ౫ విధములయి [illegible].

ఉపాంగములవివరము [illegible].

ఉపవేదములు = ఆయుర్వేదము.

ఆయువు = అనఁగా మనుష్యాదిజీవుల [illegible]. వేదము = అనఁగా తెలుపునట్టిది. ఈశాస్త్రమును [illegible] ముద్రమును దేవాసురులు మథించి [illegible] నిచ్చుటకయి క్షీరసముద్రము, ధన్వ (అనఁగా [illegible]) యందు [illegible] నందున "ధన్వంతరి" యనుపేరు వచ్చెను. [illegible] బడినశాస్త్రము ఆయుర్వేద మని పిలువఁబడు [illegible]. హేతుస్కంధము, లింగస్కంధము, [illegible] లు గలవు. అందు ప్రథమభాగమునందు [illegible] స్థదోషత్రయముయొక్క ప్రకోప [illegible] పియున్నారు. రెండవదియగు లింగస్కంధము [illegible] తెలుపఁబడియున్నవి. మూఁడవదియగు [illegible] మును నివారింపఁజేయు ఔషధములు మున్నగు [illegible] బడియుండును. ఈగ్రంథము నాధారముగా [illegible] అశ్వినీదేవత లిద్దఱును కశ్యపుఁడు అత్రి [illegible] వివరించుచు గ్రంథముల నొసఁగియున్నారు. [illegible] స్త్రమునందు కాకోలము, [illegible], [illegible], [illegible] శౌక్తికేయము, బ్రహ్మపుత్రము, ప్రదీపనము, [illegible], [illegible]థము,

అను నవవిధవిషములయొక్క యుత్పత్తిస్థానములు, లక్షణములు విని యోగములు చెప్పఁబడియున్నవి. ఇదేవిధముగ తక్కినగ్రంథములందు వృక్షలక్షణము, పర్వతధాతులక్షణము, ద్రవ్యగుణపాఠము, శరీరసప్తధాతులక్షణము, కషాయాదిలక్షణము, రోగనిదానలక్షణము మున్నగునవి వివరింపఁబడి యున్నవి. ఈతీరున గ్రంథజాలము వృద్ధిచెందుచుండఁగా యోగశాస్త్రనిర్మాణముచేత చిత్తమాలిన్యరూపమగు తమమును పోఁగొట్టి పిదప అవతరించి పతంజలియనఁబడి మహాభాష్యము నొనర్చి వాఙ్మాలిన్యాదిరూపములగు దోషములను పోఁగొట్టిన ఆదిశేషుఁడే చరకశాఖాధ్యాయిపరంపరయం దవతరించుటచేత చరకనామమును వహించి వైద్యసంబంధమగు సకలవిషయములు కలసివచ్చునటుల చరకతంత్రమనియు, వైద్యక మనియు, వైద్యపాతంజలమనిపేరుగల చికిత్సాసూత్రగ్రంథమును రచించెను. దీనికి సుశ్రుతుఁడు భాష్యము నొనర్చెను. ఆ భాష్యమునకు పిదప మఱికొన్ని వ్యాఖ్యానములు పుట్టినవి. ఆవ్యాఖ్యానానికము లన్నియు గ్రంథవిస్తరము గలిగి తర్కవ్యాకరణమీమాంసాశాస్త్రాదియుక్తిజటిలము లయి యుండి సాధారణులకు తెలిసికొనుటకు అశక్యము లయి యుండ విదర్భదేశాధీశుఁడగు భోజరాజు "రాజమృగాంక" మను యుక్తిగ్రంథము నొనర్చి యున్నాఁడు. అది యంతయు క్రోడీకరించి వాహటుఁడను గొప్పపండితుఁడు "అష్టాంగహృదయసంహిత" అనుపేరుతో కల్పస్థానము, శారీరస్థానము మున్నగు ప్రకరణములు కల గ్రంథమును రచించెను. ఆగ్రంథమునకు కూడ అనేక వ్యాఖ్యానములు పుట్టియున్నవి. అవియు దురవగాహము లగుటచేత చింతామణి, బసవరాజీయము, గుణపాఠము అను గ్రంథములు పుట్టినవి. పైగ్రంథములను చదివి అర్థము చేసికొనఁజాలనివార లీగ్రంథపాఠముతోనే తృప్తిచెంది ఔషధప్రయోగాదులను చేసెదరు. ఈశాస్త్రమున కనుగుణముగా ధన్వంతరినిఘంటువు, షడ్రసనిఘంటువు, పర్యాయార్ణవము మున్నగునిఘంటువులనేకములు గలవు.

అన్నిటికంటె వైద్యున కుండవలసినగుణము లేవి యనఁగా:— రోగియొక్కనాడిమున్నగు అష్టస్థానముల నిదానించుట, రోగనిశ్చయము మున్నగువానియందు శీఘ్రగతివివేచనముచేయు హంసబుద్ధివలెనే వెంటనే

ఫలానిరోగమని గ్రహించునట్టి సూక్ష్మబుద్ధి, [illegible], సత్య వాదిత్వము, తృష్ణ లేకుండుట అనునవి. [illegible] శాస్త్రము [illegible] డ తెలియునేని బంగారమునకు పరిమళము కలిగినట్లు ప్రకాశించును. ఈశాస్త్రము ననుసరించి చరించుటవలన ఆయుర్వేదో[illegible] కలి వేదవిహితకర్మల ననుష్ఠించు సామర్థ్యము గలవాడగును. [illegible] మనుప్రభువుయొక్క సమీపమునకు [illegible] చ్చును. ఇందువలననే దీనికి ఉపవేదమనుమాట సిద్ధించినది. [illegible] ముగాని స్తుతికై చెప్పినది కాదు.

ధన్వంతరిరచించిన గ్రంథములందలి [illegible] ఔషధములు :—

భస్మములు, చూర్ణములు, లేహ్యములు, రసాయనములు, ఘృతములు, తైలములు, ద్రావకములు, ఘుటికౌషధములు, [illegible]నములు, కషాయములు, ఆసవములు అని ౧౧ విధములు.

౧. భస్మములు = అగ్నిపుటమువలన నగునవి.

౨. చూర్ణములు = వేర్వేరువస్తువులపొడి [illegible]

౩. లేహ్యములు = పంచదార మున్నగువాని[illegible] వస్తువులఁగూర్చి వండినవి.

౪. రసాయనములు = లేహ్యలతో [illegible] ములతో కూడి ఘుటికౌషధములు కొన్నిచేర్చి [illegible]

౫. ఘృతములు = కొన్నివస్తువులను [illegible] కూర్చి [illegible]

౬. తైలములు = కొన్నివస్తువుల [illegible], [illegible] ను చేర్చి వాడినవి.

౭. ద్రావకములు = అగ్ని[illegible] వస్తువులనుండి [illegible] గిన ద్రవము.

౮. ఘుటికౌషధములు = భస్మములు, [illegible], వస్తువులు మున్నగునవి గూర్చి మర్దనము చేసినవి.

౯. అంజనములు = కన్నులకు [illegible] చేయుట[illegible] మున్నగునవి.

౧౦. కషాయములు = వృక్షమూలములు, [illegible] కూర్చి [illegible]

తోఁ మరగఁగాచి ఇచ్చునవి.

౧౧. ఆసవములు = పుష్పఫలపత్రాదులతో తైలకషాయముల తీరునగాని నిర్మలోదకసమ్మేళనమాత్రంబున పానకముగగాని దించినపరిమళద్రవములు. ఇవి రుచికరము లయి పానయోగ్యములుగ నుండి చల్లదనమును, తృప్తిని కొంచెము మత్తును, సాహసోత్సాహములను పుట్టించును. కొన్ని మధురముగను, కొన్ని పుల్లగను, గుణరుచిభేదములతో నుండును.

కొన్ని యౌషధముల పేరు లిందు వివరింపఁబడును :—

భస్మములు :—సువర్ణభస్మము, రజతభస్మము, తామ్రభస్మము, నాగభస్మము, వంగభస్మము, ఇదేవిధముగ లోహ, రస, గంధక, శృంగ, అభ్రక, తాళక, సౌవీర, హింగిలీక, శిలాజిత్తు, తుత్థ, పాషాణ, మున్నగువాని భస్మములు ఈజాతియందు చేరును.

చూర్ణములు :—పంచాగ్ని చూర్ణము, చిత్రకాదిచూర్ణము, ఇట్లే బడబానల, మాణిమంధ, మరీచ్యాది, తాలీస, ఏలాది, కర్పూరాది, పంచబాణ, భృంగ్యాది, నాగరాది చూర్ణములు, మున్నగునవి.

లేహ్యములు :—బింబాద్ధక లేహ్యము, శుభ్రాభయాది, చతుష్షష్టిమరీచ్యాది, కుసుమార్ద్రాది, పిప్పల్యాది, బిల్వాది, ఖండార్జిత, భల్లాతక, కుండల్యాది, వరంగ్యాది, మదనకామేశ్వరి, మున్నగునవి.

రసాయనములు :—నారికేళరసాయనము, ఇట్లే గుడనాగాది, శిగ్రుపుష్పాది, చూతఫల, సుకుమార, భల్లాతక, సుదర్శన, వారాహి, విడంగాది, అమృత, లోహ, రసాయనములు మొదలగునవి.

ఘృతములు :—అశ్వగంధాఘృతము, పలేయక, షట్పల, ఇట్లే దూర్వాది, పంచగవ్య, అర్ద్రిక, కదళీకంద, కల్యాణ, తంసుప్రియక, కూశ్మాండఘృతము మున్నగునవి.

తైలములు :—భృంగామలకతైలము, ఇట్లే, శంఖపుంఖాది, లక్ష్మీనారాయణ, లాక్షాది, శ్వాసకాస, పంచామ్ల, పాశ్చాత్యనింబ, విషముష్టి, కేతక, స్నేహార్ద్ర, వాతాంతక, ధూమికా, భూనాగ, కర్పూర, ముష్టి, కుసుమతైలములు మున్నగునవి.

ద్రావకములు :—శంఖద్రావకము, మహాద్రావకము మొదలగునవి.

ఘుటికౌషధములు :—అగ్నికుమారరసము, త్రైలోక్యచింతామణి, మేహాంతకరసము, రాజమృగాంకము, పూర్ణచంద్రోదయము, బాలసూర్యోదయము, వసంతకుసుమాకరము, వాతరాక్షసము, వాతవిధ్వంసనము, చంద్రహాసము, చంద్రభావితరసము, కందర్పాంకురరసము, షణ్ముఖరసము, కాలాగ్నిరుద్రరసము, కాళికేశ్వరరసము, ప్రతాపలంకేశ్వరము, చాతుర్థికగామబాణము, విష్ణుచక్రము, విశ్వంభరము, బడబానలరసము, నారాయణరసము, మదనభైరవరసము, భాస్కరరసము, జ్వరాంకుశము, స్వచ్ఛందభైరవి, సంజీవనిరసము, భూపతి, చింతామణి, జోగినీరసము, నవగ్రహచింతామణి, రసభూపతి, ఆనందభైరవి, ఆనందభైరవీరసము, అతిసారకుఠారము, త్రైలోక్యడంబరము, కాలవిధ్వంసనీరసము, గండభేరుండరసము, రాజచండేశ్వరరసము, ఏకమూర్తిరసము, ద్విమూర్తిరసము, త్రిమూర్తిరసము, యోగిరాజరసము, సర్వరోగాంతకము, సన్నిపాతభైరవి, అమృతసంజీవనీరసము, త్రినేత్రరసము, సన్నిపాతవిధ్వంసరసము, బ్రహ్మవటీరసము, మృత్యుంజయరసము, పంచవక్త్రరసము, జయమంగళరసము, వీరభద్రరసము, హేమగర్భపోటలీరసము, గుల్మాంతకరసము, శ్వాసకుఠారరసము, బాలార్కము, సూర్యావర్తిఘుటిక, శంఖవటి, దినేశభైరవీరసము మొదలగునవి.

అంజనములు :—నారికేళాంజనము, ఇక్ష్వీ వీరభద్ర, సీల, గరుడ, కపోత, కర్పూర, ప్రబోధ, బాలసూర్యోదయ, భైరవ, విఘ్నేశ, ప్రకాశ, దివ్య, హరిద్ర, మాయ, నేత్రామృత, పాపిరాంజనము మొదలయినవి.

కషాయములు :—భార్గ్యాదికషాయము, ఇన్ద్ర వాశాది, త్రాయాది, శీతజ్వర, మహాపంచకోల, దురాలభాది, బలామూల, వాతజ్వర, శ్లేష్మజ్వర, ద్వంద్వజ్వర, దోషజ్వర, విషమజ్వరకషాయము మున్నగునవి.

ఆసవములు :— ద్రాక్షాసవము, చూతాసవము, సురాసవము, చెంగల్వాసవము, పద్మాసవము, రుద్రపత్రాసవము, సునాముఖపత్రాసవము, మధ్వాసవము, శర్కరాసవము, తింత్రిణ్యాసవము, మున్నగునవి.

కర్కోటకవిషంబున భస్మముగాఁ జేయఁబడినవృక్షంబును కశ్యపుఁడు తనవైద్య ప్రభావమువలన మఱల చిగురించినటుల నొనర్చె నని భాగవత పురాణమునఁ గలదు.

ఆయుర్వేదమను నామమును పొంది ధన్వంతరిచేత పోషితమయిన మనహిందూవైద్యశాస్త్రమును అభ్యసించి తత్సహాయముచేత చేయఁబడిన యౌషధములచేత కుదర్చఁజాలని వ్యాధియే లేదని మనఋష్యాదులు అభిప్రాయపడి శిష్యసంఘమున కుపదేశించుచుండిరి. ఇట్టియౌషధములు సర్వరోగనివారకములు. ఈయౌషధములు చేయుమార్గము లనేకములు మనవైద్యశాస్త్రములందు వివరింపఁబడియున్నవి. మన శాస్త్రములందిట్టి విషయములు అనేకము లున్నను మనవైద్యులు హృద్యులు గాక కుటిలు లయి రోగాయవ్యక్యములను లోకస్థితానుసారంబుగ ననుపానములఁగూర్చి యౌషధముల నొసఁగుమర్యాదఁ దెలియక శాస్త్రజ్ఞానముచేత తమను సంభవించినయవివేకమును స్వతము నెఱుఁగక ఇతరులవైద్యగ్రంథములే శ్రేష్ఠము లని పలుకుట చాల విచిత్రమయ్యెనిని. అయ్యది తమమూఢతయొక్క దోషమునుగా నెఱుఁగక శాస్త్రమును దూషించుచున్నారు. చక్కఁగ శాస్త్రముల నభ్యసించి సత్యవాక్యము సద్గుణములు కలిగి శాస్త్రములందు విధించినవిధముగా నలసులుగాక ఆచరించిన మనవైద్యముచేత కుదురనివ్యాధి యుండదు. మనదేశములోనివారలకు మనదేశమందున్నవస్తువులతో మనదేశపుతత్త్వ మెఱింగిన మనప్రాచీనులు నొనర్చినవిధానములే సరియగు నౌషధము లని మాయొక్క అభిప్రాయము వచించి ఈవిషయమును సమాప్తిచేయుచున్నాము.

పాకశాస్త్రము.

ఈపాకశాస్త్ర మాయుర్వేదమున కొకభాగమయి యున్నది. పూర్వకాలమునం దీవిషయమును గూర్చి సద్గ్రంథము లనేకము లుండెను. అందుఁ లభించు పాకములు సుప్రసిద్ధములు. నలుఁడు భీముఁడు మొదలగువారలందఱు పాకవిద్యయందు చక్కని పాండిత్యము కలిగియు మనలోకములో గొప్పవారని గలరు. ఈపాకవిద్యయం దొక విచిత్రము గలదు. మనము

రోగములకు ఔషధము లేక యేభక్ష్యపదార్థములందు ఉప్పు, పులుసు, కారము, మున్నగువస్తువులను సూక్ష్మాధికములుగ ప్రయోగించిన ఔషధసమానములయి ఆరోగ్యము నిచ్చుచుండును. వివిధవస్తువులగుణముల నెఱింగి వానిపాకములందు గలసూక్ష్మములగురీతుల నెఱింగి యొనర్చువారు చేసినవంటకముల భుజించుటవలన నయ్యది బహురుచ్యమై పథ్యమై ఔషధప్రాయమై యారోగ్యము నొసంగును. షడ్రసములన్యూనాధికసమభేదములచేత నొక్కొకపదార్థమును ౧౮ విధములుగ నలమహారాజు వంటకము నొనర్చె నని వాడుక గలదు. భీమసేనుఁ డొకనాఁడు ధర్మజుఁడు పేరోలగమున నుండఁగా వచ్చి పాకశుద్ధి నందినచారును తెచ్చి త్రాగు మనిన నతఁడు సభాస్థలియందు ఆచారును గ్రహింప సంశయింపఁగా భీమసేనుఁడు కోపించి ఆచారును సభయందు పారఁబోయఁగా క్రిందఁబడినచారుయొక్కచినుకులు అచ్చటిస్తంభములందు సోఁకి స్తంభముయొక్కదారువు చిగిరించె నని వాడుక గలదు. అట్టి శాస్త్రగ్రంథములు నశించిపోవుటచేత ఇప్పటివారు బుద్ధిసూక్ష్మమువలన పాకము చేయువారిపారంపర్యము ననుసరించి యదోవిధంబుగ చేయుచున్నవారలే కాని శాస్త్రమర్యాదను తెలిసి చేయుచున్నటుల గనంబడదు. భక్ష్యపదార్థములపేళ్లు కొన్ని ఈక్రింద వ్రాయుచున్నారము.

అపూపములు, లడ్డువులు, దోసెలు, జాంగిరపూవులు, పూత్రేరెలు, చక్కిలములు, మణుగుబుప్పలు, మోదుండలు, అతిరసములు, అరిసెలు, మండిగెలు, పేసెలు, సుకీయలు, అమృతకలశములు, సోగులు, చక్కెరబుడగలు, కరిజలు, రవిశిఁగాయలు, తేమనములు, పాలకాయలు, మినపపోకలు, మనోహరములు, గారెలు, బూరెలు, ఉప్పములు, పూరీలు, గూఢపాపిడిలు, అంగరుల్లెలు, పేణీలు, తరువట్టిగెలు, మడతెలు, పప్పుబూరెలు, సజ్జబూరెలు, ఆమవడలు, సరిసెలు, బవిడిగవ్వలు, ఏలకికాయలు, వెన్నరిగెలు, సీతికుడుకులు, సహకుడుకులు, ముత్తెపుచిప్పలు, చంద్రకాంతములు, గరిజకాయలు, బెడిసెలు, గోడబిళ్లు, గూడుపరిగెలు, తేలుపరిగెలు, తేనెతోసలు, పనసతంపుఘుటికలు, జంత్రికెలు, జీడెలు, చేగోడీలు, కుడుములు, ఇడ్డెనకుడుములు, ముద్దకుడుములు, సిప్పట్లు, బొబ్బట్లు, జల్లెడకాయలు, ఉండ్రములు, మోదకములు, పొట్లులు,

పాకపుచలిమిడికాయలు, చిమ్మిలుండలు, అప్పడములు, వడియములు, పెరుగువడియములు, ఉక్కెరలు, దధిపిండఖండములు, మున్నగు అనేకవిధములగు భక్ష్యములు, కేసరీభాత్, పులగము, పరమాన్నము, ఘృతాన్నము, క్షీరాన్నము, దధ్యోదనము మున్నగు అన్నవిశేషములును, బహువిధములగు కూరలు, వేపుళ్ళు, పచ్చళ్ళు మొదలగువానిని చేయు విధము లన్నియు పాకశాస్త్రమునవలన దెలిసికొనవచ్చును. ఈభక్ష్యములు, అన్నవిశేషములు మున్నగువానిని చేయునప్పుడు మంచివస్తువులను నిర్మలోదకములను పరిశుద్ధములగు భాండములను శుచియై ఉపయోగించుకొనుచుండవలయును.

అర్థవేదము.

అర్థము = అనగా పొందఁబడునది లేక కోరఁబడునది అగు భూమి మున్నగు ధనసాధనవస్తువు, ధనము, దానియొక్క, వేదమనగా పొందుటకు తగినయుపాయమును బోధించునది. ఇదియే అర్థశాస్త్రము, నీతిశాస్త్రము, రాజనీతియు, దండనీతియు, అనియు, చెప్పఁబడును. దీనియందు చెప్పఁబడుముఖ్యాంశములు రాజవిద్యలు.

రాజవిద్యలు ౪ విధములు :—

౧. ఆన్వీక్షికి = అనగా సాంఖ్యయోగతర్కశాస్త్రాదివిద్య.
౨. త్రయి = అనగా ఋగ్యజుస్సామాథర్వవేదములు.
౩. వార్త = అనగా కృషివాణిజ్యపాశుపాల్యములు.
౪. దండనీతి = అనగా చతురంగబలములు సమకూర్చియుంచుట.

---

౧. ద్వైధీభావద్వయము :—స్వతంత్రము, పరతంత్రము.
౨. శక్తిత్రయము :—ప్రభుశక్తి, మంత్రశక్తి, ఉత్సాహశక్తి.
౩. దండత్రయము :— వధము, అర్థహరణము, పరిక్లేశము.
౪. సిద్ధిత్రయము :—ప్రభావసిద్ధి, మంత్రసిద్ధి, ఉత్సాహసిద్ధి.
౫. ఉదయత్రయము :—క్షయము, స్థానము, వృద్ధి, ఇవి త్రివర్గము.

౬. భేదత్రయము :—స్నేహరాగాపనయనము, సాదర్యోత్పాదనము, సంతర్జనము.

౭. చతురంగములు :—ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు, కాల్బంట్లు.

౮. రాజవిద్యలు :—అన్వీక్షికి, త్రయి, వార్త, దండనీతి.

౯. ఉపాయములు :—సామము, దానము, భేదము, దండము.

౧౦. సామపంచకము :—పరస్పరోపకారదర్శనము, గుణకీర్తనము, అన్యోన్యబంధుప్రవచనము, ఆయతిసంప్రదర్శనము, సాధువాదము.

౧౧. దానపంచకము :— సంప్రాప్తము, ఉత్సర్గము, సంప్రాప్తధనోత్సర్గము, స్వయంగ్రాహము, ప్రతిమోక్షము.

౧౨. పంచతంత్రములు :—భేదతంత్రము, పరీక్షాతంత్రము, విశ్వాసతంత్రము, వంచనాతంత్రము, మిత్రకార్యతంత్రము.

౧౩. అంగపంచకము :—సహాయము, సాధనోపాయము, దేశకాలవిభాగము, వినిపాతప్రతీకారము, సిద్ధి.

౧౪. యానపంచకము :—విగృహ్యాము, సంధానము, సంభూయము, ప్రసంగము, ఉపేక్షము.

౧౫. అరిషడ్వర్గము:—కామము, క్రోధము, లోభము, మోహము, మదము, మత్సరము.

౧౬. షడ్గుణములు :—సంధి, విగ్రహము, యానము, ఆసనము, ద్వైధీభావము, సమాశ్రయము.

౧౭. సప్తాంగములు :—స్వామి, అమాత్యుఁడు, సుహృత్తు, కోశము, రాష్ట్రము, దుర్గము, బలము.

౧౮. సభాసప్తాంగములు :—విద్వాంసులు, కవీశ్వరులు, వందులు, గాయకులు, పరిహాసకులు, ఇతిహాసకులు, పౌరాణికులు.

౧౯. సప్తసంతానములు :—తటాకము, ధననిక్షేపము, బ్రహ్మస్థాపనము, శివాలయము, వనము, కూపము, కృతి.

౨౦. సప్తవ్యసనములు :—స్త్రీ, ద్యూతము, వేఁట, సురాపానము, కఠినదండనము, పలుకుప్రల్లదము, వ్యర్థముగ సొమ్మును దుర్వినియోగము చేయుట.

౨౧. సప్తోపాయములు :— సామము, దానము, భేదము, దండము, మాయ, ఉపేక్ష, ఇంద్రజాలము.

౨౨. అష్టవర్గములు :— కృషి, వాణిజ్యము, దుర్గము, సేతుబంధనము, ఖన్యాదానము, వనాదానము, శూన్యనివేశనము,

౨౩. అష్టైశ్వర్యములు :— దాసి, భృత్యుఁడు, సుతుఁడు, బంధువు, వస్త్రము, వాహనము, ధనము, ధాన్యము.

౨౪. అష్టభోగములు :— సతి, స్నానము, భోజనము, వస్త్రము, గంధము, పుష్పము, తాంబూలము, సంయోగము.

౨౫. ద్వాదశరాజమండలము :— అరి, మిత్రుఁడు, అరిమిత్రుఁడు, మిత్రమిత్రుఁడు, అరిమిత్రమిత్రుఁడు, పార్ష్ణిగ్రాహుఁడు, ఆక్రందుఁడు, ఆక్రందాసారుఁడు, పార్ష్ణిగ్రాహాసారుఁడు, విజిగీషుఁడు, మధ్యముఁడు, ఉదాసీనుఁడు.

౨౬. షోడశసంధులు :— కపాలసంధి, ఉపహారము, సంతానము, సంగతము, ఉపన్యాసము, ప్రతీకారము, సంయోగము, పురుషాంతరము, అదృష్టనరము, ఆదిష్టము, ఆత్మామిషము, ఉపగ్రహము, పరిక్రియ, ఉచ్ఛిన్నము, పరదూషణము, స్కంధోపనేయము.

౨౭. వింశతివిగ్రహములు :— రాజ్యము, స్త్రీ, స్థానము, దేశము, జ్ఞానము, ధనాపహారము, వ్యసనము, మానము, విషయపీడ, జ్ఞానార్థము, ప్రభుశక్తి, మంత్రశక్తి, ఉత్సాహశక్తి, దైవము, మిత్రుఁడు, అవమానము, బంధువినాశము, భూతానుగ్రహవిచ్ఛేదము, మండలదూషణము, ఏకార్థాభినివేశము.

ఈచెప్పఁబడిన పదార్థము లన్నిటికి మొదట నక్కాకనసమూహమునకు సాధారణలక్షణమును, పిదప విశేషలక్షణమును, అవాంతరభేదములును, పిమ్మట దేనివలన నేది పుట్టినదో అట్టికార్యకారణభావములును, వానివినియోగక్రమములును సాంగముగ నీశాస్త్రమున వివరింపఁబడి యున్నవి.

శక్తిత్రయసంపన్నుఁడగు రాజు షాడ్గుణ్యచింతనరూపమగు మంత్రముచేత కర్తవ్యక్రియను నిశ్చయించుకొని యోగ్యతానుసారముగ

చతురుపాయములను ప్రయోగించుచు పరగ్లానిపూర్వకముగ తనకు అ
భ్యుదయమును కలుగఁజేసికొనుట నీతి యని పిలువఁబడును. సామాద్యు
పాయత్రయమునకు పరుఁడు తనకు లోఁబడనియెడల చతుర్థోపాయ
మగు దండము నుపయోగింపవలయును. సామాద్యుపాయత్రయసాధ్యు
నియందు దండము నుపయోగించుట నీతివిరుద్ధ మనఁబడును. కావున
మంత్రులతోఁ గూడి స్వయముగ నాలోచించుకొని నిశ్చయించుకొనిన
పిదప పరునకు తెలియురీతిగ ప్రవర్తింపవలయును. దమధాతువువలనఁగా
ని దండధాతువువలనఁగాని దండశబ్దము పుట్టినది. ధాతువునకు శిక్షించు
టగాని అడ్డగించుటగాని అర్థమగును. ఆధాతువుమీఁదఁ బుట్టినశబ్దము
భావవ్యుత్పన్నము, కరణవ్యుత్పన్నము, కర్తృవ్యుత్పన్నము, అని త్రివి
ధము. అనఁగా దండించుట, దండనము, దండము.

భావార్థము :—దండించుట.

కరణము :—దండించుటకు సాధనమగు కఱ్ఱమున్నగువస్తువు.

కర్తృ :—దండించెడువాఁడు దండుఁడు.

ఈమూఁడుదండశబ్దములు ప్రకృతోపయోగములే, ఎట్లనఁగా :—

౧. వధదండము :—దండార్హుని కొట్టుట.

౨. అర్థహరణదండము :—దండ్యునివలన సొమ్ము దండుగ
గొనుట.

3. పరిక్లేశము :— దండ్యుని చెఱసాలయం దుంచుట మున్న
గునవి.

దండమున్నగు నాయుధసాధనములచే దండనక్రియను జరుపు
వారలుకూడ దండు లనిపించుకొనియెదరు. ఆదండశబ్దము చెడి తెనుఁగు
న దండు అని అనిపించుకొనుచున్నది. దండనసాధనములతో జరుపఁబ
డునది దండన, దండనక్రియ చేతనగు దండుయొక్క అధీనముగా ను
న్నందున ప్రజలు తమకు చోరాద్యుపద్రవములు రాకుండ నివారించు
కొనుట కశక్తులయి తమసంరక్షణమునకుగా నైకమత్య మవలంబించి
పండించినపంట మున్నగువానిలో నాఱవభాగమును విడిగా తీసి యుంచి
సమర్థుఁడగువాని కిచ్చుచుండిరి. అతఁడే రాజు. ఇట్టిధనమును అంతయు
ఒకచోట చేర్చి దండుయొక్క మొనగాండ్రకును, ప్రధానులు మున్నగు

వ్యవహారస్థులకును దండనకును జీతములుగా నిచ్చుచు వారిని కూడంగట్టి వారివలన రాజకార్యములను నిర్వహించుచున్నాఁడు. వశము తప్పి దండార్హుఁడైనవానిని తగినరీతిగ దండించుచు న్యాయముగ ప్రజలను పాలించుచున్నాఁడు కాని ద్రవ్యలాభము అయినకొలఁది కామక్రోధాద్యరిషడ్వర్గములకు లోనై తెలివి తప్పి కామజంబులగు ద్యూతము, వేఁట, పానము, స్త్రీలు, క్రోధజములగు వాక్పారుష్యము మున్నగువ్యసనముల నంది "రాజ్యాంతే నరకం ధ్రువం" అను వచనమునకు గురి కాకూడదు. దండముయొక్క నీతి దండనీతి అనఁగా, ఆన్వీక్షిక, త్రయి, వార్త, అనులోకస్థితిహేతువులగు రాజవిద్యాత్రయముయొక్క యోగక్షేమార్థము దండను నయించుటకు సాధన మయిన నాల్గవరాజవిద్యయై వెలయుచున్నది. ఈ దండనీతివిద్య ఇదివఱకు లభించని రాజ్యమున్నగువానిని సంపాదించుటకును, ఉన్న రాజ్యమును రక్షించుకొనుటకును చాల సహాయము నొసఁగును. ఇటుల సురక్షితముగాఁ జేయఁబడినదానిని బ్రహ్మవేత్తలగు తపోవంతుల కుపయోగించుట కని యెఱుఁగవలయును. ఈదండనకు (సేనకు) నాయకులగు దండాధిపతులు చతుర్ముఖబ్రహ్మయొక్క యజ్ఞములో మర్యాదాస్థాపకుఁడగు దండదేవునియొక్క అభిమానమున కాస్పదములయిన వ్యష్టిరూపములని యెఱుఁగవలయును. ఈదండనీతివిద్యయొక్క సంప్రదాయము మఱియు మహాభారతశాంతిపర్వమునందు నీతాద్వయముచేత వివరింపఁబడియున్నది. ఎట్లనఁగా :—

౧. భీష్ముఁడు దండము దేవస్వరూప మనుటకు చెప్పిన యితిహాసము.

పూర్వకాలమునందు అంగదేశాధిపతియగు వసుహోముఁడను రాజు ధర్మపత్నీసమేతుఁడై హిమవత్పర్వతమునకుఁ బోయి అందు ముంజీపృష్ఠమను శిఖరమునందు సద్వృత్తిచేత కాలము గడపుచు మునులకు మాననీయుఁడై యుండెను. అతనిసమీపమునకు మాంధాతయను రాజు వచ్చి వినయపూర్వకముగ నమస్కరించి అతనిచేత సత్కరింపఁబడెను. తరువాత మాంధాత వసుహోమునితో తాను దండస్వరూపము తెలిసికొనుటకై వచ్చితి నని ప్రార్థించి చెప్పఁగా నట్లె యని వసుహోముఁడు చెప్పఁదొడఁగెను. :—

బ్రహ్మ ఒకయజ్ఞము చేయఁదలఁచి తనకు సమానుఁడగు ఋత్విజుని గానక సహస్రసంవత్సరములు తప మొనర్చెను. ఇట్టుల తపస్సు చేయుచుండఁగా అతనికొకనాఁడు తుమ్ము వచ్చెను. ఆతుమ్మువలన క్షుతుఁడనువాఁడు పుట్టెను. అతనిని ఋత్విజునిగా నేర్పఱుచుకొని ప్రజాపతి యజ్ఞము చేయుచుండఁగా మర్యాదాస్థాపకముగా నుంచఁబడిన దండము కామచారి యగుటచేత నంతర్హితమయ్యెను. దానివలన యజ్ఞక్రియాకలాపమునకు మర్యాద పోయి యజ్ఞవిఘ్నము సంభవించెను. ప్రజాపతి యందులకు చింతించి విష్ణుసమీపమునకుఁబోయి ఈస్థితి నివిన్నవించెను. తరువాత బ్రహ్మయు విష్ణువును గలసి ఈశ్వరునిసమీపమునకుఁబోయి ఈవిషయమును విన్నవింపఁగా ఈశ్వరుఁడు వారియందు దయ కలిగి దండములేనందువలన లోకము కలతపడుచున్నవిషయమును చక్కఁగా నెఱింగి తనప్రభావమునే దండముగా కల్పించి దండనీతి కాశ్రయుఁడై ప్రకాశించెను. అప్పుడు ఋగ్వేదముమొదలుకొని యర్థశాస్త్రమువఱకుఁగల ౧౮ విద్యలలో దండనీతివిద్య ప్రధానమనియు తక్కిన ౧౭ విద్యలు తచ్ఛేషములనియు దండనీతివిద్యయొక్క విస్తారవివరణరూపము లనియు చెప్పి విష్ణువునకు అధీనముచేసెను. విష్ణువు బ్రహ్మకు మఱల దండనీతిని దయచేయఁగా బ్రహ్మయాగము సంపూర్ణమాయెను. సకలలోకములును సంతసించెను. పిదప విష్ణువీదండనీతిని అంతయు బ్రహ్మమనుమఁడును అంగిరసునికుమారుఁడు నగు బృహస్పతి కిచ్చెను. బృహస్పతి ఇంద్రమరీచుల కిచ్చెను. మరీచి భృగువున కిచ్చెను. భృగువు మునులనేకుల కుపదేశించెను. ఈదండదేవుఁడు శివస్వరూపియు విష్ణుస్వరూపియు నైయున్నాఁడు. దండనీతి వాణీలక్ష్మిగౌరు లనెడిశక్తిత్రయస్వరూపిణి. ఈదండదేవుఁడాయుధముల ధరించి పాపాత్ములను దండించుచుపుణ్యాత్ములను రక్షించుచుండును. పూర్వకాలమునందు దండనీతిగలరాజుండి ధర్మార్థములను విమర్శించుచుండలేదు. ఇదే నేమన ధర్మమతమని వ్యవహరించుచు ఒకరికొక రుపద్రవకాలములందు రక్షకులుగా నుండికార్యములకు గతి నొనర్చుచుండిరి. క్రమక్రమముగ జనులందు లోభగుణము ప్రవేశించి అధర్మాసక్తులగుచుండఁగా ప్రజలకు రక్షకుఁడగు వాఁడు లేక దీనస్థితిని పొందుచుండిరి. యజ్ఞయాగాదికర్మలు భూమియందు

లోపించెను. ఇంద్రాదిదేవతలకు హవిర్భాగములు శూన్యము లయ్యెను. హవిర్భాగాభావమువలన దేవతలు కలతఁజెంది బ్రహ్మదేవునిసమీపమునకు పోయి అతనితో మొఱఁబెట్టుకొనిరి. బ్రహ్మదేవుఁడు వారి కభయమిచ్చి, స్వామ్యమాత్యసుహృత్కోశరాష్ట్ర, దుర్గబలములనెడు సప్తాంగరూపమగు నీతిశాస్త్రము పదార్థజాతములను నిర్మించి ధర్మార్థకామమోక్షము లను పురుషార్థచతుష్టయమునకు సాధక మగునటుల నొనర్చెను. పిదప శివకేశవులయనుగ్రహమున తానింతకుముందు శతసహస్రాధ్యాయవిస్తారముగ పొందిన దండనీతివిద్యను లోకమునందు వ్యాపింపఁజేయఁ దలఁచి శివుని ధ్యానించఁగా ఆపరమశివుఁడు బ్రహ్మలలాటమునుండి విశాలాక్షనామమున నావిర్భవించెను. ఆవిశాలాక్షుఁ డీదండవిద్యను గ్రహించి ఇట్టివిస్తృతగ్రంథమును అల్పాయుష్కులగు మర్త్యులు అభ్యసింపఁజాల రని తలంచి ౧౦ వేల అధ్యాయములతో వైశాలాక్షమనుపేర గ్రంథమును సంగ్రహించెను. త్రివర్గములనుగుఱించియు బోధించియున్న ఈగ్రంథమునందు ధర్మశాస్త్రభాగమును స్వాయంభువమనువును, అర్థశాస్త్రభాగమును బృహస్పతియు, కామశాస్త్రభాగమును నందికేశ్వరుఁడును, మోక్షశాస్త్రభాగమును సనకాదులును గ్రహించిరి. అర్థశాస్త్రమును ఇంద్రుఁడు ౫ వేల అధ్యాయములుగను, బృహస్పతి ౩ వేల అధ్యాయములుగను సంక్షేపించెను. శుక్రుఁడు ఔశనసమనుపేరుతో ౧ వేయి అధ్యాయములుగా సంగ్రహించెను. పిదప మునీశ్వరులు కొందఱు రాఁబోవుమనుజులయసామర్థ్యమును గుర్తెఱింగి మూఁడునూఱు అధ్యాయములుగా సంగ్రహించిరి. పిదప అంగదేశాధిపతియగు వసిష్ఠునికాలమునందు కామందకుఁడనువాఁడు ౧౦౦౦ శ్లోకములకు లోపుగా దండనీతిశాస్త్రమును సూత్రించెను. ఈగ్రంథమునందుండు సర్గలు ౨౦.

౧. ఇంద్రియజయాధ్యాయము.	౬. కంటకశోధనవిధి.
౨. విద్యాసముద్దేశము.	౭. ఆత్మరక్షణావిధి.
౩. ఆచార్యవ్యవస్థ, దండనీతి.	౮. మండలవికల్పము.
౪. సప్తప్రకృతిభాగము.	౯. సంధివికల్పము.
౫. సేనాధర్మము.	౧౦. విగ్రహవికల్పము.

౧౧. యానవిధి.
౧౨. మంత్రవికల్పము.
౧౩. దూతవికల్పము.
౧౪. ప్రకృతివ్యసనవిభాగము.
౧౫. రాజవ్యసనభేదము.
౧౬. యాత్రావిధి.
౧౭. స్కంధావారనివేశవిధి.
౧౮. ఉద్యోగవిధి.
౧౯. యుద్ధసన్నాహవిధి.
౨౦. వ్యూహవిభాగాది.

వీనియందు మఱికొన్ని యంశములు కూడ చేరి యున్నవి.

ఈకలియుగమునందు యుధిష్ఠిరశకములో ౧౧౧౫ సంవత్సరముల కాలమునందు విష్ణుగుప్తుఁడు, మల్లనాగుఁడు, కౌటిల్యుఁడు, అనునామాంతరములుగల చాణక్యుఁడను బ్రాహ్మణుఁడు చంద్రవంశపుత్రుఁడిరాజగు నందుఁడను క్షత్రియోత్తముని పట్టాభిషేకానంతరమునందు మాయోపాయములచేతఁ జంపించి చంద్రగుప్తుఁడనుశూద్రుని రాజునుగా చేసెను. పిదప తానొకనీతిశాస్త్రమును చేసెను. ఆశాస్త్రమునకు లక్ష్యభూతముగ నందునిప్రధానమంత్రియు, రాజభక్తిగలవారిలో ఉత్తముఁడును స్వామిద్రోహి యగుచాణక్యుని చంపి తనప్రభుభక్తిని వెల్లడిచేయుటకుగాను అదృశ్యుఁడై యనేకమాయోపాయముల నొనర్చుచున్న రాక్షసుని తననీతిప్రభావముచేత చంద్రగుప్తునిచేత మరణాంతశిక్షకు లోఁబఱచి వశపఱచుకొని పరస్పరాలింగనముల నొనర్చుకొని ఆరాక్షసునే చంద్రగుప్తునకు మంత్రిగా నొనర్చెను. ఇతనినీతిశాస్త్రప్రయోగమును రాక్షసుఁడు మెచ్చుకొనెను. ఈచాణక్యరాక్షసులనుగూర్చిన కథయంతయు ముద్రారాక్షసమనుపేరుగల నాటకమునందు సమగ్రముగ వర్ణింపఁబడియున్నది. ఇట్టినీతిశాస్త్రమే పంచతంత్ర హితోపదేశము లనెడి ప్రకరణములయందుఁ గూడ వెలయుచున్నది. ప్రకృతమున ఔశనసము మున్నగు నీతిశాస్త్రములు వాడుకలో లేవు. కామందకీయముమాత్ర మరుదుగా వాడఁబడుచున్నది. భారతమునందు విదురనీతులు, భీష్మనీతులు, మున్నగుతావులందును శుక్రబృహస్పత్యాది మతభేదములతో కొంతవఱకు నీతిశాస్త్రము విశకలితముగాఁ గలదు. ఏవిధముగానైనను ధనమును సంపాదించవలయునని అక్కడక్కడ బోధించుచున్న ఈనీతిశాస్త్రము వైదికకర్మలకు విరోధము గదా! ఇట్టియర్థశాస్త్రమును ఉపవేదముగా గ్రహించుట

ఎట్లని సందేహించినను వేదవిహితములగు యజ్ఞాదిక్రియలకు వలయు దక్షిణలు, ఆజ్యము, చరువు, పురోడాశము, క్షీరాదులు, ద్రవ్యసాధ్యములు గాని ఇతరసాధ్యములు కావు. అట్టియర్థమును సాధించుటకయి యుపాయమును బోధింపుచు వేదోపకారక మగుటచేత ఉపవేద మని అనిపించుకొనును.

కామము.

కామము = అనఁగా మనస్సు మొదలగు ఇంద్రియములచేత నపేక్షింపఁబడు విషయానుభవసుఖమును గోరుట. ఇది మన్మథదేవతాకమయి ధర్మార్థములకంటె నిహపరలోకసాధకమయి మోక్షకరంబయి యుండును. శ్రీకృష్ణులవారు భగవద్గీతలయందీవిధమున వచించియున్నారు:—

"శ్లో. బలం బలవతాం చాహం కామరాగవివర్జితమ్ ।
ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి భరతర్షభ ॥"

భగవద్గీత. ౭. ౧౧.

ధర్మశాస్త్రావిరుద్ధముగ భూతములందుఁగల కామము భగవత్స్వరూప మని సిద్ధించుచున్నది. స్వకాంతయందు ఋతుకాలగమనము వలనఁ గలిగిన సంతానము పరలోకప్రాప్తికి సాధనమగుచున్నది. పుత్త్రుఁడనఁగా "పున్నామ్నో నరకాత్త్రాయత ఇతి పుత్త్రః" నరకబాధనుండి రక్షించువాఁడని యర్థము. పుత్త్రసంతతివలన పుణ్యలోకము కలుగువిషయమును భారతము ఆదిపర్వమునందు పాండురాజుకథవలనను, జరత్కారునికథవలనను మనము తెలిసికొనవచ్చును.

పాండుభూపాలుఁడు శతశృంగపర్వతంబునందు తపంబు సలుపుచుండి యొకనాఁడు దివ్యవిమానము లెక్కి వచ్చుచుఁ బోవుచున్నట్టియు, బృందారకబృందములు నిండియున్న స్వర్గలోకమార్గంబున పుణ్యలోకంబులకనాయాసంబుగ నుత్తరాభిముఖులగుచు నరుగుమునులం గాంచి మీరెచటికేఁగెదరు అనఁగా వారు నేఁడమవస కావున బ్రహ్మాండమునందుండు మునులును పితరులును బోవుచున్నారు. మేమును అందులకుఁ బోవుచున్నా మని పలికి పోవుచుండిరి. పాండురాజును భార్యాద్వయస

మేతుఁడై వారివెంట నడువఁజొచ్చెను. అతనిఁ గాంచి మునులు "రాజా! నీవు సుకుమారుఁడవు. దుర్గమం బగు నీ దేవమార్గమున కేల వచ్చెద" వని వారింపఁగా పాండుభూపాలుఁడు "అపుత్రస్య గతి ర్నాస్తి" యను వేద వచనంబున సంతానరహితులగు మునులకుఁగూడ నీమార్గంబు దుర్గమం బన మునిశాపంబున అపుత్త్రుండ నగు నాకెట్లు గమ్యమని చింతించుచు మునీశ్వరుల ప్రార్థింపఁగా వారు యోగబలంబున సర్వమును విచారించి కొలఁదికాలములో నీకు దేవతానుగ్రహంబువలన సంతానము కలుగు ననియు దానిచేత పుణ్యలోకసుఖంబు ననుభవింపఁగల వనియు చెప్పినట్లు గలదు.

జరత్కారుఁ డను మునిపుత్త్రుని ఆతనిపితృదేవతలు గాంచి ఆశ్రమచతుష్టయములో గృహస్థాశ్రమము ముఖ్యమయినది కావున నీవీ యాశ్రమము నొంది సంతానవంతుఁడవయి మాకు పుణ్యలోకసుఖంబును కలుగఁజేయు మని చెప్పినటుల నున్నది.

కాశీఖండమునందు విశ్వానరునికథయందు గృహస్థాశ్రమము శ్రేష్ఠమని చెప్పఁబడి యున్నది. గ్రంథస్థములగు ఇట్టికథలను విశ్వసించి నిత్యనైమిత్తికకర్మంబుల నొనర్చుచు స్వభార్యయందు కామశాస్త్రానుసారంబుగ విషయానుభవ మనుభవించుచు పరదారరతి మున్నగు నిషిద్ధకార్యముల పరిత్యజించుట ఇహపరలోకసుఖదాయకము.

ఇట్లు చరించుటవలన తానాచరించు కర్మలఫలము పరమేశ్వరార్పణ మగుచుండుటచేత చిత్తశుద్ధికలిగి మనఃప్రసన్నత కలిగి చతుర్థపురుషార్థమగు మోక్షము సిద్ధించుటలో సందియము లేదు.

ఈశాస్త్రోత్పత్తిక్రమము అర్థవేదభాగమునందు చెప్పినవిధముగా బ్రహ్మలలాటమునందు పుట్టినవిశాలాక్షునివలన చేయఁబడిన వైశాలాక్షము దండనీతిశాస్త్రములో నొకభాగమయిన కామశాస్త్రము కృతయుగమునందు ౧౦౦౦ అధ్యాయములుగ సంగ్రహింపఁబడెను. త్రేతాయుగమునందు శ్వేతకేతుమహామునిచేత ౫౦౦ అధ్యాయములుగ సంగ్రహింపఁబడెను. ద్వాపరయుగమున బాభ్రవ్యమహామునిచేత ౧౫౦ అధ్యాయములుగ సంక్షేపింపఁబడెను. పిదప దత్తక, చారాయణ, సువర్ణనాభ, ఘోటకముఖ, గోనర్దీయ, గోణికాపుత్ర, కూచిమార,

మునులచేత నైశిక, సాధారణ, సాంప్రయోగిక, కన్యాసంప్రయుక్త, భార్యాధికార, పారదారిక, ఔపనిషదికములను సప్తాధికరణములుగ బాభ్రవ్యునిచేత నేర్పఱచి చెప్పఁబడినవాని నొక్కొక్క నొక్కొక్క యధికరణమునుమాత్ర మందుకొని కొందఱు విస్తారముగను, కొందఱు సంక్షేపముగను సూత్రములను రచించుటవలన నుత్సన్నప్రాయమైన కామసూత్రమును చాణక్యుఁడే(వాత్స్యాయనుఁడను నామాంతరముతో (ముప్పదినాలుగధ్యాయములుగల సప్తాధికరణశాస్త్రమును రచించెను. ఈశాస్త్రమునకు, వజ్రఖడ్గధరాచార్యభాష్యము, భాస్కరనృసింహశాస్త్రికృతవృత్తియు, జయమంగళవ్యాఖ్యయు పుట్టియున్నవి. పిదప నీగ్రంథము ననుసరించి కొక్కోకము, రతిరహస్యము, అనంగరంగము, కామకళానిధి మున్నగుశ్లోకగ్రంథములు పుట్టియున్నవి.

ఈశాస్త్రమునందుఁగల స్త్రీపురుషభేదములు, జాతిభేదములు, దూతీభేదములు, నఖక్షతములు, దంతక్షతములు, చుంబనములు, ఆలింగనములు, చిహ్నములు, అవస్థలు, రతిధ్వనులు, బంధములు, మున్నగువానిపేరు లీక్రిందవ్రాయఁబడును.

౧. నాయకత్రయము :—దేవనాయకుఁడు, మనుష్యనాయకుఁడు, ఉభయనాయకుఁడు.

౨. పురుషజాతిచతుష్టయము :—పాంచాలుఁడు, కూచిమారుఁడు, భద్రుఁడు, దత్తుఁడు.

౩. అవాంతరజాతిత్రయము :—శశజాతి, వృషభజాతి, తురగజాతి.

౪. శృంగారనాయకచతుష్టయము :—అనుకూలుఁడు, దక్షిణుఁడు, ధృష్టుఁడు, శఠుఁడు.

౫. నాయకసఖులు :—విటుఁడు, విదూషకుఁడు, పీఠమర్దుఁడు, చేటుఁడు.

౬. స్త్రీజాతులు :—పద్మిని, చిత్రిణి, శంఖిని, హస్తిని.

౭. అవాంతరజాతులు :—హరిణీజాతి, తురగ, హస్తిక.

౮. ప్రకృతిత్రయము :—శ్లేష్మప్రకృతి, పైత్యప్రకృతి, వాతప్రకృతి.

౯. ద్వాదశసత్వలు :—దేవసత్వ, మనుజసత్వ, నాగసత్వ, యక్షసత్వ, గంధర్వసత్వ, పిశాచసత్వ, కాకసత్వ, వానరసత్వ, గార్దభసత్వ, మునిసత్వ, రాక్షసత్వ, కిన్నరసత్వములు.

దేశస్త్రీలు :—లాట, ఆంధ్ర, కోసల, [illegible], పాటల, మహారాష్ట్ర, ద్రవిడ, వంగ, గౌళ, కామరూప, ఉత్కల, కర్ణాట, [illegible], అంగ, ఘూర్జర, బాహ్లీక, సింధు, అవంతి, [illegible], మలయ, సౌవీర, పౌండ్ర, కాశ్మీర, గాంధార (దేశస్త్రీలు)

యౌవన భేదములు :—౭వ సంవత్సరము మొదలు. ౯ వఱకు మొలకజవ్వనము, కన్యక.

	౯వ ,,	లేతజవ్వనము,	గౌరి.
	౧౬వ ,,	నెరజవ్వనము,	బాల.
	౨౦వ ,,	నిండుజవ్వనము,	ముగ్ధ.
	౩౦వ ,,	మించుజవ్వనము,	విదగ్ధ.
	౪౦వ ,,	బలజవ్వనము,	ప్రగల్భ.
	౫౦వ ,,	[illegible]జవ్వనము.	ఇచ్ఛామతి.
మతాంతరము :—	౧౬వ సంవత్సరమువఱకు		బాల.
	౩౦వ సంవత్సరమువఱకు		తరుణి.
	౫౦వ ,,		ప్రౌఢ.
	౧౦౦వ ,,		లోల.

దూతీచతుష్టయము :—సారిక, చతురిక, సహసంభాషిణి, దూతిక. ఇందులకు మతాంతరములు ౩ గలవు. అవి:—

మొదటితరములో ౬. రు :—ప్రాతివేశిని, శిల్పిని, కారువు, లింగిని, సఖి, తనుప్రజాత.

౨. వ దానిలో ౯ రు :—ప్రహిత, ఉద్వాహిత, పత్రహారి, భావన, పత్రికా, మూక, స్వయం, భావదూతిక.

౩. వ దానిలో ౧౬. రు :—బానిస, కన్యక, చెలికత్తె, విధవ, చాకలది, గంధమమ్మునది, పువ్వులమ్మునది, మాలుందె, [illegible] నకత్తె, నీళ్ళమ్ముకొనునది, చిత్తరువులువ్రాయునది, భార్య, గతిప్రవేశముగలది, కథలుచెప్పునది, చిలుక, గోరువంక.

చతుర్విధప్రీతులు:—అభిమానప్రీతి, విభవప్రీతి, సదృశప్రీతి, విషయప్రీతి.

మోహచతుష్టయము:—లజ్జామోహము, విభవమోహము, కరుణామోహము, నిజమోహము.

మతాంతరము:—ఉత్తమము సూక్ష్మమోహము, మధ్యమము మత్స్యమోహము, అధమము మృగమోహము.

జాతి.	అనుకూల పురుషుడు.	ఇష్టమగు కాలము.	ఇష్టమగు బంధములు.	కళాస్థానము	ప్రియతిథులు	దేవతా స్త్రీ మనుష్య స్త్రీ
పద్మిని.	పాంచాలుడు.	[illegible]కాలము.	పంకజాసనము.	సెలుదలు, నాభి, తొడ	మంచితిథి.	శచి దేవతా స్త్రీ రుక్మిణి మనుష్య
చిత్రిణి.	[illegible]మారుడు.	[illegible]కాలము.	నాగ[illegible]సనము.	నోసలు, ముంగురులు, కన్నులు.	౨,౪,౫,౬, ౧౦,౧౧,౧౨ తిథులు.	మేనక దేవతా ద్రౌపదిమనుష్య
శంఖిని.	భద్రుడు.	[illegible]కాలము.	[illegible]సనము.	పెదవి, చెక్కిళ్లు, చెవులు.	౩౦,౧,౧౧,౧౩, ౧౪, తిథులు	తార, దేవతా సత్యభామ, మ
హస్తిని.	దత్తుడు.	[illegible]కాలము.	[illegible]సనము.	కుచములు, కటులు.	౯,౭,౮,౧౫ తిథులు.	తిలోత్తమ దేవ రాధ, మనుష్య

బాధములు:—ఉత్తానకరణంబులు, తిర్యక్కరణములు, స్థితకరణములు, ఉపవిష్టకరణములు, వ్యానతకరణములు, విపరీతకరణము అనిబంధములు ఆరువిధములు. ఇందు మొదటి ౫ ను పురుషకృత్యములు, ౬ వది స్త్రీకార్యము.

ఉత్తానకరణబంధములు ౧౧:—గ్రామ్యము, నాగరాఖ్యము, ఉత్ఫుల్లకము, విజృంభితము, ఇంద్రాణికము, చక్రకము, పార్శ్వసంఘటితము, ఉత్తానసంఘటితము, పీడితము, వేష్టితము, బాడబికము, ఉద్భుగ్నకము, ఉరస్ఫుటనము, ఊర్ధ్వపీడితము, జృంభితము, ప్రసారితము, వేణువిదారితము, శూలచితము, కార్కటకము, ప్రేంఖాయితము, పద్మాసనము, అర్ధపద్మాసనము, బంధురితము, నాగపాశము, సంయమ

నము, కూర్మకము, పరివర్తనము, నిపీడితము, సమపాదము, త్రివిక్రమము, వ్యోమపదము, స్మరచక్రము, అవిదారితము, సౌమ్యము, అజృంభితము, నౌకాఖ్యము, ధనుర్బంధము, కరపాదము, సాచిముఖము, అర్ధచంద్రము, ఉపాంగము.

౨ తిర్యక్కరణబంధములు ౮:— సముత్కటము, పరివర్తితము, సమాంగిము, అభ్రతికము, సంపుటము, వేణుకాఖ్యము, సముత్కటము, మానితము.

౩ స్థితకరణబంధములు ౮:— యుగపదము, వితస్తితము, మార్కటము, ఘట్టితము, సమ్ముఖకరణము, ప్రస్ఫుటము, [illegible]ము, జాఘనము.

౪ ఉత్థితకరణబంధములు ౬:— జానుకూర్పరము, సింహవిక్రమము, కీర్తిబంధము, ద్వితలము, పార్శ్వవేష్టితము, వృక్షాఖ్యము.

౫ వ్యానకరణబంధములు ౨౧:— [illegible].

అదూషితములు ౧౦:— వ్యాఘ్రితము, నిపాతము, నిఘాతితకము, చటకవిలసితము, జుష్టము, వరాహఘాతకము, వృషభఘాతకము, శ్వానుకము, ఐభము, మార్జారము.

భావదూషితములు ౧౧:— సాగాలము, గార్దభము, ఔష్ట్రము, పౌండరీకము, విపరీతము, ఐణము, పారావతము, మాయూరము, మూషకము, భేరుండము, గారుడము.

ఉత్తానకరణములు	౨౧
తిర్యక్కరణములు	౮
స్థితకరణములు	౮
ఉత్థితకరణములు	౬
వ్యానకరణములు	౨౧
మొత్తము.	౬౪

౬ వదియగు విపరీతకరణబంధములు ౪:— పురుషాయితము, భ్రమరము, ఉద్గతము, ప్రేంఖావలి.

చిత్రబంధములు ౨:— సంఘాటకము, ఉపహతము.

నఖక్షతములు ౬:— వర్ధిష్ణులత, అనువినులత, మృదులత, [illegible]వలత,

౨౯ ఖురళీకారంగప్రసంగము
౩౦ రంగప్రవేశలక్షణనిర్దేశము
౩౧ ధనుశ్శరపూజాయోజనము
౩౨ గురుప్రణామస్థేమము
౩౩ శరశరాసనగ్రహణపౌర్వాపర్య సూచనము
౩౪ లక్ష్యశుద్ధిలాభము
౩౫ లక్ష్యవేదికారచనా వివేచనము
౩౬ నారాచమోచనప్రకారసూచనము
౩౭ చిత్రలక్ష్యభేదనోపాయప్రతిపాదనము
౩౮ శాబ్దిలక్ష్యశరాభ్యాసవిలాసము
౩౯ దూరనికటస్థలక్ష్యభేదనలక్షణము
౪౦ రథారోహణశరాభ్యాసవిశేషభాషణము
౪౧ గజారోహణశరప్రయోగవిభాగలక్షణము
౪౨ హయారోహణశరమోక్షణ
౪౩ దూరపాతిశరాభ్యాసవిస్తారకీర్తనము
౪౪ శరప్రయోగసమయనూతనమయనిరూపణము
౪౫ శరగమనగుణదోషవిభాగము
౪౬ దివ్యాస్త్రమంత్రతంత్రప్రయోగవిస్తరప్రస్తావము

ఈ ౪౬ ప్రమేయములకు ఉద్దేశలక్షణములు ద్రోణాచార్యుల చేత రచింపఁబడిన ధనుశ్శాస్త్రమునందుఁ జూచునది.

మంత్రప్రయోగయుక్తములగునవి యస్త్రము లనఁబడును. మంత్రప్రయోగము లేక ప్రయోగించునవి శస్త్రము లనఁబడును.

అస్త్రములు :— ౧ దండచక్రము, (కాలచక్రము, విష్ణుచక్రము)
౨ ఐంద్రాస్త్రము (వజ్రాస్త్రము)
౩ శైవశూలము
౪ బ్రహ్మశిరోస్త్రము
౫ ఐషీకము
౬ బ్రహ్మాస్త్రము
౭ శిఖరిగద (మోదకీగద)
౮ ధర్మపాశము (వరుణపాశము, కాలపాశము)
౯ వారుణాస్త్రము
౧౦ శుష్కాశని, ఆర్ద్రాశని
౧౧ పైనాకాస్త్రము
౧౨ నారాయణాస్త్రము
౧౩ ఆగ్నేయాస్త్రము
౧౪ శిఖరాస్త్రము
౧౫ వాయవ్యాస్త్రము
౧౬ ప్రమథాస్త్రము
౧౭ హయశిరము
౧౮ క్రౌంచాస్త్రము
౧౯ శక్తి
౨౦ కంకాలము
౨౧ ముసలము
౨౨ కాపాలము

౨౩ కంకణము
౨౪ విద్యాధరాస్త్రము
౨౫ నందనాస్త్రము
౨౬ అసిరత్నము
౨౭ గాంధర్వాస్త్రము
౨౮ మానవాస్త్రము
౨౯ ప్రస్వాపనము
౩౦ ప్రశమనము
౩౧ సౌరము
౩౨ దర్పము
౩౩ శోషణము
౩౪ సంతాపనము
౩౫ విలాపనము
౩౬ దమనము
౩౭ కందర్పము
౩౮ పైశాచము
౩౯ మోహనము
౪౦ * తామసము
౪౧ * సౌమనస్యము
౪౨ సంవర్తనము
౪౩ సత్యాస్త్రము
౪౪ మాయావస్త్రము
౪౫ * సర్వమాయాదమనము
౪౬ తేజఃప్రభము
౪౭ తేజోపకర్షణము
౪౮ సోమాస్త్రము
౪౯ త్వాష్ట్రికము
౫౦ సుదామనము
౫౧ గభస్త్యస్త్రము
౫౨ శీతేషుమానవాస్త్రము
౫౩ * ముసలము

*ఈగుర్తుగలవి వాల్మీకిరామాయణమున లేవు.

శస్త్రములు :—

౧ సత్యవంతము
౨ సత్యకీర్తి
౩ ధృష్టి
౪ రభసము
౫ ప్రతిహారతరము
౬ పరాఙ్ముఖము
౭ అవాఙ్ముఖము
౮ లక్ష్యాలక్ష్యవిషమము
౯ దృఢనాభము
౧౦ సునాభము
౧౧ దశాక్షము
౧౨ శతవక్త్రము
౧౩ దశశీర్షము
౧౪ శతోదరము
౧౫ పద్మనాభము
౧౬ మహానాభము
౧౭ సునాభకము
౧౮ దుందునాభము
౧౯ జ్యోతిషము
౨౦ కృశనము
౨౧ నైరాశ్యము
౨౨ విమలము

౨౩ యోగంధరము
౨౪ హారిద్రము
౨౫ దైత్యము
౨౬ ప్రశమనము
౨౭ శుచిర్బాహువు
౨౮ మహాబాహువు
౨౯ నిష్కలి
౩౦ విరుచి
౩౧ సార్చిర్మాలి
౩౨ ధృతిర్మాలి
౩౩ వృత్తిమంతము
౩౪ పితృసౌమనసము
౩౫ విధూతము
౩౬ మకరము
౩౭ కరవీరకము
౩౮ ధనధాన్యము
౩౯ కామరూపము
౪౦ కామరుచి
౪౧ మోహనము
౪౨ మావరణము
౪౩ జృంభకము
౪౪ సర్పనాథము
౪౫ సంతానము
౪౬ వరుణము
౪౭ రుచిరము

ఈయస్త్రశస్త్రములన్నియు కామరూపములనియు భృశాశ్వుని పుత్రులనియు శ్రీమద్రామాయణము బాలకాండములో విశ్వామిత్రమహర్షి శ్రీరామచంద్రున కుపదేశించినట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

ఆయుధములు ౩౨:—

౧ బాణము.	౯ భిండివాలము.	౧౭ పాశము.	౨౫ క్రకచము.
౨ ఖడ్గము.	౧౦ పరిఘము.	౧౮ చక్రము.	౨౬ కుంతము.
౩ తోమరము.	౧౧ పరశ్వధము.	౧౯ ముసుండి.	౨౭ పరశువు.
౪ స్తోమము.	౧౨ గద.	౨౦ దండము.	౨౮ శంకువు.
౫ చేరి.	౧౩ ప్రాసము.	౨౧ వజ్రము.	౨౯ వేణువు,
౬ సృగము.	౧౪ ముద్గరము.	౨౨ అశని.	౩౦ తోత్రము.
౭ శక్తి.	౧౫ ముసలము.	౨౩ హలము.	౩౧ కుసూలము.
౮ యష్టి.	౧౬ శూలము.	౨౪ అరిష్టము.	౩౨ త్రిశూలము.

బాణము మున్నగు ౩౨ ను ఆయోధించుటకు (అనఁగాఁ బోరుటకు) సాధనము లగుటచేత ఆయుధము లాయెను. ఈ ౩౨ ఆయుధములలోపల శత్రువులతో కలియఁబడకుండ భూమియందు నిలుచుండి కాని రథము, గుఱ్ఱము, ఏనుఁగుమున్నగు వాహనముల నుండి కాని, వే

యవచ్చును కావున బాణము ముఖ్యమయినది. విసరివేయునట్టి ఆయు
ధంబులు కొన్ని యున్నను ఇట్టిగౌరవము గలవి కావు. ఇట్టి ప్రధానాయు
ధ మనంబడునట్టి బాణములలో పురుషజాతి, స్త్రీజాతి, నపుంసకజాతి
యనంబడు భేదములు ౩ గలవు.

బాణాగ్రములు ౧౦ తెఱంగులు.

౧ ఆరాముఖము.
౨ ద్విభల్లకము.
౩ వత్సదంతము.
౪ కర్ణికము.
౫ కాకతుండము.
౬ క్షురప్రము.
౭ గోపుచ్ఛము.
౮ అర్ధచంద్రము.
౯ సూచీముఖము.
౧౦ భల్లము.

ఇట్టిబాణముయొక్క సంధాన విసర్జనాదిక్రియలకు ఆస్పదమైనది
కార్ముకము. ఇయ్యది చాపము, ధనుస్సు, కోదండము అని త్రివిధము.
బ్రాహ్మణునకు ఉపనయనకాలమునందు యజ్ఞోపవీతధారణంబుమా
దిరి క్షత్రియునకు వామభుజాగ్రమునందు ఆధ్వర్యుణ దీక్షాపూర్వకము
గా ధరింపదగినదిగా వేదవాక్యములచేత విధింపబడి యున్నది. దీనిని
పూర్వయుగమున విశ్వామిత్ర, జమదగ్ని, పరశురామ, కృప, ద్రోణా
శ్వత్థామాదులగు బ్రాహ్మణోత్తములు సైతము శత్రుసంహారార్థమగు
నథర్వవేదమునను శేషభూతముగ నంగీకరించిరి కాని వారి కది ముఖ్యము
కాదు. ఏల యనఁగా:—

"శ్లో. అగ్రతశ్చతురో వేదాః పృష్ఠతస్సశరం ధనుః,
ఇదం బ్రాహ్మ మిదం క్షాత్రం శాపాదపి శరాదపి."

అను న్యాయము ననుసరించి వారా తీరున చరించిరి. వారు తా
ము అస్త్రశస్త్రముల నెఱిఁగియు తాముచేయు సత్కర్మలను నాశనము
చేయుచున్న రాక్షసులను సంహారము చేయుటకు శ్రీరాముఁడు మున్నగు
క్షత్రియులకు అస్త్రాదికముల నుపదేశించి వారిచేతనే శత్రుసంహారాది
కమును చేయించుకొనుచు తాము నిర్విఘ్నముగ యజ్ఞాదులను నెరవే
ర్చుకొనుచుండిరి. వారిశిష్టాచారమును గాంచి కొందఱు దండనాథులు
ప్రధానులు మున్నగు అధికారములను వహించి రాజులకు దిగ్విజయ
యాత్రాదికాలములందు సహాయమును చేయుచువచ్చిరి. కలియుగము

నందు ఉత్తమక్షత్రియులగు వారివంశీయులు మరాఠాపరులు కాఁగా కలిపురుషప్రేరణముచేత స్వకృత్యము లొనర్చుచు సమూలముగా నశించిరి. కొందఱున్నను శూద్రప్రాయులయిరి. అట్టి శూద్రప్రాయులగు రాజులసమీపమునందును మ్లేచ్ఛులసమీపమునందును కొందఱు బ్రాహ్మణులు దివానులు సర్దారులు మున్నగు అధికారములు వహించుచున్నవారు. అయినను వారు వేదవిహితములగు సత్కర్మలను మాత్రము ఆచరింపక భ్రష్టులగుచున్నారు. లౌకికవ్యాపారములందు సర్వదా నిమగ్నులయి యుండువారు సత్కర్మముల నాచరించుట అశక్యమని తలంచియే "బ్రాహ్మణుఁడు పరీక్షార్థముగనైనను ఆయుధమును పట్టఁగూడదు" అని ఆపస్తంబాదిమునులు ధర్మశాస్త్రములందు విధించిరి. క్షాత్రముగలవాఁడుక్షత్రియుఁడు బ్రాహ్మణాది ఇతరజనులను క్షతమువలన రక్షించువాఁడు కావున క్షత్రియుఁ డనంబడును. క్షత్రియునికి క్షత్రియ స్త్రీయందు జనించినవాఁడు క్షత్రియుఁ డగును. ఇతఁడే దుష్టనిగ్రహ శిష్టపరిపాలనాపూర్వకముగ శిష్టులను రంజింపఁజేసికొనిన రాజని పిలువఁబడును. ఈ రాజక్షత్రశబ్దములు కృతయుగమునందు ప్రభుచక్రవర్తికి ముఖ్యముగా దక్కినవి. తరువాత తక్కిన సూర్యసోమవంశములరాజుల కందఱకును యోగ్యతాతారతమ్యానుసారముగా దక్కినవి. క్షత్రియవ్యాసాంగము, ధనుర్విద్య. దీనినిధరించినవాఁడేదండనీతిధారకుఁడే రాజ్యమును పరిపాలించవలయునని శాంతిపర్వములో భీష్మయుధిష్ఠిరసంవాదమునఁ గలదు:—

ఇంద్రాదిదేవతలు విష్ణుదేవునివలన దండనీతివిద్యను పొందిరి. కాని తాముభూసంచారులు కానందువలన నావిద్యను భూలోకమునందు ప్రయోగింపలేకపోయిరి. పిదప ఆవిష్ణుదేవుఁడే ఈవిద్యనుపొంది తదనుసారము భూమిని పరిపాలించుసామర్థ్యముగలవాని నొకని దయచేయుఁడని వేఁడఁగా స్వతేజస్సువలన విరజుఁడను మానసపుత్రుని సృజించి యిచ్చెను. ఆవిరజుఁడు విరక్తుఁడై రాజ్యేచ్ఛను చూడకపోయెను. అతనిపుత్రుఁడగు కర్దముఁడును తండ్రివలెనే తపంబు సేయ వనంబునకుఁ బోయెను. అతనిపుత్రుఁడగు అంగుఁడు దండనీతి ననలంబించి కొంతకాలము రాజ్యమును పాలించెను. అంగునిపుత్త్రుఁడు సునీతియను నామాంతరము గలవేనుఁడనువాఁడు రాజ్యమును గైకొని బ్రాహ్మణులను తిట్టుచు వారిశాపము

వలన మరణమును పొం[illegible]దెను. [illegible]రాజకమును అప్పటిస్థితిని గాంచి మ
హర్షుల[illegible] [illegible] [illegible]మూలము [illegible]క్షత్రియుని పుట్టించుటకుగాను
ఆవేనుని[illegible]దేహము [illegible]గా [illegible]అవివలె నల్లనై నరుబ్బచయగుశరీ
రము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] పురుషుండు పుట్టెను. ఋషు
లు వానిని గాంచి "[illegible]" అనిరి. [illegible] యనఁగా [illegible]గా ను
న్న, [illegible], [illegible], [illegible] యర్థము. ఋషులచేత ఆవిధమున ప
లుకఁబడుటచేత [illegible] [illegible] [illegible]. వీనివంశమునఁ బుట్టినవార
లు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]ముల న[illegible]చిరి. పిమ్మట ఆఋ
షులు వేనుని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]చుచున్న కవచము, ధ
నుస్సు, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వేదవేదాంగములను
ధనుర్వేదమునఁ [illegible] [illegible] [illegible]ముగల [illegible]పురుషుఁ డొక్కఁ
డు పుట్టెను. [illegible] [illegible] [illegible]యు ఆపురుషు నాశ్రయించెను.
ఆవేనునిపుత్రుఁ[illegible] [illegible] [illegible] బ్రాహ్మ[illegible]ములను [illegible] [illegible]
యొగ్గి బ్రాహ్మ[illegible] [illegible] [illegible] మహా[illegible]! నాసామర్థ్యబు
ద్ధికి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]ములగుచున్నవి. [illegible] [illegible]
జ్ఞాపింతురో [illegible] [illegible]. [illegible] ఆమహర్షులు విని హర్షిం
చినవారలయి [illegible]! [illegible] [illegible]ములు [illegible] ద
యాసత్య[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]వలంబించి వేదశాస్త్రో
క్తధర్మములను [illegible]ములను [illegible] రాజ్యమును పరిపాలిం
పుము, అని పలికిరి. [illegible] ఆ రాజు "బ్రాహ్మణులు సహాయ మొన
ర్చిన [illegible] [illegible] [illegible]" [illegible] బ్రాహ్మణులును సహాయ ము
గుట కంగీకరించి.

అ[illegible] బ్రాహ్మణఋషులు [illegible] [illegible] వచ్చి బ్రా
హ్మణులతో [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
నికి శుక్రుఁడు పురోహితుఁడు[illegible], [illegible] [illegible] [illegible]గణ
ము [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. అప్పుడు చ
క్రవర్తి[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఆకాశ[illegible]
బునుండి [illegible] [illegible]. భూమి[illegible]ము [illegible]ములు గలిగి
విషమముగా నుండఁగా రాజు కోపించి [illegible] [illegible] బాణమును

ప్రయోగింప నుంకించఁగా భూదేవత గోరూపమున ప్రత్యక్షమయి మేరుపర్వతము దోగ్ధగను హిమవంతుఁడు వత్సముగను నేర్పడఁగా గొప్ప గొప్పరత్నములు ఓషధులు మున్నగువానిని పిదికెను. ఈయర్థమునే భర్తృహరి:—

"శ్లో. రాజన్ దుధుక్షసి యది క్షితిధేను మేనాం
త్వం నాథ వత్సమివ లోక మముం పుషాణ,
తస్మింశ్చ సమ్య గనిశం పరిపుష్యమాణే
నానాఫలం ఫలతి కల్పలతేవ భూమిః."

అని చెప్పియున్నాఁడు. పృథుప్రచేత ఉపదేశింపఁబడి ఆయారత్నాదికము నిచ్చినదికావున భూమికి పృథివి యనుపేరు వచ్చెను. ధార్మికునిమనమునం దీతమహిమ గలదు. ఇట్టిమహిమ విష్ణుతేజము లేనివానియం దుండదు.

ధనుస్సులలో నీశ్వరునకు పినాకము, విష్ణువునకు శార్ఙ్గము, రామునకు వజ్రకము, ద్రోణాచార్యునకు ప్రాణము, అర్జునునకు గాండీవము, కర్ణునకు కాలపృష్ఠము అని వారివారిధనుస్సులకు విశేషనామము లుండును.

ఈధనుర్విద్యను కృతయుగమునందు ప్రథమమున శివునిసమీపమునఁ గుమారస్వామియు, పరశురాముఁడును అభ్యసించిరి. కుమారస్వామివలన కొందఱు ఈవిద్యను పొందిరి. ఆగురుశిష్యపరంపర క్రమక్రమముగ వ్యాపించెను. పరశురాముఁడు తనతండ్రిని కార్తవీర్యార్జునుఁడు సంహరించె నను క్రోధముచేత ఇరువదియొక్కమాఱు వెదకి వెదకి క్షత్రియసమూహమును సంహరించి భూమిని నిష్కంటకముగాఁ జేసి కశ్యపప్రజాపతికి దానమిచ్చెను. పిదప ద్రోణుఁడు వెళ్ళి పరశురాములను యాచింపఁగా ధనుర్బాణములును దేహము మిగిలియున్నవి. ఇందులో నీవు కోరినది ఇచ్చెదను, కోరుము అని చెప్పఁగా అతనియభిప్రాయమును గ్రహించి ధనుర్విద్యను ప్రసాదింపవలయు నని యాచించెను. అతనికోర్కె ననుసరించి సమర్మకముగా ధనుర్విద్య నుపదేశించెను. పిదప ఆవిద్యను పొందిన ద్రోణుఁడు అర్జునున కుపదేశించెను.

కృతయుగమునందు శ్రీపరశురాములచేత కోదండదీక్షాగురు వను ప్రసిద్ధి కన్నెరుక గల్గెను. పిమ్మట క్రౌంచభేదనమువలన కుమారభార్గవులను కలిగెను. త్రేతాయుగమునందు శ్రీరాములవారికి కలిగెను. ద్వాపరయుగమున అస్త్రవిద్యాగురుఁ డనునామము ద్రోణాచార్యునకు కల్గెను. కలియుగమున కృపునకుఁగూడ కొంత ప్రసిద్ధి కలిగెను. వీరిని జయించుటచేత అర్జునుఁడు యశము కలిగెను. ఈవిద్య వెనుకఁ జెప్పినతీరుగా వేదమునకు సంరక్షణ పాలించుటచేతను శత్రునిరాసనముచేతను ఉపవేదముగాఁ జెప్పఁబడె.

"చ. హరుఁ డొసఁగిన విల్లు గొని బహుశాత్రవులను గెల్చెఁ గిరీటి మేటి శం
కరపురుషార్థసాధనములన్ గొని రాముఁడు యెక్కుడైన శే
ఖరుని కీర్తిభార్గవులకిచ్చె గొనవారుఁడు మేటి యాబికా
వరుని దామమునిఘ్నరాహాయుల కెక్కుడు రాఘవుఁడు డీలగా."

సేనాలక్షణము, వ్యూహాలక్షణము, గజశాస్త్రము, హయలీలావతి మొదలగు అశ్వశాస్త్రములును పక్షిశాస్త్రములును మల్లశాస్త్రమును ధనుర్వేదమునకు సంబంధించినవి.

మల్లశాస్త్రము.

ఈశాస్త్రవిషయకగ్రంథము అలభ్యమైనను కొన్ని విషయములు లోకానుచారముగ నున్నవి. వాని నిచట వివరించుచున్నాను:—

౧౨. దండలు:—సమదండ, గజదండ, భృంగిదండ, ఎడమనర దండ, కుడినరదండ, భ్రమరదండము, వేసాపుదండ, సాగపుదండ, పొడలికదండ, ఆడుగుమురుపొడలికదండ, మల్లలనాచుదండ, కుక్కుటపుదండ.

౧౨. గతులు:—హంసగతి, గజగతి, వ్యాఘ్రగతి, మహిషగతి, జంబుకగతి, కుక్కుటగతి, మార్జాలగతి, హరిణగతి, చటకగతి, పక్షిగతి, తాండవగతి, సింహగతి.

౧౮. పరువులు:—ఎడమయడుగుపరుపడి, కుడియడుగుపరుపడి, కదలుపరుపడి, దాటుపరుపడి, గొప్పపరువడి, ఎడయడుగుకత్తెర, సర్పబాముకత్తెర, చిట్టెడుగుకత్తెర, కాలుకత్తెర, పొడలికకత్తెర, పావురపుపావులు, బాగిపావులు.

౧౬. మొనలు :—లోమొన, వెలిమొన, ఉసిమొన, చతురమొన, పుణ్యాంపుమొన, పాపంపుమొన, దాటుసుగుమొన, దాటసుగుమొన, కదలుమొన, అరిమీటుమొన, నాటుమీటుమొన, సరితాళంపుమొన.

౧౭. కాయమానములు :—విష్ణుచక్రము, రామబాణము, నాగబంధము, తోలుకరిమెఱుపు, అగ్నిమత్స్య, విస్సంము, హస్తాభరణము, పదఖండనము, ఉరిత్రాడు, లోబిత్తరి, వెలిబిత్తరి, సర్పాసనము.

౧౮. విసరులు :—ధారు, ధాణు, ఢోడు, ఢిండు, అంత్రాణీక, టీక, నాట్య, ధారుధాణు, ఝాటు, ధాణుకపాలు, ధారుకపాలు, ధాణుధారు, కధాక, ధాణుధాక.

౧౯. ఉపటిడములు :—పాడునిలుకడ, కదలునిలుకడ, కాలునిలకువ, విదళింపునిలకడ, డశావడిశలు, పాదపుపారువు, హస్తపుపారువు, దేహపుపారువు, నయపుపారువు, పీన, రాకడ, సకసన, సన, ఝంపు, ఫిక్కు, కరలాఘవము.

౨౦. విన్యాళిములు :—కక్కు, కొక్కెన, పొక్కెన, ముష్టి, సుమ్మరింపు, జోడింపు, సందుసీసకము, గొంతుమూయుట, సమసీసము, సురాటంబును, చేవ, కరదనము, కల్లంబు, హస్తి, కస్తి, బంబోక, గొండివేటు, పణము, కర్ణాతు, సుభారము, సింగణము, పక్షగు, మాణంపు, సరిబిత్తరము, వాటీళము, లాగు, సింగిణె, పాదనివారణము, సగిస్తి, గళకత్తెర, నృసింహము, కాశనిల్కడ.

౨౧. ప్రచారములు :—భ్రాంతము, ఉద్భ్రాంతము, స్ఫుటము, అవిష్కృతము, ఆహికము, విధము, ఆసరము, అవికరము, విస్తృతము, మిశ్రితము, మానవము, నిర్మర్యాద, చిత్రకము, భిన్నము, సవ్యజానువు, అపసవ్యజానువు, క్షిప్రము, దృతము, సవ్యబాహువు, విపరీతబాహువు, త్రిబాహువు, సవ్యోత్తరము, ఉత్తరము, సవ్యదిరము, తుంగబాహువు, ప్రథితము, యాధికము, అస్పృష్టప్రవాహరణము, వర్తితము, కుంచితము, స్వస్తికము, గుడంబము.

౨౨. నటకులు :—లోవెలినటుకు, గుజ్జరిఘుముకు, నూరానటుకు. ఇట్టిరానిలక్షణము లనేకము లీశాస్త్రమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును. రథ

చమూముఖము, రథాస్యము, వలయము, దుర్జయము.

భోగవ్యూహములు ౫ :—గోమూత్రికము, అహిసారి, శకటము, మకరము, పతంతకము.

మండలవ్యూహములు ౨:—సర్వతోభద్రము, దుర్జయము.

అసంహతవ్యూహములు ౬ :—అష్టానీకము, ద్వితీయము, ప్రథమము, సర్వతోముఖము, అర్ధచంద్రకము, శృంగాటకము.

ప్రధానవ్యూహములు ౬ :—శ్యేనము, సూచి, వజ్రము, శకటము, మకరము, ధ్వజము, పద్మవ్యూహము, క్రౌంచవ్యూహము మొదలగు మరికొన్ని వ్యూహములు గ్రంథాంతరములందు గలవు.

గురుమతమున వ్యూహాంగములు ౭ :—పక్షము, కక్షములు, మధ్యము, పృష్ఠము, ప్రతిగ్రహము, కోటి.

శుక్రమతమున వ్యూహాంగములు ౫ :—పక్షము, మధ్యము, పృష్ఠము, ప్రతిగ్రహము, కోటి.

సేనాలక్షణము.

పత్తి మొదలు అక్షౌహిణీ పర్యంతముగల సేనలయందలి గజరథాశ్వపదాతి సంఖ్యావివరము.

సేనపేరు	గజములు.	రథములు	అశ్వములు.	పదాతులు.
పత్తి	౧	౧	౩	౫
సేనాముఖము	౩	౩	౯	౧౫
గుల్మము	౯	౯	౨౭	౪౫
గణము	౨౭	౨౭	౮౧	౧౩౫
వాహిని	౮౧	౮౧	౨౪౩	౪౦౫
పృతన	౨౪౩	౨౪౩	౭౨౯	౧౨౧౫
చమువు	౭౨౯	౭౨౯	౨౧౮౭	౩౬౪౫
అనీకిని	౨౧౮౭	౨౧౮౭	౬౫౬౧	౧౦౯౩౫
అక్షౌహిణి	౨౧౮౭౦	౨౧౮౭౦	౬౫౬౧౦	౧౦౯౩౫౦

వీని ప్రమాణములు గ్రంథవిస్తరభీతిచేత నిందు వ్రాయుటలేదు.

అశ్వశాస్త్రము.

అశ్వములకుఁ గలుగు ఆవర్తములు, వానిస్థానములు, వర్ణములు, వానిఫలములు, గతులు, స్థానములు, శిక్షాకాలములు, సంచారమార్గములు, మున్నగు లక్షణములను లక్ష్యములను దెలియఁజేయు హయలీలావతి, భోజరాజీయము, శాలిహోత్రము, అశ్వశాస్త్రము, హాలాస్యమాహాత్మ్యమున నొకప్రకరణము, మున్నగుగ్రంథములు సమగ్రముగ లభించుటయరుదు. కావున వానియొక్క లక్షణాదికములను సమగ్రముగ నెఱుంగుట దుశ్శకము. అయినను కొన్నివిషయములనుమాత్రము క్రింద వివరించుచున్నాఁడను.

ఆవర్తములు శుభములనియు, అశుభములనియు రెండువిధములు. శుభావర్తములలో దశధ్రువములు సుప్రసిద్ధములు. ధ్రువస్థానములు ౧౦:-

శ్లో. ద్వావురస్యౌ శిరస్యౌద్వౌ ద్వౌద్వౌ రంధ్రోపరంధ్రయోః,
ఏకః ఫాలే ప్రపాణేచ దశావర్తా ధ్రువాస్స్మృతాః.

౨ వక్షస్థలమున, ౨ శిరమున, ౨ మలద్వారమున, ౨ మూత్రద్వారమున, ౧ లలాటమున, ౧ క్రిందిపెదవియందును ఉండును. వీనికి దశధ్రువలు అనిపేరు.

౮ ఆవర్తనామములు :— శుక్తి, ఆవర్తము, సంఘాతము, పాదుక, అర్ధపాదుక, అవలీఢము, శతపది, ముకుళము.

దశధ్రువులు గాక మిగిలినశుభావర్తములకు ఆగంతుకము లని నామములు :—

౧ రోచమానము, ౫ శ్రీవృక్షము, ౧ దేవమణి, ౨ మేఖుల, ౨ వృషభములు, ౨ అంగదములు, ౬ యముళములు, ౩ త్రేతాగ్నులు, ౪ చామరంజికము, ౩ నిశ్రేణికము, ౨ కేశాంతజములు, ౧ స్తువజము, ౨ సృక్వజములు, ౪ కంఠాభరణములు, ౧ శతపది, ౨ లింగమణులు. వీనిలో రోచమానము, దేవమణి, మేఖుల శ్రేష్ఠములు, శ్రీవృక్షకము శ్రేష్ఠతమము.

"శ్లో. వక్షోభవావర్తచతుష్టయంచ కంఠే భవే ద్యస్యతు రోచమానః,
శ్రీవృక్షకీ నామ హయస్స భర్తు స్సత్పుత్ర పౌత్రార్థవివృద్ధయే స్యాత్."

హయలీలావతి.

అశుభావర్తములు:—౧ ఊర్ధ్వోష్ఠావర్త, [illegible] నాసాపుటావర్త, ౩ ప్రపానోత్తరప్రదేశావర్త, ౧ ప్రోథావర్త, ౨ గండావర్త, [illegible] అశ్రుపాతావర్త, ౨ నేత్రకూటావర్త, ౧ భ్రూమధ్యావర్త, ౨ [illegible]గ్రావర్త, ౨ విద్యావర్త, ౩ కటావర్త, ౨ శంఖావర్త, ౨ [illegible]ావర్త, ౨ హన్వావర్త, ౧ క్రోడావర్త, ౧ ఘర్మో[illegible]ావర్త, ౧ సేవన్యావర్త, ౨ కుక్ష్యావర్త, ౨ పార్శ్వావర్త, ౨ జాన్వావర్త, ౨ జానుపృష్ఠావర్త, ౨ జానుపార్శ్వావర్త, ౨ సంధిరావర్త, ౪ [illegible]ావర్త, ౪ కక్ష్యావర్త, ౪ కూర్చావర్త, ౪ కుక్షికావర్త, ౨ [illegible]ావర్త, హృదయావర్త, ఉదరావర్త, ౧ నాభికావర్త, ౪ కుక్షిస్థానావర్త, ౨ మన్యావర్త, ౧ గ్రీవావర్త, ౧ గళావర్త, ౨ స్కంధావర్త, ౨ [illegible]ావర్త, ౧ కాకసావర్త, ౧ కకుదావర్త, ౧ ఆసనావర్త, ౧ త్రికావర్త, ౧ జఘనావర్త, ౨ పుచ్ఛావర్త, ౧ గుదావర్త, ౨ స్థూలావర్త, ౨ [illegible]ావర్త, ౨ క్రోడావర్త, ౨ భాసలావర్త, ౨ స్ఫిగావర్త, ౨ పాదావర్త.

ఈనామములందావర్తములు [illegible] మయినను లోకమునందున్నవాడుకననుసరించి [illegible] యని వ్రాసినాము.

వర్ణములు ౩:—[illegible]ము, [illegible]ము, [illegible]ము.

వర్ణములు ౪:—కర్కము, [illegible]ము, [illegible]ము, [illegible]ము.

అనువర్ణములు ౧౨:—గంగాజలవర్ణ, మేఘవర్ణ, [illegible]వర్ణ, శుకవర్ణ, నీలోత్పలవర్ణ, కుముదవర్ణ, [illegible]లవర్ణ, [illegible]వర్ణ, సతాసితవర్ణ, అంజనవర్ణ, రక్తపాటలము, సి[illegible]ము.

చిత్రవర్ణములు ౩౦:—పంచకల్యాణము, [illegible]ము, [illegible]ము, [illegible]మకర్ణము, చతుర్భద్రము, దివాన్వైజయంతము, [illegible]ము, [illegible]గ్రకర్ణ, శ్వేతబాహువు, త్రిభద్రి, శ్వేత[illegible], [illegible], ఊర్ధ్వానేకరేఖపోధి, త్రిరేఖపోధి, ద్వి[illegible]విశిష్ట త్రి[illegible]పోధి, శ్రీకారరేఖాపోధి, వామహనురేఖ, వాలవామభాగ[illegible], [illegible]శ్వేతి, వామకర్ణాగ్రశ్వేతి, జానుశ్వేతి, అంఘ్రిశ్వేతి, [illegible]శ్వేతి, కంఠశ్వేతి, కక్షశ్వేతి, నాభిశ్వేతి, [illegible]శ్వేతి, మా[illegible]లవర్ణ, సా[illegible]గవర్ణ, హరితాగ్రికర్ణ, నీలాగ్రికర్ణ, వల్ల (మా[illegible]పు = వా[illegible])

సతోవ్రణరంచితముఖః సనకోణసాధ్య
మశ్వంచతుష్క సమయేము ప్రసిద్ధమాహుః.

దేవవర్మ శాస్త్రము.

శ్లో. పంక్తిక్రీతానాం శ్వానాం సమనోజ్ఞమనోవృత్తిః,
అతివేగసమాయుక్తా గిరిరాట్రుదాహృతా.

బృహజ్జయ తి.

ఇట్టి శుభలక్షణములుగల యశ్వములు నృపతులకు పుత్రపౌత్రరాజ్యార్థభోగాదిసుఖముల నొసంగును. కావున ఈశాస్త్రము సకలశ్రేయస్సాధనమని యెఱుంగునది.

ఇందు శస్త్రములలో శ్రేష్ఠయనియును, కనిష్ఠయనియు, పాదియనియును, లోకమందలివారికి ననుసరించి వ్రాయఁబడెను.

సాముద్రికశాస్త్రము.

నారదుఁడు, బృహస్పతియు, సముద్రుఁడు, కాత్యాయనుఁడు, వరాహమిహిరుఁడు, వరరుచి మున్నగువారలు చేసిన గ్రంథములందును, బ్రహ్మాండ, బ్రహ్మ, స్కాందపురాణములలో కొన్నిస్థలములందును, ఈవిషయమును వివరించియున్నారు. ఈశాస్త్రమునందు స్త్రీపురుషులకు కలుగఁబోవు సుఖదుఃఖాదివిషయములను తెలిసికొనుటకుగాను, ఆయా గుర్తులు వివరింపఁబడును. పురుషునకు దక్షిణభాగలక్షణములును, స్త్రీకి వామభాగలక్షణములును ప్రశస్తములు.

ఇందలి లక్షణాంగములు ౨౪ :—

౧ పాదతలరేఖలు.	౯ జంఘలు.	౧౭ [illegible]
౨ పాదతలములు.	౧౦ రోమములు.	౧౮ కటి.
౩ పాదనఖములు.	౧౧ జానువులు.	౧౯ నాభి.
౪ పాదాంగుళములు.	౧౨ ఊరువులు.	౨౦ కుక్షి.
౫ ప్రపదములు.	౧౩ అండములు.	౨౧ మధ్యము.
౬ పార్ష్ణులు.	౧౪ లింగము.	౨౨ వళులు.
౭ గుల్ఫములు.	౧౫ మూత్రము.	౨౩ స్తనములు.
౮ గతి.	౧౬ శుక్లము.	౨౪ చూచుకములు.

౨౫ వక్షము.
౨౬ జత్రులు.
౨౭ స్కంధములు.
౨౮ భుజములు.
౨౯ కక్షములు.
౩౦ మణిబంధములు.
౩౧ హస్తపృష్ఠములు.
౩౨ హస్తతలములు.
౩౩ హస్తాంగుళీములు.
౩౪ హస్తనఖములు.
౩౫ హస్తరేఖలు.
౩౬ పృష్ఠము.
౩౭ కంఠము.
౩౮ ముఖము.
౩౯ చుబుకము.
౪౦ అధరోష్ఠము.
౪౧ దంతములు.
౪౨ తాలువులు.
౪౩ జిహ్వ.
౪౪ స్వరము.
౪౫ హసితము.
౪౬ ఉత్తరోష్ఠము.
౪౭ శ్మశ్రువులు.
౪౮ నాసికము.
౪౯ శ్వాస.
౫౦ కపోలములు.
౫౧ నేత్రములు.
౫౨ తారలు.
౫౩ భ్రువులు.
౫౪ కర్ణములు.
౫౫ లలాటము.
౫౬ శిరము.
౫౭ శిరోరుహములు.
౫౮ దేహము.

వీనియొక్క వివరణము.

౧ పాదరేఖలు:— ధ్వజ, వజ్ర, అంకుశ, ఛత్ర, శంఖ, పద్మ, కలశ, హల, మత్స్య, కుండలములు మున్నగు రేఖలున్న శ్రీపతియు భూపతియు నగుదురు. రేఖలు రక్తవర్ణములై లోతుగనున్న శుభప్రదము.

౨. పాదతలములు:— ఎర్రదామరలంబోలు రక్తిమయు, మృదుత్వము కలిగి చెమట లేకయుండు నవి ఐశ్వర్యప్రదము. చేటలవలె నుండి చెమటకలిగి ప్రోష్ఠ నరములుకలిగి తెల్లనైయున్న దారిద్ర్యదుఃఖము లనుభవించును.

౩ పాదనఖములు:— రక్తతామ్రవర్ణము లయిన రాజగును.

౪ పాదాంగుళీములు:— పొడుగులయి సమములయి నునుపులయి అసితములయిన సుఖియగును. వేళ్ళకొనలు సమములయి వంకరలేకున్న రాజగును. నరములు కనుపించుచు శుష్కములయి కుటిలములయి విరళములయిన దుఃఖియగును. బొటనవ్రేలు విస్తారమైన దుఃఖియగు. రెండవవ్రేలు బొటనవ్రేలికన్న అధికమైన స్త్రీభోగియగును. మూడవవ్రేలధికమయిన భార్యను హానియగును. నాల్గవవ్రేలు హ్రస్వమయిన పరస్త్రీలోలుఁడగును. ఈవ్రేలు దీర్ఘమయిన విద్యాభోగములు కలుగును. చిటికినవ్రేలు హ్రస్వముగు సన్నమయిన భోగియగును. బొటనవ్రేలు,

రెండవమూఁడవ వ్రేళ్ళు సమములయిన ఉత్తముఁడగును. చిటికెన వ్రేలు పొడవై వ్రేళ్ళెడములగుచు కురుచలయిన దాసత్వము నందును.

౫ ప్రపదములు (మీఁగాళ్ళు) :—కూర్మోన్నతములయి రక్తవర్ణములయిన రాజగును మచ్చయున్న భోగి యగును.

౬ పార్ష్ణులు :—మడమలు సమములయి రక్తవర్ణములయిన నుత్తముఁడగును.

౭ గుల్ఫములు (చీలమండలు) :—సమములయి స్వల్పములయిన ప్రశస్తములు.

౮ గతి (నడక) :—వృషభము, సింహము, శార్దూలము, గజము, హంస వీనిగతిగలిగిన రాజగును. శుకగతికలిగిన భోగియగును. శ్వాన, ఉష్ట్ర, మహిష, సూకరగతులయిన భాగ్యహీనుఁడగు. [illegible]గలగతి ద్రవ్యహీనుఁడగు. కాకగతి దుఃఖము. ఉలూకగతి రోగకరము.

౯ జంఘలు (పిక్కలు) :—తురగజంఘులయిన [illegible]నియగు. మృగజంఘులయిన దీర్ఘాయువగు. స్థూలజంఘులయిన మార్గమునఁ జనుచుండువాఁడగును. సింహజంఘులయిన ధనప్రదము. వ్యాఘ్రజంఘులయిన కీర్తిప్రదము. సృగాలజంఘులును రోమరహితజంఘులు నైనయెడల దరిద్రుఁడగును. మకరసూకరజంఘులయినయెడల లక్ష్మి స్వయముగ వరించును. సూక్ష్మజంఘులయిన ఐశ్వర్యభోగియగును. ఉష్ట్రజంఘులైన భాగ్యహీనుఁడగును. కాకజంఘులైన రాజగును. [illegible]జంఘులయిన శ్రీమంతుఁడగును.

౧౦ దేహరోమము :—ఒకటియైన రాజగు. రెండైన ధనవంతుఁడగు. మూఁడైన పండితుఁడగు. బహురోమములయిన దరిద్రుఁడగును.

౧౧ జానువులు(మోఁకాళ్ళు) :—నునుపుకలిగి స్థూలములయి సమములయి బలసియున్న నుత్తముఁడగును.

౧౨ ఊరువులు (తొడలు) :—పొడవులయి మాంసయుక్తములయి లావులయి రోమరహితములయి శల్యములు కానరాకున్న దేశాధిపతియగును.

౧౩ అండములు (వృషణములు) :— సమములయిన చిరాయువు. హ్రస్వములయిన అధికరాజ్యపరిపాలనము, వక్రములయిన దాసత్వము

ఒక్కటియైన [illegible]ఫలము. నిర్బీజములగునేని పౌరుషహీనతయు వికలుగును.

[illegible] లింగము :—వలపలవ్రాలిన లక్ష్మీవంతుఁడును, పుత్రవంతుఁడును అగును. దాపలవ్రాలిన పుత్రీవంతుఁడును, నిర్ధనియునగు. నీలవర్ణముకలిగి [illegible] భోగియగు. దీర్ఘమయిన దరిద్రుఁడగును. కృశమైన భాగ్యవంతుఁడగును. స్థూలమైనను రక్తవర్ణమయినను రాజగును. పరిలంబిత [illegible] సుఖియగును. ధనవర్ణమయిన నిర్ధనుఁడగును.

[illegible] మూత్రము :—విరివిగ దక్షిణావర్తముగ నొకధారయయినరాజగు. [illegible] ధనియగును. బహుధారలయిన దరిద్రుఁడగును. ధ్వనియుక్తమయిన సుఖియగును. నిశ్శబ్దమయిన దరిద్రుఁడగును.

[illegible] శుక్లము :—స్ఫటికమువలె తెల్లనై సుగంధమయినను, పద్మగంధమునను [illegible]గంధమయినను నృపతియగును. తేనెవాసనయైనను మత్స్యగంధమయినను స్త్రీసంతతికలుగును ధనవంతుఁడగును. దుర్గంధమయిన [illegible]లుగలవాఁడగును. క్షారగంధమయిన భోగియగును. మాంసగంధమయిన రోగియగును. వసాగంధమయిన వ్యవసాయకుఁడగును. కటుగంధమయిన [illegible]. దుర్గంధమయినను [illegible]గంధమయినను నిత్యదరిద్రుఁడగును. శీఘ్రముగ [illegible] మయిన దీర్ఘాయువగు. చిరకాలపతనమయిన అల్పాయువగును.

[illegible] (నితంబము) :— లత్తుకవలెనున్న ధనియు భోగియునగును. [illegible] రాజగును. పద్మపత్రసమమయిన బహు[illegible] యగును. గోమయవర్ణము, [illegible] మయిన [illegible]నుఁడగును.

[illegible] (మొలయొక్క) :—సింహ, అశ్వ, వ్యాఘ్రము, వృకసమమైనమాంసము కలిగి [illegible]ఁడగును. విశాలమయి నునుపుకలిగిన బహుపుత్రవంతుఁడగును. [illegible] శోభాహీనము.

[illegible] నాభి :—[illegible] వర్తులమయి అతిగంభీరమైన ప్రశస్తము. [illegible] కలిగిన పాపాత్ముఁడగును. ఉత్తానమయిన [illegible].

[illegible] కుక్షి :—[illegible] రాజగును. మృగోదరమయిన ధన్యుఁడగును. మయూరోదరము, [illegible]ఉదరము అయిన రాజగును.

వ్యాఘ్రోదరమయిన గజపతియగు. శృగాలోదరమయిన నధముఁడగు. నరసింహోదరమయిన ధాన్యధనసమృద్ధి యగును.

౨౧ మధ్యము :—సింహమధ్యమయిన ప్రశస్తము.

౨౨ వళులు (కడుపుపై ముడుతలు) :— ఒకటి కలిగిన శస్త్రహతుఁడగును. రెండుకలిగిన స్త్రీలగెల్చును. మూఁడుకలిగిన స్త్రీసుఖము నందును. నాలుగు కలిగిన పుత్రవంతుఁడు పరాక్రమశాలి యగును. పార్శ్వముల వంకలయి యున్న సంతోషి యగును.

౨౩ స్తనములు :— ఉన్నతములయి మృదువులయిన శూరుఁడగును. నిర్మాంసములయి కురూపములయియున్న దాసుఁడగును. మధ్యభాగ మెడమైయున్న దీర్ఘాయువగును. స్వల్పమైయున్న అల్పాయువగును. గుంతలుగ నున్న రాజగును.

౨౪ చూచుకములు (చనుమొనలు) :— లోతు మంచిది.

౨౫ వక్షము :—దృఢమయి విశాలమయిన భోగభాగ్యసంపన్నుఁడగును. సమమయిన ధనాధిపతియగును. నరములు గానబడుచు గుంటలైయున్న దుఃఖకరమగును.

౨౬ జత్రువు (మూఁపులను మెడను కలుపు ఎముకలు) :— గూఢములయిన ప్రశస్తములు.

౨౭ స్కంధము (మూఁపు) :— వృషస్కంధమయిన మహాభోగి యగును. గజస్కంధమయిన ధన్యుఁడగును. సింహస్కంధమయిన రాజతుల్యుఁడగును.

౨౮ భుజములు :— కరికరసమములయి మోఁకాళ్లవఱకు ప్రొడవులయిన భూపాలుఁడగును. కురుచలయిన దాసజీవియగును.

౨౯ కక్షములు (చంకలు) :— ఎచ్చుతగ్గులయిన దుఃఖియగును. సమములయిన శుభకరమగును. కేశరంజితములయిన దరిద్రుఁడగును.

౩౦ మణిబంధములు (ముంజేతులు) :— ముడుతలు గానబడుచున్న దుఃఖియగును. మిక్కిలి కురుచలైన రాజగును. మూఁడు రేఖలున్న మణిఖచితభూషణంబుల ధరించును.

౩౧ హస్తపృష్ఠము :— హస్తపృష్ఠముపై మచ్చయున్న కులక్షయమగును.

32. హస్తతలములు (అరచేతులు) :— కఠినములయి యున్న స్త్రీలోలుఁడగును. మృదువులయిన దరిద్రుఁడగును. పనిచేయకయే చేతులు స్వభావముగ కఠినములయిన ధనియగును. మోఁదుగ పూవుకాంతిగలిగి చెమ్మటయున్న [illegible]. ఎఱ్ఱగ ఉన్న ధనియగును. మెరుఁగులేకయున్న దరిద్రుఁడగును. పసుపుగాక [illegible]ములయిన ధనభాగ్యహీనుఁడగును.

33. హస్తాంగుళములు :— చేయి సాగి ముడిచిన వ్రేళ్ళు సందులు లేకున్న శోభలు కలిగిన [illegible]. వంకరలయి యెడములయిన దరిద్రుఁడగును. కురుచలయి [illegible]ములు గలుగుండిన పాపకర్ముఁడగును.

34. హస్తనఖములు :— వంకరలయి [illegible]లనైన దుఃఖియగును. పుష్పకలిగిన దుర్మార్గుఁడును, [illegible]భోగవర్జితుఁడును అగును. పచ్చగనున్న బ్రహ్మహత్యుఁడగును. [illegible]పురుగులవలె నునుపుగలిగి తామ్రవర్ణములయిన [illegible]. [illegible]ములయిన ఐశ్వర్యప్రదము. పుషితములయిన [illegible]. నఖములు వంకరలయి త్రికోణసమములయి అవిసియున్న దరిద్రుఁడగును.

35. హస్తరేఖలు :— చిటికెనవ్రేలి మొదటనుండి అఖండముగా నాయుష్యరేఖ [illegible]వ్రేలిమొదటికిఁ బోయిన ౧౦౦ సంవత్సరములు, ఈరేఖయే మూఁడవవ్రేలిమొదటికి [illegible] సంవత్సరములు, ఈరేఖయే నాల్గవవ్రేలి మొదటికిఁ [illegible] సంవత్సరములు బ్రతుకుదురు. మణిబంధమునడుమ నుండి బొటనవ్రేలు [illegible] వ్రేలునడుమకు కలుగు రేఖ పురుషరేఖ, పురుషరేఖకు [illegible] ఆయుష్యరేఖకు నడుమనుండి పురుషరేఖలోఁగూడునది స్త్రీరేఖ. చిటికెనవ్రేలి పార్శ్వమునందుండు ఆయుష్యరేఖసందుననుండు రేఖలు భార్యాసంఖ్య [illegible] తెలుపును. ఆయుష్యరేఖకు దిగువను మణిబంధమునకు [illegible] పార్శ్వమందలి రేఖలు సంతానసంఖ్యను తెలుపును. పురుషరేఖ [illegible]నుండి నాల్గవవ్రేలికి నడుమకుఁ బోవునది ధనరేఖ. ఆయుష్యరేఖ నాల్గవవ్రేలికి నడుమ నిలువుగా నుండునది విద్యారేఖ. బొటనవ్రేలిమొదలునుండి మణిబంధమువఱకు కలుగు రేఖ సోదరసంఖ్యను తెలుపును. బొటనవ్రేలి పార్శ్వరేఖలు పశుసంఖ్యను తెలుపును. బొటనవ్రేలు [illegible]వ్రేలి నడుమరేఖలు గండసంఖ్య

ను బోధించును. బొటనవ్రేలినడుమ యవరేఖ కలిగిన విద్యాకీర్తి
విభూతులుకలిగి భక్ష్యభోజ్య పానమాన్నాది పదార్థము లనుభవిం
చుచుండును. బొటనవ్రేలి మొదట నూర్ధ్వరేఖలున్న రాజగును. రెండ
వవ్రేలు మొదట నూర్ధ్వరేఖలున్న రాజసమానత్వము ధనము సంపాదించి
కొనును. మూడవవ్రేలు మొదట నూర్ధ్వరేఖలున్న ధనవంతుండును పు
త్రపౌత్ర సంపత్తిగలవాండును నగును. నాల్గవవ్రేలునందు నూర్ధ్వరేఖ
లున్న కృషివలన ధనమునంది పుత్రపౌత్రాద్యైహికసౌఖ్యము లనుభవించుచు
సుఖదుఃఖముల నందుచుండును. చిటికెనవ్రేలుమొదటికి నూర్ధ్వరేఖలు
న్న పరదేశవాసియై ౧౦౦ సంవత్సరములు జీవించును. స్వల్పరేఖలయిన
నిర్ధనత్వము, బహురేఖలున్న దారిద్ర్యము, నాలుగు రేఖలయిన సౌఖ్య
ము, రక్తరేఖలయిన సుఖము, కృష్ణరేఖలయిన దాస్యత్వము కలుగును.
పద్మరేఖలున్న కోటీశ్వరుండగును. శంఖరేఖయున్న రేవుపట్టణధనముగల
వాండగును. మీనరేఖయున్న కర్మసిద్ధి, ధనసంపత్తి, బహుపుత్రత్వము,
సర్వపూజ్యతయు కలుగును. గిరి, కంకణ, యూనిరేఖలున్న రాజమంత్రి
యగును. దండసహితాతపత్రరేఖయు, చామరద్వయరేఖలు నున్నయె
డల చక్రవర్తియగును. స్వస్తికరేఖయున్న సౌఖ్యప్రదమును. మకరరేఖయు
న్న ధనికుండగును. ధ్వజ, వజ్ర, అంకుశ, ఛత్ర, శంఖ, పద్మ, కలశ, హా
ల, మత్స్య, చక్ర, కుండలము మున్నగు రేఖలున్న శ్రీపతియు భూప
తియునై సుఖవంతుండగును. చాప, ఖడ్గ, అష్టకోణ రేఖలున్న సుఖవం
తుండును, భాగ్యవంతుండునగు. శంఖ, చక్ర, సింహాసన, ధ్వజ, రేఖలున్న
సకలవిద్యాప్రదుండై సుఖించును. త్రికోణాలరేఖ మున్నమందున్న య
జ్ఞదానధర్మములందును, దేవ, బ్రాహ్మణ పూజలందును ఆసక్తిగలవాం
డగును. శక్తి, తోమర, దంత, ఖడ్గ, చాప, చక్ర, ధ్వజ, గద, మున్నగు
రేఖలున్న రాజగును. మత్స్యరేఖ లెస్సయున్న సౌఖ్యప్రదము. తుల,
గ్రామ, వజ్రరేఖలున్న వాణిజ్యవృద్ధియగును. చిటికెనవ్రేలు నాల్గవవ్రేలి ప
ర్వమును మించియున్న ౧౦౦ ఏండ్లను, సమముగానున్న [illegible] ఏండ్లను, యువమా
త్రముతక్కువైన ౭౦ ఏండ్లను జీవించును. ద్రోణ, సీర, మూసల, ఉ
లూఖలరేఖలున్న కృషిజీవనుండగును. అంగుష్ఠపర్వముల యవగర్తము
లుకలిగి యెట్టైన యెత్తుకలిగి నునుపగు నఖములున్న పూజ్యుండగును.

3౬ పృష్ఠము (వీపు) :—మచ్చయున్న కోరిక లాసగునట్టి వాఁడగును.

3౭ కంఠము :—[illegible] గుంఁడ్రనై పూర్ణకుంభమును బోలిన ధన ధాన్యవంతుఁడు [illegible] యును. [illegible] ఖమును బోలిన నుత్త ముఁడై భోగియు, [illegible] గును. సుహ్మమగళమైన తిండిపోతగును. బకగళమైన [illegible] గలవాఁడు [illegible]. [illegible] నను వక్రగళుఁడైనను ఆ యుధముచే [illegible]. [illegible] గ్రీవము, [illegible] గ్రీవము, దీర్ఘగ్రీవము, ఖగ గ్రీవము, [illegible] గ్రీవము [illegible] స్తములు.

3౮ [illegible] :—[illegible] నను [illegible] మయిన దానధర్మశీలుఁడగును. [illegible]. హాయవక్త్రమయిన దుఃఖదరిద్రము లనుభవి [illegible].

[illegible] (గ [illegible]) :—[illegible] పసులక తుమ్మెదకాంతి కలిగి [illegible] తుఁడగును. రోమసహితమైన అపుత్త్రకుఁడగును.

[illegible] :—[illegible] మయిన రాజగును. వక్రోష్ఠమైన దుః ఖియగును. [illegible] అ [illegible].

[illegible] :—[illegible] లవలె నున్న రాజగును. [illegible] [illegible] యుఁ గలవాఁడగును. 3 [illegible] అయిన [illegible] మయిన [illegible] వంతుఁడగును, [illegible] [illegible]. [illegible] దరిద్రుఁడగును. ముడిపండ్లు, [illegible], [illegible], [illegible] పుష్పిపండ్లు కలిగిన పాపక ర్ముఁడగును.

[illegible] ([illegible]) :—[illegible] సమమయిన రాజగు ను. [illegible] యగును, సిలవర్ణములయిన దరిద్రుఁడగును.

[illegible] :—[illegible] మయిన అసత్యవాదియు క్రూరుఁడు నగు. [illegible]. [illegible] సమమయిన భోగియ గును. [illegible] అ [illegible] వంతుఁడును అగును.

[illegible] :—[illegible] ధన్యుఁడగును. మేఘస్వరము

యిన రాజగును. భృంగస్వరమయిన భోగియు భూపాలుండునగును.
క్రౌంచస్వరమయిన భాగ్యవంతుండగును. [illegible] స్వరమయిన
సౌఖ్యమగును. గార్దభస్వరుండైన నిర్ధనుండగును. కాకస్వరుండైన పాప
కర్ముండగును.

౪౫ హసితము :—స్వల్పమయిన [illegible] మగును.

౪౬ ఉత్తరోష్ఠము :—రక్తవర్ణము [illegible] శ్రేష్ఠము.

౪౭ శ్మశ్రులు :—కొసలు కలిగి [illegible] సూక్ష్మము
లయిన సుఖి యగును. కపిలవర్ణములయిన చోరుండగును. [illegible] వలె
నీలములయిదీర్ఘములయిన రాజగును. [illegible] వచ్చి [illegible] గడ్డ
మువచ్చినదీర్ఘాయువగును. [illegible] యములయిన [illegible] యువగును.

౪౮ నాసికము :—చిలుకముక్కువలెనున్న [illegible] గును. దీర్ఘమయిన
భోగియగును. హ్రస్వమయిన ధర్మశీలుండగును.

౪౯ శ్వాసము :—పద్మగంధమయిన భోగియగును.

౫౦ కపోలములు (చెక్కిలులు) :—[illegible] పద్మపత్ర
సమకాంతికలిగిన భోగియు, శ్రీమంతుండును, [illegible] ధనవంతుండును
అగును. సింహ, వ్యాఘ్ర, గజసమములయిన వ్యవసాయముచేయుచు
భోగియై బహుసంతతిసంపను.

౫౧ నేత్రములు :—రక్త [illegible] ములయిన [illegible]. వ్యా
ఘ్రాక్షుండైన అతికోపియగు. [illegible] యగు. మృగా
క్షుండైన శుభలాభముగలవాడగును. [illegible]
డైనను నరాధముండగును. [illegible] మ
ధ్యముండగును. నేత్రాంతము [illegible] ముక్కుపంగళ
వర్ణములు కలిగియుండిన ఐశ్వర్యము కలిగి [illegible] యువగును. [illegible]
డైన క్రూరుండగును. మిడిగ్రుడ్లు కలిగిన [illegible]. [illegible] కన్నుల
యిన దుఃఖియగును. గుంటకన్నులయిన [illegible] చుం
డును. రోమములున్న దరిద్రుండగును.

౫౨ తారలు (నల్లగ్రుడ్లు) :— [illegible] పచ్చ
నైన శుభము.

౫౩ భ్రూవులు (కనుబొమలు) :— కనుబొమలు [illegible] సు [illegible]

గా దక్షిణాన [illegible]ములు [illegible]యున్న ౧౧౦ సంవత్సరములు జీవించును, ఏకచ్ఛత్రాధిప[illegible]యగును. [illegible]జములు గలిగిన ౩౦ సంవత్సరములు బ్రతుకును.

౨౫ [illegible]ములు:— మాంసయుక్తములయిన మహానుభావుఁడగును. దీర్ఘములయిన [illegible]గును. [illegible]ములున్నయెడల సుఖియగును. మచ్చగలిగిన [illegible]గును.

౨౬ లలాటము:— [illegible] ప్రసన్నము గలిగిన రాజగును. విపులమైన [illegible]గును. అల్పమయిన అల్పాయువగును. ౫ రేఖలున్న [illegible] ౧౦౦ సంవత్సరములు జీవించును, శుభానపరుఁడగును. [illegible] రేఖలున్న [illegible] సంవత్సరములు జీవించును. ౩ రేఖలున్న ౬౦ సంవత్సరములు [illegible]. ౨ రేఖలున్న ౪౦ సం॥ జీవించును. ౧ రేఖయున్నను [illegible] జీవించును. [illegible] కలిగియున్న దరిద్రుఁడగును. [illegible] రేఖలున్న ఈశ్వరుఁడగును. మంద[illegible]శ్వరుఁడగును. మచ్చ[illegible] ప్రఖ్యాతుఁడగును.

౨౭ [illegible]ము:— [illegible] గనంబడుచు మిక్కిలి [illegible]. విశాలమయిన రాజగును. మచ్చ[illegible]గును.

౨౮ [illegible]ములు:— [illegible]ములయిన దీర్ఘాయువును ఐశ్వర్యము గలుగును. [illegible]ములయి తుమ్మెదలవలె నీలములయి [illegible] సుఖవంతుఁడగును.

౨౯ దేహము:— దేహము మిక్కిలి పొడవుగాక మిక్కిలి పొట్టిగాక మిక్కిలి [illegible]గాక మిక్కిలి సన్నముగాక యున్న ప్రశస్తము. భోజనము, నిద్ర, [illegible], [illegible]లను చేయుచు స్నానము నాలస్యముగఁ జేయుట ఆయు[illegible]. ౧౦౮ అంగుళములు పొడవైన దివ్యపురుషుఁడగును.

శ్రీవాల్మీకి రామాయణమున శ్రీరామచంద్రుల వారిని వర్ణించిన సాముద్రిక[illegible]:—

శ్లో॥ త్రిస్థిరః త్రిప్రలంబశ్చ త్రిసమః త్రిషు చోన్నతః ।
త్రితామ్రః త్రిషు చ స్నిగ్ధో గంభీరస్త్రిషు నిత్యశః ॥ ౧.

త్రివలీవాఞ్ త్ర్యవనతః, చతుర్వ్యంగ స్త్రిశీర్షవాన్ |
చతుష్కలః, చతుర్లేఖః, చతుష్కిష్కుః, చతుస్సమః ‖ ౨.
చతుర్దశసమద్వంద్వః, చతుర్దంష్ట్రః, చతుర్గతిః |
మహోష్ఠహనునాసశ్చ పంచస్నిగ్ధో,ఽష్టవంశవాన్ ‖ ౩.
దశపద్మో, దశబృహత్, త్రిభిర్వ్యాప్తో ద్విశుక్లవాన్ |
షడున్నతో నవతను స్త్రిభిర్వ్యాప్నోతి రాఘవః ‖ ౪.

వాల్మీకి॥ సుందర॥ సర్గ. ౩౫. ౧౭—౨౦.

౧. త్రిస్థిరః:—వక్షము, మణిబంధము, ముష్టి స్థిరములగుట.
౨. త్రిప్రలంబః:—భుజములు, వృషణములు, [illegible]ములు వ్రేలుట.
౩. త్రిసమః:—కేశాగ్రములు, అండములు, జానువులు, సమముగుట.

౪. త్రిషుచోన్నతః:—కుక్షి, వక్షము, నాభ్య[illegible]ము, సమోన్నతములగుట.

౫. త్రితామ్రః:—నేత్రాంతములు, నఖములు, కరపాదతలములు ఎఱ్ఱనగుట.
౬. త్రిషుచస్నిగ్ధః:—పాదరేఖలు, శిరోరుహములు, స్నిగ్ధముగ నుండుట.

౭. త్రిషుగంభీరః:—స్వరము, సత్వము, నాభి[illegible]యుండుట.
౮. త్రివలీవాన్:—ఉదరమునందును, కంఠమునందును వళిత్రయము కలిగియుండుట.

౯. త్ర్యవనతః:—స్తనములు, చూచుకములు, పాదరేఖలు నిమ్నములగుట.

౧౦. చతుర్వ్యంగః:—కంఠము, లింగము, పృష్ఠము, జంఘలు, కురుచలై యుండుట.

౧౧. త్రిశీర్షవాన్:—సమున్నతము, ఛత్రాకారము, విశాలము అను ఆవర్తత్రయము గలది.

౧౨. చతుష్కలః:— అంగుష్ఠమూలమునందుగల ౪ రేఖలు గలిగియుండుట.

౧౩ చతుర్లేఖః :— లలాటమున పాదమున ౪ రేఖలున్న యెడల ౧౦౦ వర్షములు జీవించును. అట్టి రేఖలుగలవాఁడు.

౧౪ చతుష్కిష్కుః :— ౨౪ అంగులములు ఒకకిష్కువు. అట్టివి ౪ కిష్కువులు (అనఁగా ౯౬ అంగులములు) అంతపొడవుగలవాఁడు.

౧౫ చతుస్సమః :— బాహువులు, తొడలు, జానువులు, చెక్కులు, సమముగనుండువాఁడు.

౧౬ చతుర్దశసమద్వంద్వః :— కనుబొమలు, నాసాపుటములు, నేత్రములు, కర్ణములు, ఓష్ఠములు, చూచుకములు, కూర్పరములు, మణిబంధములు, జానువులు, వృషణములు, పిఱుఁదులు, కరములు, పాదములు, పిక్కలు ననుపదునాల్గు ప్రదేశములు.

[illegible] :— చెవులు, కన్నులు, కనుబొమలు, చెక్కులు, ముక్కులు, పక్కలు, పెదవులు, మూఁపులు, జత్రువులు, పదములు, చేతులు, చనులు, తొడలు, స్ఫిక్కులు, సమములయి యుండు వాఁడు.

౧౭ చతుర్దంష్ట్రి :— దంతములు పంక్తులందు ప్రతిపార్శ్వము నందును గలిగి [illegible] దంతపు శేషములు ౪ కేసి కలిగియుండువాఁడు.

౧౮ చతుర్గతిః :— సింహము, శార్దూలము, గజము, వృషభము, అనువానివంటి నడకకలిగియుండుట.

౧౯ పంచపాటలాధరాస్యః :— మంకెనపువ్వువలెను, దొండపండువలెను ఎఱ్ఱనైయున్న పెదవియు, బలసి నిండుగనుండు బుగ్గలుండుట, ముక్కు పొడవుగ నన్నగనుండుట గలవాఁడు.

౨౦ పంచసూక్ష్మః :— మాట, వస్త్రములు, నఖము, రోమము, చర్మము, కేశ కేశములు, నేత్రములు, దంతములు, పాదములు, చర్మము, ఇవి సూక్ష్మములుగ నుండువాఁడు.

౨౧ పంచదీర్ఘః :— బాహువులు, అంగుళులు, తొడలు, జంఘలు, ఇవి దీర్ఘములు. మతాంతరమునందు, నాసికము, నేత్రములు, కర్ణములు, లింగము, దేహము, కరములు, హస్తపాదాంగులములు, వెన్నెముక పొడవుగానుండుట.

౨౨ దశపద్మః :— ముఖము, నేత్రములు, ఆస్యము, జిహ్వ,

ఓష్ఠము, తాలువులు, స్తనములు, నఖములు, కరములు, పాదములు పద్మ సమానములుగాయుండుట.

౨౩ దశబృహత్ :— శరము, శిరము, లలాటము, గ్రీవము, బాహువులు, అంసములు, నాభి, పార్శ్వములు, పృష్ఠము, స్వరము విశాలములయియుండుట. మతాంతరమున శిరము, లలాటము, శ్రవణము, గ్రీవము, వక్షము, హృదయము, ఉదరము, పాణి, పాదము, పృష్ఠము విశాలములయియుండువాఁడు.

౨౪ త్రిభిర్వ్యాప్తః :— తేజస్సు, యశస్సు, ఐశ్వర్యము వీని చేత వ్యాపించినవాఁడు.

౨౫ ద్విశుక్లవాన్ :— పితృమాతృ వంశములందు పరిశుద్ధుఁడైనవాఁడు.

౨౬ షడున్నతః :— కక్షములు, కుక్షి, వక్షము, నాసికము, అంసములు, లలాటము ఎత్తుగనుండువాఁడు.

౨౭ నవతనుః :— కేశములు, దంతపంక్తులు, నఖములు, రోమములు, త్వక్కు, అంగులిపర్వములు, లింగము, బుద్ధి, దృష్టి సూక్ష్మములయియుండువాఁడు.

౨౮ త్రిభిర్వ్యాప్నోతి :— పూర్వాహ్ణ, మధ్యాహ్న, అపరాహ్ణకాలములందును ధర్మార్థకామములను విడువక చేయువాఁడు.

పురుషసాముద్రికము సమాప్తము.

స్త్రీ సాముద్రికము.

స్త్రీలకు సుఖదుఃఖాద్యనుభవములను తెలిసికొనుటకు ఉపయోగించునట్టిఅంగములు పాదము మొదలుకొని మస్తకపర్యంతములుగా

వాని పేరులు.

౧ పాదరేఖలు	౫ ప్రపదము	౯ జంఘలు
౨ పాదతలములు	౬ పార్ష్ణులు	౧౦ రోమములు
౩ పాదనఖములు	౭ గుల్ఫములు	౧౧ జానువులు
౪ పాదాంగుళులు	౮ గతి	౧౨ ఊరువులు

౧౩ భగము	౨౯ మణిబంధములు	౪౫ హనువులు
౧౪ కటి	౩౦ కరపృష్ఠములు	౪౬ కపోలములు
౧౫ స్ఫిక్కులు	౩౧ కరతలములు	౪౭ హసితము
౧౬ జఘనము	౩౨ కరాంగుళులు	౪౮ నాసికము
౧౭ నాభి	౩౩ కరాంగుళినఖములు	౪౯ నేత్రములు
౧౮ కుక్షి	౩౪ హస్తరేఖలు	౫౦ తారలు
౧౯ పార్శ్వములు	౩౫ పృష్ఠము	౫౧ భ్రూవులు
౨౦ మధ్యము	౩౬ కంఠము	౫౨ కర్ణములు
౨౧ వళులు	౩౭ ముఖము	౫౩ లలాటము
౨౨ రోమావళి	౩౮ చుబుకము	౫౪ శిరము
౨౩ హృదయము	౩౯ అధరము	౫౫ శిరోరుహములు
౨౪ స్తనములు	౪౦ దంతములు	౫౬ లింగము
౨౫ జత్రువులు	౪౧ స్వరము	౫౭ దేహవర్ణము
౨౬ స్కంధములు	౪౨ జిహ్వ	౫౮ దేహగంధము
౨౭ భుజములు	౪౩ తాలువులు	
౨౮ కరములు	౪౪ ఉత్తరోష్ఠము	

౧ పాదరేఖలు:— వజ్ర, ఛత్ర, పద్మ, ధ్వజ, స్వస్తిక, వర్ధమాన, తోరణ, మత్స్య రేఖలున్న రాజపత్నియగును. అంకుశ, కుండల, మాలికాది రేఖలున్న భాగ్యవంతులను, భూపాలురను అగు పుత్రులను గాంచును.

౨ పాదతలములు (అరకాళ్ళు):— కమలములవలె ఎఱ్ఱనైయున్న రాజపత్నియగును. మెత్తనియు భూమినంటిన ... పుత్రసంపదనందినదగును ... పుత్రవతియగును. కుఱుచ యైన ... గుంటలు ... లేకున్న సుఖవతియగును. ... యున్న ... దరిద్రురాలగును.

౩ పాదాంగుష్ఠములు:— ... కాయలవలెనున్న భాగ్యవతియగును. ... సుఖవతియగును. విరళములయియున్న దాసియగును. రెండవ వ్రేలు ... వ్రేలికన్న పొడవైనయైన విధవయు జారిణియు నగును. మూడవవ్రేలు పొట్టియైయున్న నిర్భాగ్యురాలును, దౌర్భాగ్య

రాలును కృపణురాలును అగును. నాల్గవ వ్రేలు నిలువనిదైన కలహప్రియయగు. ఈవ్రేలే ఎత్తుగనున్న విధవయు దరిద్రురాలును అగును. చిటికెనవ్రేలు భూమినంటకయున్న విధవయు, రోగిణియు, సౌఖ్యము లేనిదియు అగును. ౪ వ వ్రేలు చిటికెనవ్రేలు భూమినంటకయున్న జారిణియగును.

౫ ప్రపదములు (మీఁగాళ్ళు) తాఁబేటివీఁపువలె ఉండి మెత్తగనున్న భాగ్యవతియగును.

౬ పార్ష్ణులు (మడమలు) :— [illegible] వలె పగడపుచాయ కలిగిన పుత్రవతియగును.

౭ గుల్ఫములు (చీలమండలు) :— సమములయియున్న భాగ్యవతియగును.

౮ గతి (నడక) :— హంసవలెను ఏనుఁగువలెను ఉన్న రాజపత్ని యగును. భూమి యదురునట్లు నడిచిన స్వామివిరోధిని యగును.

౯ జంఘలు (పిక్కలు) మృగజంఘలయిన రాజకన్యయగును. కాహళజంఘలయినను గజజంఘలయినను సుఖవతియగును. నున్ననలయి యున్న ఉత్తమురాలగును. స్థూలములయిన విధవయగును. సుళ్లుకలిగిన ద్రవ్యనష్టము సంభవించును. దీర్ఘములయి రోమములు విశేషించియున్న విధవయు దాసియునగును. అంబులపొదులవలెను రాజహంసపు సరపాటలవలెను మొసలిముట్టెవలెను పాముముట్టెవలెనుఉన్న భాగ్యవతియు, పుత్రవతియునగును.

౧౦ రోమములు :— సూక్ష్మములయిన సుఖవతియగును. రూక్షములయిన బిడ్డలు లేనిదగును.

౧౧ జానువులు :— గుండ్రముగనున్న పుత్రవతియగును.

౧౨ ఊరువులు (తొడలు):— అరఁటిబోదెవలెను [illegible] వలెను ఏనుఁగతొండమువలెనుఉండి రోమములు లేక స్పష్టముగనున్న రాజపత్నియగును. సన్నములై రోమసహితములై యున్న విధవయగును.

౧౩ భగము:— తాఁబేటివీఁపు, ఏనుఁగువీఁపువలె [illegible] రోమశూన్యమై విస్తీర్ణమయియున్న మంచిది. ఖరపృష్ఠము, మండూకపృష్ఠము, రోమరహితము, దీర్ఘనాసికము, వికటము, సంకుచితముగనున్న దుర్భాగ్యకరము. కుడివైపున నెత్తుగనున్న పుత్రులనుగనును. ఎడమవైపున నెత్తుగనున్న

కన్యకలఁగనును. రావిచిగురాకువలెనున్న సౌభాగ్యవతియు పుణ్యాత్ము రాలును అగును. కుడిసుడియున్న రాజపత్నియగును. ఎడమసుడియున్న గొడ్రాలగును. మచ్చయున్న మగనిజంపును తాఁబేటివీఁపువలెనుండి సమమె నునుపుగలిగిన శుభప్రదమయి పుత్రప్రదమును ధనధాన్యప్రదమును అగు. అగ్రమున కుంకుమవర్ణముకలిగి ఎఱ్ఱనిమచ్చయున్న ఉత్తమురాలగును. ఈమచ్చ [illegible]భాగమునందున్నను ప్రశస్తము. నిర్మాంసమయి మిక్కిలిపొడవై [illegible]నినాడులు పొడచూపుచుండు దౌర్భాగ్యురాలయి దరిద్రదుఃఖమును అనుభవించును. దీర్ఘమయిన మగనిమామనుమఱఁదినిజంపును.

౧౫ కటి:—మచ్చయున్న వృద్ధిప్రదము, కుడిసుడి యున్న పతివ్రతయగును. ఎడమసుడియున్న జారిణియగును. విశాలమయిన ధనవతియు పుత్రవతియు నగును. ఉన్నతమయి బలసియున్న పుత్త్రవతియగును. ప్రేలుచుండున్న విధవయగును. దీర్ఘరోమములున్న దరిద్రురాలగును.

౧౬ స్ఫిక్కులు (పిఱుదులమీఁదియున్నతస్థలములు):—ఇసుకతిన్నెలవలె నున్న శోభనము.

౧౭ జఘనము (కటిముందుభాగము):— విస్తారమయియున్న పూజ్యురాలగును.

౧౮ నాభి:—లోతుగనున్న పూజ్యచరిత్రయగును. పటిసుడివలె దక్షిణావర్తమయియున్న రాజపత్నియు,పుత్త్రవతియు, భోగినియు నగును. ఎడమసుడియున్న మృతశిశువులు కలదియగును. లోపలిసుడియున్న జారిణియగును. నాభిక్రిందిభాగముక్రింద కుంకుమవర్ణగర్భితమయి మిక్కిలిమెత్తనగు చిన్నయున్న భూపాలుని భార్యయగును.

౧౯ కుక్షి (కడుపు):—మృగోదరమయిన రాజస్త్రీ యగును. కృశోదరమయినను మండోదరమయినను పూజ్యురాలయి గుణవంతులగు పుత్త్రులఁగనును. ప్రేలుచుండునేని మఱఁదిని జంపును. సుడి యున్న యెడల అత్తయు మామయుఁ జత్తురు. రోమములు స్వల్పముగనున్న జారిణియగును. దీర్ఘరోమములున్న విధవయగును. కుండవలెనున్న దౌర్భాగ్యురాలగును.

౨౦ పార్శ్వములు:—సుడియున్నయెడల భర్త మృతిఁజెందును.

౨౦ మధ్యము (నడుము):—[illegible] సూక్ష్మముగను న్న ఉత్తమము. సింహమధ్యముగు [illegible] యగును. మచ్చయున్న సంతానము నశించును. [illegible] గనున్న దుఃఖవతియగును.

౨౧ వళులు (కడుపు [illegible]):—[illegible] వళులు 3 కనబడుచున్న యెడల ఉత్తమురాలగును.

౨౨ రోమావళి (నూగారు):—[illegible] నల్ల చీమలచాలువలెనున్న సుఖ[illegible] యును భాగ్య[illegible] అగును.

౨౩ వక్షము:—[illegible] రోమములున్న విధవయగును. మచ్చయున్న పుత్రహానియగును. [illegible] దౌర్భాగ్యురాలగును.

౨౪ స్తనములు:—[illegible] బిగువుగ కాంతి కలిగియుండునేని [illegible] [illegible] దృఢములై బలసియున్నను భాగ్య[illegible] [illegible]. జక్క వపిట్టలవలెనున్నను [illegible] సుఖవతియగును. ఎడమదానిమీద [illegible] పుత్రవతియు సుఖవతియునగును. స్వల్పములు [illegible] అవకాశము కలిగి [illegible] [illegible] సౌభాగ్యవిహీనయగును. దీర్ఘములు [illegible] [illegible] దరిద్రురాలగును. మధ్య [illegible] రోమములున్నను [illegible] సను వ్రేలాడుచున్నను [illegible].

౨౫ జత్రువు ([illegible]):—[illegible] ములయి [illegible] [illegible].

౨౬ స్కంధములు ([illegible]):—[illegible] పుత్ర వృద్ధియగును. రోమములున్న [illegible].

౨౭ భుజములు:—[illegible] నై యున్న సుఖవతియగును. [illegible]. వామాంగ[illegible] ముండున్న [illegible]. [illegible] భాగ్యవంతురాలగును. రోమములు [illegible] దుఃఖము.

౨౮ [illegible]ములు:—[illegible]ములయిన అదృష్టవతియగును. రోమములున్న దరిద్రురాలగును.

౨౯ [illegible] (ముంజేతులు):—లావులయిన పతి చచ్చును.

౩౦ [illegible]ములు:—స్థూలములయి ఎత్తుగనున్న దుశ్శీలురాలగును.

౩౧. [illegible]ములు ([illegible]):—కోమలములయియున్న భాగ్యవతియగును. [illegible] సమములయినను సుఖవతియగును. [illegible]గానున్న దరిద్రురాలగును. [illegible]గానున్న దుఃఖము ననుభవించును. [illegible] విధవయగును.

౩౨ [illegible] (చేతివ్రేళ్ళు):—సూక్ష్మములయిన సుఖవతియు, [illegible] బలసియున్న రాజభార్యయునగును. ఎత్తుగలిగి [illegible]లయగును. వికటములయినను వక్రములయినను విధవయగును.

౩౩ [illegible]:—[illegible]ములయియున్న సుఖమును భోగము [illegible]. [illegible] దరిద్రురాలగును.

౩౪ [illegible]ములు:—[illegible]ములందు అంకుశరేఖలు కలిగియున్న రాజమాతయగును. [illegible], స్వస్తికము, చక్రము, పద్మము, మకరము [illegible] స్త్రీ [illegible]ముఱాలగును. అంకుశ, కుండల, [illegible] గలిగియున్న ధనవంతులును భూపతులును అగుపుత్రులను [illegible]. [illegible] వివరణము పురుష సాముద్రిక[illegible] చేసియున్నాము.

౩౫ ([illegible]):—[illegible] రోమరహితమయి [illegible]. రోమములున్న అశుభము. [illegible].

౩౬. [illegible]:—[illegible] శంఖసమము యియున్న [illegible]. [illegible] కుల వర్ధనియగును. [illegible] సుఖవతియు పుత్రవతియునగును. కుబ్జయైన దరిద్రురాలగును. [illegible] కులనాశనియగును.

కుడిసుడియున్న సౌభాగ్యవతియగును. ఎడమసుడికలిగియున్న గొడ్రాల
గును. మేకమెడయున్న దాసియగును.

32 ముఖము :— నిర్మలమయి పూర్ణచంద్రసమానమయిన రాజప
త్నియగును. రక్తిమకలిగిన భాగ్యవతియగును. పద్మసమమయి నునుపు
కలిగిన సుఖవతియగును. వికృతమగుచును ఎడమయున్నను విధనయగు
ను. చక్రమువలెనున్నను, గుఱ్ఱపుమొగముఅయినను, దుర్గంధముకలిగిన
ను దరిద్రురాలగును. పెద్దపులిమొగమైన దాసియగును. రోమములును,
మొటిమలును కలిగియుండి నునుపు [illegible] యున్నను ప్రే
లుచున్నను దుష్టురాలియగును. నోరు [illegible] యగు స్త్రీలు మగనికశుభము.

33 చుబుకము (గడ్డము) :— నునుపు [illegible] సౌభాగ్యవతియ
గును. మచ్చయున్న గొడ్రాలగును. రోమములున్న మగనికీడు కల
హించుచుండును.

34 అధరము :— ఎఱ్ఱనై మెత్తనై [illegible] దొండపండువలెను
న్న రాజపత్నియగును. [illegible] సుఖవతియగును.
ఎఱ్ఱనై రోమరహితమయి మచ్చలులేని [illegible] ముక్కువలె
నుండునేని మగనికి సుఖమును చేయునదియగును.

40 దంతములు:— [illegible] శుభ
ప్రదము. దానిమ్మగింజలవలెనున్న రాజపత్నియగును. [illegible]
సుఖవతియగును. విషమములయిన [illegible] ములయియున్న
దుఃఖినియగును. కాలికనామ [illegible] ములయి
యున్న స్వల్పసుఖదుఃఖములు కలిగియుండును.

41 స్వరము :— [illegible] ముకానములయి
నను, కోకిల, హంస, వీణామృదంగ [illegible] కల్యాణమును
పుత్త్రవిహీనయగును. [illegible] కాకి, చక్రవా
కము, కోకిల, ధ్వనులంబోలిన [illegible] గర్భాదియగును. గాడిదధ్వ
నినిపోలిన పుత్త్రపౌత్త్రవిహీనయగును.

42. జిహ్వ :— [illegible] యగును. [illegible]
యున్న మృత్యుప్రదము. మలినముగు [illegible] మకలహప్ర
దము వంశనాశము నగును. [illegible] గొడ్రాలగును.

[illegible] (...)— [illegible]నున్న శుభవతియు, అదృష్ట వతియు [illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible] దరిద్రురాలును, [illegible]యు [illegible].

[illegible] (...) :— [illegible]ములు లేకున్న భో గవతియగును. [illegible]. మచ్చయున్న అశుభము. [illegible].

[illegible] (...) :— [illegible]ములున్న అశుభము.

[illegible] :— [illegible] బలిసి [illegible]ములవలె నును పుకలిగియున్న [illegible]. [illegible]లున్నను సుఖవతియగును. [illegible] స్వేచ్ఛావిహారశీల యగును. [illegible] [illegible] యగును.

[illegible] :— [illegible] (...) :— [illegible] కలిగి యున్న జారి ణియగును.

[illegible] (...) :— [illegible] చేయును. [illegible] ఉన్నయెడల సుఖ వతి యగును. [illegible], [illegible] కలుగును. [illegible]. మచ్చయున్న హాని య గును. [illegible]. [illegible]ముయిన కోపిని యగును. [illegible]. మిక్కిలి [illegible] మిక్కిలి [illegible]యగును. [illegible]యున్న [illegible] యగును. [illegible] యగును. [illegible].

[illegible] :— [illegible] రాజపత్ని యగును. [illegible]. [illegible]ములయిన బిడ్డలు లేని [illegible], [illegible]. [illegible]లవలె ఉన్న భాగ్యవతి యగును. [illegible]. మచ్చయున్న అ శుభము. [illegible]యగును. [illegible] [illegible]. [illegible]చున్న [illegible].

౫౧. తొడలు (పిక్కలు) :— [illegible] భాగ్యవతి యగును.

౫౧ భ్రుకుటులు (కనుబొమలు) :— [illegible] ములయిన మగ ని ధనవంతునిగాఁ జేయును. [illegible] సుఖభోగినియ గును. మచ్చయున్న పు[illegible]నాశముగును. [illegible] డియగును. బొమలనడుమ [illegible] కలసియున్న దరిద్రురా లగును.

౫౨ కర్ణములు :— [illegible] ఉన్నను భాగ్యవతియగు. [illegible] యగును. మొదట కుడిసుడియున్న [illegible] ఉన్న దుశ్శీలయగు. [illegible] నల్లనిమ చ్చయున్న పుత్త్రికలు [illegible] ములయిన మగనికి అనిష్టము.

౫౩ లలాటము :— [illegible] యగును. తిలకసమమగుమచ్చయున్న [illegible] యున్న విధవయగును. [illegible] చివరసుడియున్న విధవయు, [illegible] నడుమ సుడియున్న [illegible] యగును.

౫౪ శిరము :— [illegible] అల్పాయు వగును.

౫౫ శిరోరుహములు (తల వెండ్రుకలు) :— [illegible] వ్రాలుచున్న భోగముల ననుభవించును [illegible] కరలయిన పూజ్యురాలగును. [illegible] తిని సంపన్నునిగాఁ జేయును. [illegible] యురాలగును. [illegible] న్న సుఖవతియు ధనధాన్య సమృద్ధి [illegible] అనురక్తవర్ణములయిన [illegible] కుఱుచలయి నుదుటి [illegible] దరిద్రురాలును, దుఃఖవతియు నగును.

౪౮ అంగము (దేహము) :—లావుగాక, సన్నముగాక, పొడవుగాక, పొట్టిగాకయున్న ప్రశస్తము. మృదువుగనున్న భోగముల ననుభవించును. విరివిగనైన అల్పాయువు గలదియగును.

౪౯ దేహవర్ణము :—రక్తవర్ణము ప్రశస్తము. కలువపువ్వుకాంతికలిగి నునుపుగానున్న సుఖవతియగును. మలినమైన అల్పాయువుగలదియగును. మేఘవర్ణమయిన పుణ్యవతియు, భోగవతియు, గృహమునకు మంగళప్రదయు నగును.

౫౦ దేహగంధము :—సంపెంగ, కలిగొట్టు పువ్వులయొక్క పరిమళమువంటి పరిమళము కలిగియున్న సౌభాగ్యభాగ్యములు కలిగి పతివశ్యయై యుండును. శీతగంధ, కటుగంధ, రక్తగంధములు కలిగియున్న దుఃఖప్రదము. ధాన్యగంధము, వేపగంధము, గోమూత్రగంధము, హరిదళగంధము, సుష్టుగంధము, గంధమూషికాగంధము, మత్స్యగంధము, ఉగ్రగంధము లయిన అశుభము.

ఉత్తమస్త్రీ సామాన్యలక్షణములు.

శరీరము, మొగము, తల, భగము, నిద్ర, ఇయ్యవి కొద్దిగనున్న ప్రశస్తములు. బలసిన తొడలు, బలసిన చెక్కులు, సమములయి తెల్లనగు పలువరుసయు, తామరరేకులం బోలుకన్నులు, దొండపండువంటి పెదవియు, అతిసూక్ష్మము సూక్ష్మముగానిముక్కు, ఏనుఁగునడక, కుడిసుడిగలనాభి, నునుపగు దేహము, సొగసగురూపము, మెత్తనయి విశాలమయిన జఘనము, మంచిస్వరము, చక్కనితలవెండ్రుకలు, కరికుంభములవంటి స్తనములు, రావిచిగురాకువంటిభగము, తాఁబేటివీఁపువంటి పిఱుఁదులు, సమోదరము, ఎఱ్ఱనినాలుక, లేడిచూపులు, లేడికన్నులు,కృశమయిన నడుము వెలుఁగుమగువ పుత్త్రభోగభాగ్యసుఖముల ననుభవించును.

పద్మినీజాతిస్త్రీ లక్షణము:—వంకరలయిన కేశములు, వర్తులములగు స్తనములు, మల్లెమొగ్గలవంటి దంతములు, పద్మగంధము, హంసస్వరము, ముఖసౌభాగ్యము కలిగియుండును.

చిత్రిణీ లక్షణము :—పింగళవర్ణములయి విపులము లయిన కేశములు, సమస్తనములు,సమదంతములు, మత్స్యగంధము, కాకస్వరము,

కటిసౌభాగ్యము, అభిమానమందు కోర్కె కలిగి యుండును.

హస్తిని లక్షణము :—ఊర్ధ్వములయిన యల్పకేశములు, చక్రస్తనములు, ఉన్నతదంతములు, మధుగంధము, గానస్వరము, ఊరుసౌభాగ్యము, ద్రవ్యమునందు కోర్కె కలిగి యుండును.

శంఖిని లక్షణము :— దృఢము లయినపొడుగాటి కేశములు, దీర్ఘస్తనములు, దీర్ఘదంతములు, క్షీరగంధము, హంసస్వరము, పాదసౌభాగ్యము, కలహప్రియత కలిగి యుండును.

ప్రకృతులు, సత్వాలు, దేశస్త్రీలు, మున్నగువాని వివరము గ్రంథవిస్తరభీతిచేత వ్రాయలేదు.

గాంధర్వవేదము.

గాంధర్వవేదశబ్దవ్యుత్పత్తి :— గాం = గానమును, ధర్వ = ధరించినవారలు గంధర్వులు. (విశ్వావసుండు మున్నగు దేవయోనిజాతివిశేషము) గంధర్వులసంబంధ మయినది గాంధర్వము. నృత్త, గీత, వాద్యములనంబడు తౌర్యత్రిక నైపుణ్యమును గనంబఱచునట్టి విద్య యెట్టిదో దానిని తెలియంబఱచునది గాంధర్వవేదము. ఇదియే సంగీతశాస్త్రమనియు, నాట్యశాస్త్రమనియు, భరతశాస్త్రమనియు వ్యవహరింపంబడుచుండును. ఈవిద్యయు సర్వవిద్యాధిపతియగు శివునివల్లనే ప్రథమముగ ప్రకాశించినది.

భావాధ్యాయప్రమేయము.

ఈశాస్త్రమునందు ప్రతిపాద్యములు భావ, రాగ, తాళములని సంక్షేపముగ మూండై యున్నవి. అందు భావము అభినేయమనియు వ్యంజకమనియు ద్వివిధము. భావము = (అనంగా) గేయప్రబంధరూపములయిన వాక్యములయొక్క తాత్పర్యము. ఇయ్యది అభినేయము. (అభి) = ఎదుటను నయము = పొందుచునది అనంగా పాడుచున్నట్టి వినంబడునట్టి ప్రబంధవిషయమును నేత్రములు, హస్తములు మున్నగువానిచేత సూచించుట. ఇదియే అభినీయమానుండగు రామాదినాయకుని తాత్పర్యమును వ్యంజించునది (అనంగా సభాసదులకు తేటపడ జేయునది) కావున వ్యంజకమనియు చెప్పంబడుచున్నది.

ఈయభినయము, ఆంగికము, వాచికము, ఆహార్యము, సాత్త్వికము, అని ౪గు విధములు.

౧. ఆంగికమనఁగా:—కనుబొమలుకదల్చుట మున్నగువ్యాపారము.

౨. వాచికమనఁగా:—గేయవాక్యమునందు కాక్వాదిస్వరభేదముచేత భావమును గనుపఱచుట.

౩ ఆహార్యమనఁగా:— ఆభరణములసహాయమువలన తోఁపింపఁజేయునట్టిభావము.

౪ సాత్త్వికమనఁగా:—స్వేదము, స్తంభము, రోమాంచము, స్వరభంగము, వేపథువు, వైవర్ణ్యము, అశ్రువులు, మూర్ఛ అను ౮ తెఱంగులు.

ఇయ్యభినయము పదార్థము నభినయించిన నాట్యమనియు, వాక్యార్థము నభినయించిన నృత్యమనియు, అర్థము ననుసరింపక మనోహరమయిన తాళప్రమాణాలతోఁ గూడిన స్వరజతుల ననుసరించి యడుగులు వేయునట్టి గాత్రవిక్షేపము నృత్తమనియు వ్యవహరింపఁబడును.

ఈ నృత్తము పురుషుఁడు కఠినప్రయోగముగ నాడినయెడల తాండవమనియు, స్త్రీ సుకుమారప్రయోగము గలుగునటుల నాడిన లాస్యమనియుఁ జెప్పఁబడును.

ఈ నాట్యాదులన్నిఁటికిని కర్తలగు నటిగాని నటుఁడుగాని యాడునప్పుడు కదలింపవలసిన శిరఃప్రభృతిపాదపర్యంతావయవములక్రియలు ప్రతియవయవమునకును వేఱ్వేఱుగ నున్నవి.

నాట్యమున నుపయోగించునట్టియంగములు ౧౯ :—

౧ శిరస్సు	౮ అధరము	౧౫ పార్శ్వములు
౨ దృష్టి	౯ చుబుకము	౧౬ కటి
౩ తారలు	౧౦ ముఖము	౧౭ ఊరులు
౪ పుటలు	౧౧ గ్రీవము	౧౮ జంఘలు
౫ భ్రువులు	౧౨ హస్తములు	౧౯ చరణములు
౬ నాసికము	౧౩ వక్షము	
౭ గండములు	౧౪ జఠరము	

వీనిలో ప్రత్యేకదానికిఁగల భేదముల నీక్రింద వ్రాయుచున్నారము.

౧ శిరఃక్రియలు ౧౯ :—

౧ ధుతము	౬ ఆకంపితము	౧౧ [illegible]ము	౧౬ ఉద్వాహిత
౨ విధుతము	౭ పరావృత్తము	౧౨ [illegible]తము	ము
౩ ఆధూతము	౮ అవధూతము	౧౩ [illegible]ము	౧౭ సౌందర్యము
౪ అంచితము	౯ అధోముఖము	౧౪ సమము	
౫ కంపితము	౧౦ నికుంచితము	౧౫ [illegible]తము	

౨ క, దృష్టిక్రియలు ౧౮ :—

౧ సమము	౬ అవలోకితము	౧౧ [illegible]ము	౧౬ కంపితము
౨ ఆలోకితము	౭ అనువృత్తము	౧౨ [illegible]	౧౭ అంతర్మీలిత
౩ సాచి	౮ విలోకితము	ము	ము
౪ ప్రలోకితము	౯ పార్శ్వగతము	౧౩ [illegible]ము	౧౮ [illegible]తలము
౫ ఉల్లోకితము	౧౦ యూరితము	౧౪ [illegible]ము	౧౫ [illegible]వృత్తము

౨ ఖ, రసదృష్టులు ౮ :—

౧ శాంతము.	౩ హాస్యము	౫ వీరము	౭ బీభత్సము
౨ కరుణము.	౪ రౌద్రము	౬ భయానకము	౮ అద్భుతము

౨ గ, రసస్థాయిభావములలో దృష్టులు ౮ :—

౧ స్నిగ్ధము	౩ దీనము	౫ దృప్తము	౭ జుగుప్సము
౨ హృష్టము	౪ క్రుద్ధము	౬ భయాన్వితము	౮ విస్మితములు

౨ ఘ, సంచారిభావములలో దృష్టులు ౨౦ :—

౧ శూన్యము	౬ విషణ్ణము	౧౧ [illegible]	౧౬ [illegible]నము
౨ మలినము	౭ లలితము	౧౨ [illegible]తము	౧౭ [illegible]తము
౩ శ్రాంతము	౮ ముకుళము	౧౩ [illegible]ము	౧౮ విస్మితము
౪ లజ్జ	౯ అర్ధముకుళము	౧౪ [illegible]ము	౧౯ [illegible]ము
౫ శంకితము	౧౦ గ్లానము	౧౫ [illegible]ము	౨౦ [illegible]ము

౩ తారాక్రియలు ౯ :—

౧ వేపనము	౪ భ్రమణము	౭ సముద్వృత్తము
౨ చలనము	౫ ప్రవేశనము	౮ నిష్క్రామము
౩ పాతము	౬ వివర్తనము	౯ ప్రాకృతము.

౧౨ ఖ. అసంయుతహస్తములు ౪౫ :—

౧ పతాకము	౧౪ సూచీముఖము	౨౬ ఖాడచతురము	౩౬ త్రిశూలము
౨ త్రిపతాకము	౧౫ అర్ధసూచీముఖము	౨౭ భ్రమరము	౩౭ ఖాజము
౩ అర్ధపతాకము	౧౬ పద్మకోశము	౨౮ హంసాస్యము	౩౮ కపిలము
౪ కర్తరీముఖము	౧౭ బాణము	౨౯ హంసపక్షము	౩౯ వంశాళము
౫ మయూరాస్యము	౧౮ సర్పశీర్షము.	౩౦ సందంశము	౪౦ సాంగకము
౬ అర్ధచంద్రము	౧౯ [illegible]	౩౧ ముకుళము	౪౧ స్వర్ణరంజకము
౭ చంద్రకళ	౨౦ [illegible]	౩౨ ఊర్ణనాభము	౪౨ యష్టికము
౮ అరాళము	౨౧ మృగశీర్షము	౩౩ తామ్రచూడము	౪౩ స్వస్తికము
౯ శుకతుండము	౨౨ సింహాముఖము	౩౪ మా[illegible]	౪౪ విరళము
౧౦ ముష్టి	౨౩ లాంగూలము	౩౫ గజతుండము	౪౫ రాజమండలము
౧౧ శిఖరము	౨౪ అలపల్లవము		
౧౨ కపిత్థము	౨౫ చతురము		
౧౩ కటకాముఖము			

౧౨ గ. సంయుతహస్తములు ౩౨ :—

౧ పుష్పపుటము	౯ కపోతము	౧౭ శకటము	౨౫ భేరుండము
౨ [illegible]	౧౦ [illegible]	౧౮ శంఖము	౨౬ ఖట్వము
౩ స్వస్తికచ్ఛిన్నము	౧౧ [illegible]ము	౧౯ చక్రము	౨౭ కీలకము
౪ కర్తరీస్వస్తికము	౧౨ త్రిభంగము	౨౦ సంపుటము	౨౮ మంజులము
౫ అవహిత్థము	౧౩ దోలకము	౨౧ కర్కటము	౨౯ వల్లభాయితము
౬ వర్ధమానము	౧౪ నాగబంధము	౨౨ కటకవర్ధమానము	౩౦ రతామోదము
౭ పతాకస్వస్తికము	౧౫ [illegible]	౨౩ గజదంతము	౩౧ శివలింగము
౮ [illegible]ము	౧౬ అంజలి	౨౪ నిషిద్ధము	౩౨ ఢోల

౧ వలితము. ౨. కంపితము. ౩ స్తంభితము. ౪ ఉద్వర్తితము. ౫. నివర్తితము.

౧౮ జఘనక్రియలు ౫:—

౧ ఉద్వాహితము. ౨. నతము. ౩. క్షిప్తము. ౪. పరివృత్తము. ౫. అవస్థితము.

౧౯ చారీక్రియలు ౬:—

౧ అంచితము
౨ కుంచితము
౩ సూచి
౪ అగ్రతలసంచరము
౫ ఉద్ఘట్టితము
౬ సమము

స్థానకములు ౧౦ :—అందు పుంస్థానకములు ౬ :—

౧ వైష్ణవము
౨ సమపాదము
౩ వైశాఖము
౪ మండలము
౫ ఆలీఢము
౬ ప్రత్యాలీఢము

స్త్రీస్థానకములు ౩:—

౧ ఆయతము. ౨. అశ్వక్రాంతము. ౩. అవహిత్థము.

ఏకవింశతిస్థానకములు. ౨౧:—

౧ సంహతము
౨ సమపాదము
౩ స్వస్తికము
౪ వర్ధమానము
౫ నంద్యావర్తము
౬ చతురశ్రము
౭ పార్ష్ణివిద్ధము
౮ పార్ష్ణిపార్శ్వగతము
౯ ఏకపార్శ్వగతము
౧౦ ఏకజానునతము
౧౧ పరావృత్తము
౧౨ పృష్ఠోత్తానతలము
౧౩ ఏకపాదము
౧౪ బ్రాహ్మము
౧౫ వైష్ణవము
౧౬ శైవము
౧౭ గారుడము
౧౮ వృషభాసనము
౧౯ సమసూచికము
౨౦ విషమసూచికము
౨౧ చండసూచికము

భూమిచారులు ౧౬:—

౧ సమపాదము
౨ [illegible]గతి
౩ స్థితావర్తము
౪ [illegible]
౫ ఊరూద్వృత్తము
౬ తాడితము
౭ బద్ధము
౮ జనితము
౯ ఉత్స్పందితము
౧౦ స్యందితము
౧౧ శకటాస్యము
౧౨ అపస్యందితము
౧౩ సమోత్సారితమత్తల్లి
౧౪ మత్తల్లి
౧౫ ఏడకా
౧౬ క్రీడితము

ఆకాశచారులు ౧౬:—

౧ అతిక్రాంతము ౫ విద్యుద్భ్రాంతము ౯ [illegible]ము ౧౩ అపక్రాంతము
౨ ఊర్ధ్వజానువు [illegible]తము ౧౦ [illegible]ము ౧౪ భ్రమరి
౩ సూచి ౭ [illegible]తము ౧౧ [illegible]ము ౧౫ ఆవిద్ధము
౪ నూపురపాదిక ౮ భుజంగత్రాసిత ౧౨ [illegible]ము ౧౬ అలాతము
ము ము ౧౨ [illegible]
ము

భ్రామరిభేదములు ౧[illegible]:—

౧ భ్రమరము ౪ [illegible]ము ౭ [illegible]ము [illegible]తము
౨ శకటాస్యము ౫ [illegible]ము ౮ [illegible]ము
౩ సమము ౬ [illegible]ము [illegible]ము

ఆకాశ[illegible]భేదములు ౧[illegible]:—

౧ అతిక్రాంతము ౪ [illegible]ము ౭ [illegible]ము [illegible] వలితము
౨ దండపాదము ౫ విచిత్రము ౮ [illegible]ము
౩ సూచివిద్ధము ౬ [illegible]ము ౯ [illegible]ము

కరణములు ౧౦[illegible]:—

౧ తలపుష్పపుట ౧౩ [illegible]ము [illegible]ము [illegible]ము
ము ౧౪ [illegible]ము [illegible]
౨ లీనము ౧౫ [illegible]ము [illegible]ము
౩ వర్తితము ౧౬ స్వ[illegible] [illegible] [illegible]పురము
౪ వలితమున్[illegible]ము [illegible]ము [illegible]మరము
౫ మండలస్వ[illegible] ౬ [illegible]ము [illegible]ము
౬ వర్తనస్వస్తికము ౧౮ [illegible]ము [illegible]
౭ అర్ధస్వస్తికచితము [illegible]ము [illegible]ము [illegible]తము
౮ [illegible]స్వస్తికము ౧౯ [illegible]ము [illegible]
౯ పృష్ఠస్వస్తికము ౨౦ [illegible]ము [illegible]ము
౧౦ దిక్స్వస్తికము ౨౧ భుజ[illegible] [illegible]ము
౧౧ స్వస్తికము [illegible]ము [illegible]
౧౨ అంచితము ౨౨ [illegible]ము [illegible] [illegible]ము

౪౪ లలాటతిలకము
౪౫ పార్శ్వనికుట్టనము
౪౬ చక్రమండలము
౪౭ ఉరోమండలము
౪౮ ఆక్షిప్తము
౪౯ తలవిలాసితము
౫౦ డోలాపాదము
౫౧ వివృత్తము
౫౨ వినివృత్తము
౫౩ పార్శ్వక్రాంతము
౫౪ నిశుంభితము
౫౫ విద్యుద్భ్రాంతము
౫౬ భుజంగాంచితము
౫౭ [illegible]
౫౮ [illegible]
౫౯ కటిభ్రాంతము
౬౦ వ్యంసితము
౬౧ చక్రాంతము
౬౨ [illegible]శాఖారేచితము
౬౩ వృశ్చికకుట్టనము
౬౪ వృశ్చికరేచితము
౬౫ [illegible]క్రాంతము
౬౬ విక్షిప్తము
౬౭ వివర్తితము
౬౮ గజక్రీడితము
౬౯ [illegible]
౭౦ [illegible]
౭౧ తలసంస్ఫోటితము
౭౨ పార్శ్వజానువు
౭౩ గృధ్రావలీనకము
౭౪ సూచి
౭౫ అర్ధసూచి
౭౬ సూచీవిద్ధము
౭౭ హరిణప్లుతము
౭౮ పరివృత్తము
౭౯ దండపాదము
౮౦ మయూరలలితము
౮౧ ప్రేంఖోలితము
౮౨ సన్నతము
౮౩ సర్పితము
౮౪ కరిహస్తకము
౮౫ ప్రసర్పితము
౮౬ అపక్రాంతము
౮౭ నితంబము
౮౮ స్ఖలితము
౮౯ సింహావిక్రీడితము
౯౦ సింహాకర్షితము
౯౧ అవహిత్థకము
౯౨ నివేశము
౯౩ ఏలకాక్రీడితము
౯౪ జనితము
౯౫ ఉపసృతము
౯౬ తలసంఘట్టితము
౯౭ ఉద్వృత్తము
౯౮ విష్ణుక్రాంతము
౯౯ లోలితము
౧౦౦ మదస్ఖలితము
౧౦౧ సంభ్రాంతము
౧౦౨ విష్కంభము
౧౦౩ ఉద్ఘట్టితము
౧౦౪ శకటాస్యము
౧౦౫ ఊరువృత్తము
౧౦౬ వృషభక్రీడితము
౧౦౭ నాగాపసర్పితము
౧౦౮ గంగావతరణము

[illegible] అంగోపాంగప్రత్యంగములచేయుచు, [illegible] శాస్త్రమున చెప్పఁబడిన నృత్య నాట్యభేదములు [illegible] తాండవము లాస్యము అని ద్వివిధమయి యున్నవి. [illegible] మార్గము, [illegible], ఉద్ధతము, విలాసము,

దేశీయము, బహురూపము, [illegible] తరువాత బారుడము, [illegible] పద్ధతి, బహురూపము. [illegible], ప్రేరణాపద్ధతి, [illegible] హాస్యరసకము, చిత్రపద్ధతి, దేశ్యపద్ధతి, [illegible] నృత్యము, కోలాటము. అని [illegible].

ఆయా దేశములనాడు [illegible] పుట్టించుటకు సాధారణనాట్యమే [illegible], వస్త్రము, [illegible], చామరము, [illegible] ధరించుటచేతను, [illegible] ఎగురుటమున్నగు [illegible] బడుచున్నది.

[illegible] అవి [illegible], [illegible] అనియు [illegible], [illegible] ముగ్గులు, [illegible], మున్నగు [illegible] బడుచున్నవి.

[illegible]

[illegible] వినియోగములతో సమగ్రముగ [illegible] తెలుపబడును. [illegible] రసములు. [illegible]

వీని భేదములు [illegible] ము, [illegible], [illegible] పరచబడియున్నవి. [illegible] మగుటచేత [illegible] [illegible] భావములుగాని [illegible] ములు [illegible] లు [illegible].

ఉపమానములయందు [illegible] గ్రంథములు [illegible] రుషులుగాని [illegible] ను ప్రయోగింపవలెను. [illegible]: — [illegible]

లాటానుప్రాసము, పునరుక్తవదాభాసము, యమకము, చక్రబంధము, గోమూత్రికాబంధము, నాగబంధము, [illegible] బంధము, [illegible] పద్మబంధము, మురజబంధము [illegible] బంధము, [illegible] బంధము, ఖడ్గబంధము, ఛురికాబంధము, [illegible] బంధము, [illegible] బంధము, [illegible] బంధము, గుచ్ఛబంధము, మత్స్యబంధము, [illegible] బంధము, [illegible] బంధము, గోపురబంధము, ఏకాక్షరము, [illegible], [illegible], నిష్ఠ్యము, నిరోష్ఠ్యము, [illegible], [illegible], [illegible], ఏకాక్షరము, ద్వ్యక్షరము, సర్వలఘు [illegible], [illegible], ముక్తపదగ్రస్తము, [illegible] [illegible] [illegible] చిత్రము నన్నగునవి [illegible] [illegible] బము.

[illegible] :—

౧ ఉపమ	౧౭ ప్రతివస్తూపమ	[illegible]	౪౮ మాలాదీప
౨ అనన్వయము	౧౮ దృష్టాంతము	[illegible]	కము
౩ ఉపమేయోపమ	౧౯ నిదర్శనము	[illegible]	౪౯ సారము
౪ ప్రతీపము	౨౦ వ్యతిరేకము	[illegible]	౫౦ [illegible]
౫ రూపకము	౨౧ సహోక్తి	[illegible]	[illegible]
౬ పరిణామము	౨౨ వినోక్తి	[illegible]	౫౧ పర్యాయము
౭ ఉల్లేఖము	౨౩ సమాసోక్తి	[illegible]	౫౨ పరివృత్తి
౮ స్మృతిమత్తు	౨౪ పరికరము	[illegible]	౫౩ పరిసంఖ్య
౯ భ్రాంతిమత్తు	౨౫ పరికరాంకు	[illegible]	౫౪ వికల్పము
౧౦ సందేహాపత్తు	రము	[illegible]	౫౫ సముచ్చయ
౧౧ అపహ్నుతి	౨౬ శ్లేషము	[illegible]	ము
౧౨ ఉత్ప్రేక్ష	౨౭ అప్రస్తుతప్ర	[illegible]	౫౬ [illegible]
౧౩ అతిశయోక్తి	శంస	[illegible]	౫౭ సమాధి
౧౪ తుల్యయో	౨౮ ప్రస్తుతాం	[illegible]	౫౮ ప్రత్యనీకము
గిత	కురము	[illegible]	౫౯ కావ్యార్థా
౧౫ దీపకము	౨౯ పర్యాయో	[illegible]	పత్తి
౧౬ ఆవృత్తిదీప	క్తము	[illegible]	౬౦ కావ్యలిం
కము	౩౦ వ్యాజస్తుతి	[illegible]	గము

విచ్ఛిత్తి, విబ్బోకము, విహృతము, [illegible], [illegible], కుట్టమితము, [illegible]హాలనము.

ద్వాద[illegible]లు ౧౨:—

[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]ము, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]ము, [illegible], [illegible]ము.

విప్రలంభము ౪ విధములు:—

అభిలాషము, ఈర్ష్య, విరహము, ప్రవాసము.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]చేసిన ఆ[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ము[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] దేశముచే[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఇయ్యది గాయత్రీ[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]ములుగా [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] శ్రీరాముని [illegible]

నాఁబడు రామాయణగ్రంథమున్నే నేఁడు నిలిచియున్నది. తక్కినవి నామ
ములలో మాత్రమే నిలిచినవని చెప్పుటకు చింతించవలసియున్నది. వ్యాస
మహర్షికృతపురాణములలోని దగు స్కాందపురాణమునకు సంబంధిం
చినకాశీఖండము శ్రీశైలఖండము మున్నగుగ్రంథములందు ఆలంకారిక
శైలి ననుసరించినవిశేషములు చాలఁగలవు. మఱియు వ్యాసుఁడొన
ర్చిన యగ్నిపురాణమునందు కావ్యలక్షణ మీవిధముగ నిర్వచింపఁబడి
యున్నది:—

"శ్లో. అదోషం గుణవత్కావ్య మలంకారై రలంకృతమ్ ।
రసాన్వితం కవిః కుర్వన్ కీర్తిం ప్రీతిం చ విందతి ॥"

మఱియు [illegible] సూత్రమున కుపయోగముగ శాక్తవ్యాకరణ
భాష్యము, [illegible], శబ్దబ్రహ్మసూత్రమని మున్నగుగ్రంథము
లను వ్యాసమహర్షి రచించియున్నాఁడు. ఇతనిశిష్యుఁడగు జైమిని శబ్దవి
ద్యావిలాసము, [illegible], మున్నగుగ్రంథములు రచించియున్నాఁ
డు. వాల్మీకిమహర్షి ఆదికావ్యమును రచించి కావ్యసంప్రదాయమును
ప్రవర్తింపఁజేసిన దేశమున నాటకసంప్రదాయమునుగూర్చి సంస్కృతభా
షావికారములగు షట్ప్రాకృతభాషలను సూత్రరూపముగ వ్యాకరణ
మును రచించెను. షట్ప్రాకృతభాష లనఁగా మహారాష్ట్రదేశములోఁ
బ్రాకృతము; శూరసేనదేశములో శౌరసేని; మగధదేశములో మా
గధి; [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]; కేకయ, కుంతల, చో
ళ, భోట, [illegible], [illegible], ద్రావిడ, గౌడ, లాటదేశములను బహు
పిశాచదేశములలో పైశాచి; చాండాలియును, ఆభీర, ఘూర్జరాదిదేశ
ములం దపభ్రంశభాషయు ననునవి ఆఱుభాషలు. ఈఆఱుభాషలకు సూ
త్రరూపముగ [illegible] ప్రసిద్ధ[illegible]చార్యుఁడు వార్తిక
ములను రచించెను. [illegible] సింహదంష్ట్ర[illegible] యను భాష్యము
గలదు. [illegible] యను వ్యాఖ్యానము గలదు.

[illegible] చెరుకూ
రు వేంకటశాస్త్రి [illegible] ప్రక్రియాగ్రంథమును
గలవు. [illegible] ప్రాకృతప్రకాశ మను సూత్రగ్రంథము,
భామహాకృతమగు "మనోరమ"యను తద్వ్యాఖ్యయుఁ గలవు. ఈప్రాకృ

తివ్యాకరణముచేత సంస్కరింపఁబడిన ప్రాకృతభాషలును నానావిధ ములును మిశ్రితములు అగుచుండుటచేత నాటకములు భాషామిశ్రములని చెప్పఁబడినవి.

ఇట్టి కావ్యములు, నాటకములు మొదలగునవి [illegible] యగు ఈ భారతవర్షమందు యుధిష్ఠిరశకమునకు [illegible] అసంఖ్యాకములుగ పుట్టియున్నవి. కవీశ్వరులును [illegible] ప్రసిద్ధిని వహించి యున్నారు.

కావ్యకర్తలలో ప్రసిద్ధులగువారి నామములును, గ్రంథములు.

వాల్మీకి.	శ్రీమద్రామాయణము.
కాళిదాసుఁడు.	రఘువంశము, కుమారసంభవము, మేఘసందేశము, శాకుంతలనాటకము, మాళవికాగ్నిమిత్రము.
భట్టి.	భట్టికావ్యము.
భారవి.	కిరాతార్జునీయము.
మాఘుఁడు.	శిశుపాలవధము.
బాణుఁడు.	కాదంబరి, హర్షచరిత్రము.
దండి.	దశకుమారచరిత్ర.
విష్ణుశర్మ.	పంచతంత్రము.
మ[illegible]ఁడు.	శ్రీ[illegible]ము.
రాజానకరత్నాకరుఁడు.	[illegible]
కవిరాజు.	రాఘవపాండవీయము.
త్రివిక్రముఁడు.	నలచంపువు.
సోమేశ్వరుఁడు.	యశస్తిలకచంపువు.
ధనపాలుఁడు.	తిలకమంజరి.
నారాయణపండితుఁడు.	హితోపదేశము.
భోజుఁడు.	రామాయణచంపువు.
శ్రీహర్షుఁడు.	నైషధము.
సోమదేవభట్టుఁడు.	కథాసరిత్సాగరము.
జయదేవుఁడు.	గీతగోవిందము.

భ[illegible]ద్రకవి.	భద్ర మహేశశతకత్రయము.
గోపీనాథాచార్యులు.	ఆర్యాస్తుతి.
హరిచంద్ర [illegible].	భక్తిరాజ్యాభ్యుదయము.

కవి పేరు.	గ్రంథము పేరు.	కవి పేరు.	గ్రంథము పేరు.
[illegible]	[illegible]	వేదాంతదేశికులు	యాదవాభ్యుదయము
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		సుభాషితనీవి
			హంససందేశము
[illegible]	[illegible]	అభినవభట్టబాణుడు	వేమభూపాలచరిత్రము
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]రాభ్యుదయము
	[illegible]	[illegible]	
	[illegible]	[illegible]శేషపతి	ముకుందానందభాణము
	[illegible]	[illegible]	భారతచంపువు
	[illegible]	[illegible]	కథాకౌతుకము
	[illegible]	[illegible]	భాగవతచంపువు
[illegible]	[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	[illegible]కవి	నవసాహసాంకచరితము
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]చరితము
[illegible]	[illegible]	[illegible]	ప్రబంధ[illegible]తాము
[illegible]	[illegible]	[illegible]కవి	[illegible]
	[illegible]	[illegible]కవి	[illegible]
[illegible]	[illegible]		[illegible]
	[illegible]	[illegible]	[illegible]

నాటకములు, తత్కర్తలు.

భాసుఁడు.	స్వప్నవాసవదత్త, అభిషేకము, ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము, చారుదత్తము, దూతఘటోత్కచము, పంచరాత్రము, మున్నగు 13 నాటకములు.
కాళిదాసుఁడు.	అభిజ్ఞానశాకుంతలము, విక్రమోర్వశీయము, మాలవికాగ్నిమిత్రము.
భవభూతి.	మాలతీమాధవము, ఉత్తరరామచరితము, మహావీరచరితము.
శ్రీహర్షుఁడు.	రత్నావళి, నాగానందము, ప్రియదర్శిక.
మురారి.	అనర్ఘరాఘవము.
విశాఖదత్తుఁడు.	ముద్రారాక్షసము.
శూద్రకుఁడు.	మృచ్ఛకటికము.
గోకులనాథుఁడు.	అమృతోదయము.
[illegible]	[illegible]పరిణయము.
ఆనందరాయమఖి.	విద్యాపరిణయము, జీవానందనము.
[illegible]	కుందమాల.
రాజశేఖరుఁడు.	బాలభారతము, బాలరామాయణము, కర్పూరమంజరి, విద్ధసాలభంజిక.
క్షేమీశ్వరుఁడు.	చండకౌశికము.
భట్టనారాయణ[illegible]	వేణీసంహారము.
[illegible]	ప్రద్యుమ్నాభ్యుదయము.
కృష్ణమిశ్రుఁడు.	ప్రబోధచంద్రోదయము.
జయదేవుఁడు.	ప్రసన్నరాఘవము.
[illegible]	[illegible]పరిణయము.
రామభద్ర[illegible]	[illegible]పరిణయము.
[illegible]	[illegible]కలహంస.
,,	[illegible]రాఘవము.
[illegible]	[illegible]కల్యాణము.

ఆర్యక్షేమేంద్రము. [illegible]
గోపాలనాథుడు. అమృతోదయము.
నయచంద్రసూరి. [illegible]
కన్నప్పరాయుడు. [illegible]
హరిహరోపాధ్యాయుడు. [illegible]
రామచంద్రుడు. [illegible]
విశ్వనాథకవి. [illegible]
[illegible]భట్టుడు. సుభద్రా[illegible]
శ్రీ[illegible]కవి. [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

గాంధర్వవేదము, [illegible]

[illegible]

"శ్లో. [illegible]"

[illegible]

త్రము గనుబడుచున్నది. కాని; [illegible] స్వరసమూహములగు మంద్ర మధ్యతారాది భేదములను సూచించు [illegible] కల్పింపబడి [illegible] యుండలేదు. వానిలో మరల సహస్ర భేదములు [illegible] [illegible] గనుక, వానిలో [illegible] భేదములుగు [illegible] [illegible] లిపిన లను గ్రహించుటకు [illegible] లేదు. [illegible], [illegible] శాస్త్రీయ ములగు నాదాది క్రమముగ [illegible] [illegible] ములను వాని అవాంతరభేదములను [illegible] [illegible] స్వరసూ చకభాషాభాషా మొదలగు [illegible] ; [illegible] భాషా కల్పితభేదములను గాంచి [illegible] [illegible] వానిలో నది పుచ్చుకొనవచ్చును.

రాగజ్ఞానము కావలసినయెడల నేర్చుకొనవలసిన విషయములు (౧౮):—

నాదము, శ్రుతి, స్వరము, గ్రామము, మూర్ఛన, తానము, వర్ణము, అలంకారము, గమకము, జాతి, రాగము, రాగాంగము, భాష, భాషాంగము, విభాష, అంతరభాష, ఉపాంగము, క్రియాంగము.

అనాహతనాదోత్పత్తిక్రమము :—

ఆత్మ తాను పలుకవలెనని యిచ్ఛగలవాడై [illegible] మునకగు ప్రథమమున తనమనస్సును ప్రేరేపించును. మనస్సు దేహమునందున్న అగ్నిని కొట్టును. ఆయగ్ని వాయువును ప్రేరేపించును. ఆత్మ, మనస్సు, అగ్ని, వాయువు ఈనాలుగు [illegible] నాదమును పుట్టించును. బ్రహ్మగ్రంథియందున్న ఈనాదము [illegible] ఊర్ధ్వ ముఖమయి క్రమముగ వాయుసహాయమువలన [illegible] నాభి, హృదయము, కంఠము, మూర్ధము, ముఖము అనుచోట్ల ప్రతిధ్వని ని పుట్టించుచుండును. ఈప్రదేశములలో ౫ [illegible] నాద ము క్రమముగా నాభియందున్నప్పుడు [illegible], [illegible] పుష్టమని, మూర్ధమునందపుష్టమని, ముఖమునందు [illegible] మని ౫ నామములను ధరించును.

నాదమనగా వ్యాకరణశాస్త్రప్రకారము [illegible], అస్ఫుట ధ్వని యని యర్థము.

[illegible] ప్రకారము:— న = అనఁగా ప్రాణము, ద = అనఁగా అగ్ని. ప్రాణాగ్ని సంయోగరూపము కావున నాదమని చెప్పఁబడుచున్నది.

ఈనాదమే ప్రయత్నవిశేషము లేక స్వాభావికముగ ముముక్షువులు ప్రాణస్తంభనులగు యోగులచేత రాత్రియందు నిశ్శబ్దముగ నుండుసమయమునందు [illegible], చిణీనాదాదిదశవిధనాదములుగా అనుసంధింపఁబడుచు మనస్సుచేతఁ [illegible]ఁబడిన ప్రాణాగ్నిసంయోగమును చెందుటవలన అనాహతనాదమని చెప్పఁబడుచున్నది. దీనియభివ్యక్తికి స్థానమగుహృదయాబ్జము అనాహతచక్రమని చెప్పఁబడును. ఈనాదము వ్యావహారికులగు సామాన్యులకు అగోచరము. కావుననే అరంజకముగూడనై యున్నది. ఆహతనాదము [illegible] నాదరూపముచేత వినువారిశ్రవణములకు రంజకమును భవభయ[illegible] నై యలరుచున్నది.

ఈయాహతనాదమునకు స్థానభేదమునుబట్టి ౨౨ భేదములు గలవు. [illegible] శ్రుతులనియు పిలువఁబడుచున్నవి. శ్రుతిస్థానములు ౨౨ అనఁగా; [illegible] గుంటకు సూటిగా లోపల [illegible] (సుషుమ్న) యనుపేరుగల వెన్నెముకయొక్క ముందటిభాగమున [illegible] హృదయపద్మమునుండి కపాలరంధ్రములోపలివఱకు అడ్డముగానున్న [illegible] ౨౨, [illegible]నుండి నిశ్వాసయొక్క మెట్లయం[illegible] [illegible] పోవుచు మొదటిమెట్టునుండి రెండవమెట్టున కు పోవు[illegible] [illegible] ఒకదానికంటె [illegible] హెచ్చుగను ఈవిధముగ క్రమక్రమముగ [illegible] [illegible]ము, [illegible]తరము, ఉచ్చతమము ఈవిధములగు నాదములను [illegible].

[illegible] సప్తశ్రుతులసముదాయము [illegible]; [illegible] రెండవశ్రుతిసప్తకము మధ్య[illegible] [illegible] మూఁడవశ్రుతిసప్తకము తారస్థాయి [illegible] [illegible]ఁబడును.

[illegible] స్థానము లతిక్రమింపనివిధముగ పలు

[illegible] శ్రుతులను క్రమముగా షడ్జము, ఋషభము, గాంధారము, మధ్యమము, పంచమము, ధైవతము, నిషాదము, [illegible] లు. ఇవి యే సప్తస్వరము లని [illegible].

ఈశబ్దములకు వ్యుత్పత్తులు :—

౧. షడ్జము = [illegible] (నాసిక, [illegible], [illegible], తాలువు, [illegible], దంతము) [illegible].

౨. ఋషభము = [illegible] స్వరముయొక్క స్వరముతో సామ్యము [illegible].

౩. గాంధారము = [illegible] [illegible] బడినది.

౪. మధ్యమము = [illegible] [illegible] శ్రుతులను [illegible].

౫. పంచమము = [illegible] [illegible], [illegible], మూర్ధము, [illegible] [illegible] [illegible] పంచమ మని పిలువ [illegible].

౬. ధైవతము = [illegible] [illegible] ధైవతము.

౭. నిషాదము = [illegible] [illegible]. (అనగా [illegible].)

[illegible] [illegible] [illegible].

అష్టాదశ [illegible] :—

౧. నాదము [illegible] :— [illegible], [illegible].

౨. శ్రుతులు [illegible] :— [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible].

౩. స్వరము [illegible] :— [illegible], [illegible], [illegible], మధ్యమము, పంచమము, [illegible], [illegible].

౪. [illegible] :— [illegible], [illegible], [illegible].

౫. గ్రామము [illegible] :— [illegible], [illegible], మము, గాంధారగ్రామము.

౮ ఘ. సంచారివర్ణగతాలంకారములు—౨౫:— మంద్రాది, మంద్రమధ్యము, మంద్రాంతము, ప్రస్తారము, ప్రసాదము, వ్యావృత్తము, స్ఖలితము, పతనవర్ణము, ఆక్షేపము, బిందువు, ఉద్వాహితము, ఊర్మిప్రేంఖితము, నిష్కూజితము, శ్యేనము, క్రమము, ఉద్ఘట్టితము, రంజితము, సన్నివృత్తము, ప్రవృత్తము, వేణువు, లలితస్వరము, హుంకారము, హ్రాదమానము, అవలోకితము.

౮ జ. అలంకారములు ౭:—తారమంద్రప్రసన్నము, మంద్రతారప్రసన్నము, ఆవర్తకము, సంప్రదానము, విధురము, ఉపలోలకము, ఉల్లాసితము.

౯. గమకములు౧౫:— తిరిపు, స్ఫురితము, కంపితము, లీనము, ఆందోళితము, వళి, త్రిభిన్నము, కురుళము, ఆహతము, ఉల్లాసితము, ప్లావితము, హుంఫితము, ముద్రితము, నామితము, మిశ్రము.

౧౦. శుద్ధజాతులు ౭:—

౧౧ క. అంశ షాడ్జీ ౩, ఆర్షభి ౩, గాంధారి ౫, మధ్యమ ౫, పంచమి ౨, ధైవతి ౨, నైషాది ౩.

౧౧ ఖ. వికృతులు ౧౧:—షడ్జకైశికి ౫, షడ్జోదీచ్య ౪, షడ్జమధ్యమ ౭, గాంధారోదీచ్య ౨, రక్తగాంధారి ౫, కైశికి ౬, మధ్యమోదీచ్య ౧, కార్మారవి ౪, గాంధారపంచమి ౧, ఆంధ్రి ౧, నందయంతి ౧.

౧౧. రాగములు. ౭:—

సప్తస్వరయుక్తరాగములు	సంపూర్ణములు
షట్స్వరయుక్త రాగములు	షాడవములు
పంచస్వరయుక్త రాగములు	ఔడవములు
చతుస్స్వరయుక్తరాగములు	స్వరాంతములు
త్రిస్వరయుక్త రాగములు	సామికములు
ద్విస్వరయుక్త రాగములు	గాథికములు
ఏకస్వరయుక్త రాగములు	ఆర్చికములు

మతంగమునిమతానుసారముగ స్త్రీ పురుష రాగములను తెలుపు విధ మీక్రింద వ్రాయఁబడుచున్నది.

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	స్త్రీనామములు
౧ [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
౨ [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
౩ [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
౪ [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
౫ [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
౬ [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
౭ [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
౮ [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

౧౩ జ. ఘోటజభాష ౧:—మాంగళి.

౧౩ ఝ. మాళవగౌళజభాషలు ౧౬:—బంగాళి, మాంగళి, [illegible], [illegible], మాళవశ్రీ, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], గుర్జరి, సైంధవి, [illegible].

౧౩ ఞ. గాంధారపంచమజభాష ౧:—గాంధారి.

౧౩ ట. భిన్నషడ్జజభాషలు ౨౨:—[illegible], [illegible], స్వరవల్లి, [illegible], [illegible], మధ్యమ, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], షడ్జభాష, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], సైంధవి.

౧౩ ఠ. వేసరషాడవజభాషలు ౨:—[illegible], [illegible].

౧౩ డ. మాళవపంచమజభాషలు ౩:—[illegible], [illegible], [illegible].

౧౩ ఢ. తానజభాష ౧:—[illegible]

౧౩ ణ. పంచమషాడవజభాషలు ౩:—[illegible], [illegible], [illegible].

[illegible] ౧౪ జనకరాగములలోను [illegible].

౧౪ భాషాంగములు ౧౧:—[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], నాదాంతరి, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible].

౧౫ విభాషలు ౨౧:—

౧౫ క. కకుభజవిభాషలు ౩:—[illegible], [illegible], [illegible].

౧౫ ఖ. టక్కజవిభాషలు ౫:—దేవా[illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible].

౧౫ గ. పంచమజవిభాషలు ౨:—[illegible], [illegible].

౧౫ ఘ. పంచమజవిభాష ౧:—[illegible].

౧౫ ఙ. ఉత్కళికజవిభాష ౧:—[illegible].

౧౫ చ. మాళవకైశికజవిభాషలు ౨:—[illegible], [illegible].

౧౫ ఛ. భిన్నషడ్జవిభాషలు ౪:—[illegible], [illegible], [illegible], [illegible].

౧౫ జ. వేసరషాడవజవిభాషలు ౨:—[illegible], [illegible].

౧౫ ఝ. పంచమషాడవజవిభాష ౧:—[illegible].

౧౬. అంతరభాషలు ౪:—

౧౬ క. కకుభజభాషాంతరభాష ౧:—[illegible].

౧౭. ౫. పంచమస్వాడవజాతరభాషలు ౩:—లలిత, కరణావళి, శకాద్యాని.

౧౮ ౧. ఉపాంగములు ౪:—ద్రావిడి, ఘూర్జరి, వరాళి, మలహారి.

౧౮ ౨. వరాట్యుపాంగములు ౬:—కౌంతలవరాటి, ద్రావిడ, వరాళి, సైంధవవరాటి, ఉపస్థానవరాటి, హతస్వరవరాటి, ప్రతాపవరాటి.

౧౮ ౩. తోడ్యుపాంగములు ౨:—ఛాయాతుండి, తురుష్కతుండి.

౧౮ ౪. ఘూర్జర్యుపాంగములు ౪:— మహారాష్ట్రఘూర్జరి, సౌరాష్ట్రి, దక్షిణ, ద్రావిడి.

౧౮ ౫. వేలావళ్యుపాంగములు ౪:—చుంబి, ఛాయ, శాంత, ప్రతాపము.

౧౯ క్రియాంగములు:—భావక్రియ, స్వభావక్రియ, శివక్రియ, మకరక్రియ, త్రినేత్రక్రియ, మదనక్రియ, హానక్రియ, టమిక్రియ, ఇంద్రక్రియ, నాగకృతి, ధనకృతి, విజయక్రియ, సామకృతి, గౌడకృతి, దేవకృతి.

నాదము మొదలుకొని క్రియాంగములవఱకుఁగల అష్టాదశపదార్థములను సంగీతరత్నాకరము మొదలగు గ్రంథములందుఁ జెప్పినవిధముగ సద్గురుముఖముగ సాంప్రదాయపూర్వకముగ నభ్యసించి సాధించి జితశ్రమముగ [illegible] మొదలుకొని సానునాసికత్వపర్యంతమగు ౨౩ ఇరువది మూఁడు గాయకదోషములను విడిచి సూతకత్వము మొదలగు కంఠదోషములు లేనివాఁడు [illegible] సంగీతశాస్త్రపండితుఁ డనంబడును.

గాయకసుగుణములు ౨౦ :—వ్యాకరణజ్ఞానము, నిఘంటుపాండిత్యము, [illegible] వివేకము, అలంకారికకౌశలము, రసభావపరిజ్ఞానము, దేశాచారచాతుర్యము, సర్వభాషాపరిజ్ఞానము, కళాశాస్త్రజ్ఞానము, తూర్యత్రయకౌశలము, నృత్యగీతవాద్యశాలిత్వము, లయతాళికజ్ఞానము, అనేకకావ్యవివేకము, ప్రసన్నభావిశేషశాలిత్వము, సుందరగాత్రత్వము, [illegible] రాగజ్ఞానము, రాజసభాప్రశస్తత్వము, రాగద్వేషరాహిత్యము, సాహిత్యము, ఉచితజ్ఞత, [illegible] చతురత్వము, పరచిత్తపరిజ్ఞానము, ప్రబంధప్రాగల్భ్యము, [illegible] నిర్మాతృత్వము, పదకవితారచనానైపుణ్యము, త్రిస్థానగమకప్రౌఢి, వివిధాలప్తిరచనము, అవధానము, వీణావాదనకౌశలము.

అనగ బహువిధ సుగుణములుగలవాఁడైయు గాయకోత్తముండు తాళవర్జితము, భీతము, కంపితము, శిరఃకంపనము, అనునాసికము, వ్యాకులము, విస్వరము, కాలవిహీనత, అవ్యక్తము, విస్పష్టము, ఆకులము, విస్తరము, కాకస్వరము, ఉత్కృష్టము మొదలగుదోషములు లేక ప్రభుసభలయందు సభాసదులహృదయము [illegible] పాడవలయును.

ఆపాతసంగీతగానము ౬ విధములుగ యున్నది.

౧ ముందుగ ఘనము పాడవలయును.

౨ రెండవది రాగాలాపము.

౩ మూడవది మధ్యమకాలము.

౪ నాల్గవది పంద్రాయెత్తు.

౫ ఐదవది పల్లవి ౩-౪ విధములుగ పాడవలయును.

౬ ఆఱవది పదకీర్తనలు, శ్లోకములు, స్వరజతులు, రాగమాలికలు.

ఈవిధముగ ౬ మార్గములు తెలిసిగాయించువారలు కాబట్టి శాస్త్ర పండితు లనంబడుచున్నారు. ఈరీతిని గానమును చేయువారలకు మృదంగాది వాద్యములు, తక, ధిమి, కిట, [illegible] మొదలగు నానావిధ పాఠాక్షరముల ప్రయోగమైన చిత్రయును, నానావిధ[illegible]విలాసములుగల సుందరయువతిక వస్త్రాలంకారాదిచేత [illegible] శోభా విశేషజనకములయి యుండుటయే గాక గాయకులకు సామాన్యముగ సంభవించు విస్వరత్వాదిస్వల్పదోషముల నాచ్ఛాదనము చేయుటచేత పరమాప్తునివలె గొప్పసహాయమును చేయుచు [illegible]ను. పైన చెప్పినమృదంగాదివాద్యములన్నియు విశేషముగా గేయస్వరమునకు సహాయము నొసఁగును. [illegible] లయమాత్రప్రయోగులుకాని స్వరప్రయోగులు గావు. [illegible] ఈ గానము సంగీత మనంబడును. నాట్యము [illegible], [illegible], తాళము లు మూడును నేకీభవించి భరతముని చెప్పఁబడెను. [illegible] ముఖ్యముగ దేశ్యనాట్యములందు, సహాయముగ [illegible] చుట గలదు. కర్ణాటకనాట్యమందు కాంస్యతాళప్రయోగము మెండుగఁ గలదు.

గాంధర్వవేదము తాళాధ్యాయము.

తాళము = అనఁగా తలనక్రియ (అనఁగా నృత్తగీతములయొక్క అనుప్రాసాది ప్రమాణసహితమయిన పద కవితాదళవృత్తకాలములను ఆవాపనిష్క్రమాదిక్రియలచేతఁ గొలిచి సరిపెట్టి నిలుపుట. తాళశబ్దమునకు సాంప్రదాయికవ్యుత్పత్తులు రెండు :—

౧. తా=అనఁగా తాండవము, ల=అనఁగ లాస్యము, తాండవ లాస్యములు గలసి తాళమని చెప్పఁబడుచున్నది.

౨. తా = అనఁగా తాండవాభిమానిదేవతయు తాండవుఁడునైన శివుఁడు, ల = అనఁగా లాస్యాభిమానిదేవతయగు లలితాశక్తి, శివశక్తుల సామరస్యాత్మకరూపమే తాళ మనుట.

౩. తల మనఁగా అఱచేయి, తలములయొక్క క్రియ గనుక తాలము (అనఁగా ఎడమ అఱచేతియందుఁగాని లేక దానిచేత గ్రహింపఁబడిన కాంస్యతాలములయొక్కగాని ఘాతజమగు ధ్వనియని భావము) ఘాతజములగు ధ్వనులతో తన్మధ్యస్థములగు విరామకాలములతో నగు నృత్తగీతవాద్యముల కాలపరిచ్ఛేదనమునకు తాళమని నామధేయము.
ఇట్టి తాళమునకు ప్రాణములు ౧౦ :—కాలము, మార్గము, క్రియ, అంగము, గ్రహము, జాతి, కళ, లయ, యతి, ప్రస్తారము.

వీనియుద్దేశలక్షణ వినియోగములు తాళజ్ఞానమున కావశ్యకములు కావున నిదిగువ క్రమముగా వ్రాయఁబడుచున్నవి.

౧. కాలప్రమాణములు ౧౨ :—క్షణము, లవము, కాష్ఠ, నిమేషము, చతుర్భాగము, అనుద్రుతము, ద్రుతము (బిందువు) గురువు, ప్లుతము, నిశ్శబ్దము (కాకపదము)

౨. మార్గప్రమాణములు ౬ :—చిత్రము, చిత్రతరము, చిత్రతమము, వార్తికము, దక్షిణము, అతిచిత్రతమము.

౩ క. నిశ్శబ్దక్రియలు ౪ :—ఆవాపము, నిష్క్రమము, విక్షేపము, ప్రవేశము.

౩ ఖ. సశబ్దక్రియలు ౪ :—ధ్రువము, శమ్యము, తాళము, సన్నిపాతము.

౪. అంగప్రమాణము ౬ :—విరామము, ద్రుతము, గురువు, లఘు

వు, ప్లుతము, కాకపాదము.

౫. గ్రహభేదములు ౪:—అతీతము, అనాగతము, సమము, విషమము,

౬. జాతిక్రియలు ౫:—చతురశ్రము, త్ర్యశ్రము, మిశ్రము, ఖండము, సంకీర్ణము.

౭. ముఖ్యతాళభేదములు ౫:—
సద్యోజాతముఖమునఁ బుట్టిన చంచత్పుటతాళము,
వామదేవముఖమునఁ బుట్టిన చాచపుటతాళము,
అఘోరముఖమునఁ బుట్టిన షట్పితాపుత్రకతాళము
తత్పురుషముఖమునఁ బుట్టిన సంపద్వేష్టాకతాళము
ఈశానముఖమునఁ బుట్టిన యుద్ఘట్టతాళము
ఈ ౫ యును సాంబసదాశివముఖములఁ బుట్టిన ౫ తాళము లాయెను.

౭ క. జన్యతాళములు [illegible]:—ఆదితాళము, ద్వితీయము, దర్పణ, సింహలీలము, కందర్పము, సింహవిక్రమము, శ్రీరంగము, రతిలీలము, రంగతాళము, పరిక్రమము, ప్రత్యంగము, గజలీలము, త్రిభిన్నము, వీరవిక్రమము, హంసలీలము, వర్ణభిన్నము, రాజచూడామణి, రంగోద్యోతము, రాజతాళము, సింహవిక్రీడితము, వనమాలి, చతుస్తాళము, రంగప్రదీపకము, హంసనాదము, సింహనాదము, మల్లికామోదము, శరభలీలము, రంగాభరణము, తురంగలీల, సింహనందనము, జయశ్రీ, విజయానందము, ప్రతితాళము, ద్వితీయకము, మకరందము, కీర్తితాళము, విజయము, జయమంగళము, రాజవిద్యాధరము, మండ్యము, జయతాళము, కుడుక్కము, నిస్సారుకము, క్రీడాతాళము, త్రిభంగి, కోకిలప్రియము, శ్రీకీర్తి, బిందుమాలి, సమతాళము, నందనము, ఉదీక్షణము, మట్టిక (మఠ్యం) ఢెంకిక, వర్ణమట్యం, అభినంద, అంతరక్రీడ, మల్లతాళము, దీపకము, అనంగలీలము, విషమము, నాంది, ముకుందము, ముకుందము, ఏకతాళము, కంకాళము, చతుస్తాళ, కుంభపటము, (ద్రోంబకోని) అభంగము, రాజమృగాంకము, లఘుశేఖరము, ప్రతాపశేఖరము, గజఝంప, చతుర్ముఖము, ఝంప, ప్రతిమఠ్యము, తృతీ

యకము, వసంతము, లలితము, రతి, కరణము, యతి, షట్తాలము, వర్ధనము, వర్ణయతి, రాజనారాయణము, మదనము, పార్వతీలోచనము, గరుడము, శ్రీనందనము, లీలావిలోకితము, లలితప్రియము, లసితము, ప్రియము, జనకము, లక్ష్మీశము, రాగవర్ధనము, ఉత్సవము.

౮. లయప్రాణములు ౩:—ద్రుతము, మధ్యము, విలంబితము.

౯. యతిప్రాణములు ౬:—సమము, స్రోతోవహము, గోపుచ్ఛము, యవమధ్యము, వేదిమధ్యము, విషమము.

౧౦ ప్రస్తారప్రత్యయప్రాణము ౧౯ :—ప్రస్తారము, సంఖ్య, నష్టము, ఉద్దిష్టము, పాతాళికము, ద్రుతమేరువు, లఘుమేరువు, గురుమేరువు, ప్లుతమేరువు, సంయోగమేరువు, ఖండప్రస్తారము, ద్రుతమేరునష్టము, ద్రుతమేరూద్దిష్టము, లఘుమేరునష్టము, లఘుమేరూద్దిష్టము, గురుమేరునష్టము, గురుమేరూద్దిష్టము, ప్లుతమేరునష్టము, ప్లుతమేరూద్దిష్టము.

సూడకము (సూళాదిసప్తతాళములు :—ధ్రువ, మఠ్యము, రూపకము, ఝంప, త్రిపుట, అట, ఏకతాళము.

వాద్యములు ౪ విధములు :—వీణాదులు తతములు, మద్దలాదులానద్ధములు, మురళ్యాదులు సుషిరములు, కాంస్యతాళాదులు ఘనములు.

తతవాద్యములు ౨౦ :—పరివాదిని, చతుర్దశి, ఏకాదశి, త్రయోదశి, మహతి, బృహతి, కళావతి, కచ్ఛపి, వితతము, పినాకిని, సౌర్ణము, నానాహస్తము, ఉదుంబరము, షట్కర్ణము, హస్తభము, సారంగి, ఆలాపి, కుబ్రవీణ, వ్యాళిముఖము, బల.

ఆనద్ధవాద్యములు ౧౮ :—ఝల్లరి, మురజము, భేరి, పటహము, కరడ, హుడుక్క, ఘడుక్క, ఢక్క, డమరుకము, నిస్సాణము, పొల్లిక, భాణము, తుంబురి, దుందుభి, మడ్డువు, డిండిమము, ఝర్ఝరము, పణవము.

సుషిరవాద్యములు ౧౦:— పాలిక, కాహళి, వాసము, ముకురి, మధుకరి, వంశము, శంఖము, శుక్తి, శృంగము, సుదుర్లపి.

ఘనవాద్యములు ౬ :—కాంస్యతాళము, తాళము, ఘంటిక, జయఘంట, క్షుద్రఘంట, కర్కి.

పంచమహావాద్యములు ౫ :—భేరి, కాహళము, పటహము, శంఖము, జయఘంట.

ఈ చెప్పఁబడిన శాస్త్రప్రమాణదర్శనము మున్నగుసిద్ధాంతముల భేదములను వానిలక్షణములను వినియోగములను శాస్త్రాధ్యయనమునందును తద్వ్యాఖ్యానగ్రంథములందును విస్తారముగ చెప్పఁబడియున్నవి. గ్రంథవిస్తరభీతిచేత నిట వివరింపలేదు.

భగవచ్ఛాస్త్రఫలము.

భగవచ్ఛాస్త్రమనఁబడు సిద్ధాంతదేవమును ప్రకటించినవాఁడాచార్యుఁడగు శివుఁడు. ఇతఁడు పరిపూర్ణమంగళమూర్తియు [illegible] త్రిగుణాతీతుఁడు [illegible]ను పరిపాలనసంహారాత్మకమగు [illegible] లయకాలమున [illegible] స్వతంత్రులగు బ్రహ్మవిష్ణుప్రభృతి[illegible]ములను మూర్తి [illegible] [illegible]ద్భాసమాలచేత తమ్ము సేవించునట్లుగా చేసికొని [illegible] సాక్షిణి యగు మహా[illegible] [illegible] నము [illegible] సాజ్ఞలతో నొప్పుచు అనేకములగు [illegible] [illegible]వాంతరపరి శయసదృశములగు [illegible] [illegible]సంహారము మున్నగు కార్యములం [illegible] [illegible] [illegible]ముల సలిపియున్నాఁడు. తత్సమయమునందు చిద బ్రహ్మస్వరూపుఁడగు ఆప రశివుని సద్యోజాతాదిముఖపంచకమునుండి [illegible] [illegible], పురాణము, అష్టావింశత్యాగమములు పుట్టెను. ఆవి పుట్టినపుడే [illegible] [illegible] [illegible]ములును పుట్టెను. [illegible] [illegible] [illegible]ములు కలిగెను.

తత్పురుషముఖమున [illegible] యజుర్వేదమంత్రములు [illegible] పరిపాలనమును, సామవేదమంత్రములు [illegible]ను, ఋగ్వేదమంత్రముల [illegible] [illegible]ను, అథర్వవేదమంత్రములు [illegible]ను [illegible] జేసి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]ము న్నగువారికి యోగవిశేషనామములను [illegible] [illegible] [illegible] గా త్రశ్రోత్రులకు [illegible] [illegible]ఫలములు కలుగునని [illegible] యున్నాఁడు. ఇట్లు చెప్పుట వ్యాకరణమహాభాష్యమున [illegible] [illegible] [illegible]ముని చెప్పిన "నాక [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]" అను శ్లోకార్థము మూలమైయున్నది. మఱియు [illegible] [illegible] దేవ తలు శివాదిరూపములచేత ధ్యానింపవలయు [illegible] [illegible]. [illegible]ము స్వర

[illegible]యుయుంగాక [illegible] [illegible]పంచభూతము
[illegible] గంధ, [illegible] [illegible]దిస
[illegible]యవిషయము[illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible]
[illegible] యు[illegible] [illegible] [illegible]తిక్రమిం
చి [illegible]యములను [illegible] [illegible]
చతుష్టయ[illegible] [illegible] [illegible]
ప్రత్య[illegible]ములను [illegible] సుఖముగ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]చుచున్న
[illegible] [illegible] [illegible]. వానిని
నిశ్చయముగ [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
ప్రధానముగ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] లను
చున్నారు. [illegible] [illegible] [illegible]
య[illegible]మాత్రముల [illegible] [illegible]చున్నారు. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], బృహ
[illegible], [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
ము [illegible] [illegible] [illegible] పూ
[illegible] [illegible] [illegible] ము
[illegible] [illegible] వారలను
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ప్రకాశించుచున్న[illegible]. [illegible]
గలదు. [illegible] [illegible] కాక
పోవచ్చును. [illegible]మాత్రము [illegible] [illegible]

[illegible] సప్తస్వరనామముల ఆద్యక్షరములతో "నామైకదేశే నామ గ్రహణము" అను [illegible] సూత్ర [illegible] [illegible] [illegible] షడ్జమునకు "స" అనియు, ఋషభమునకు "రి" అనియు సంజ్ఞను [illegible],

౧. షడ్జమునకు "స" అనియు
౨. ఋషభమునకు "రి" అనియు
౩. గాంధారమునకు "గ" అనియు
౪. మధ్యమమునకు "మ" అనియు
౫. పంచమమునకు "ప" అనియు
౬. ధైవతమునకు "ధ" అనియు
౭. నిషాదమునకు "ని" అనియు

సంజ్ఞలు చేయఁబడియున్నవి.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

కమగు స్వర్గాద్యానందరూపమయిన యానందమును చెంది ధీరోదాత్తుండై తనయానందమును శిరఃకంపము మున్నగు అంగవిక్షేపములచేత వెలిపుచ్చక సమాహితచిత్తుండై యుండుట ఉత్తమునకు లక్షణము.

దీనిని దినాభాగమునందు సకలవైదికలౌకికధర్మములను ఆచరించుచుండి రాత్రిప్రథమయామమునందు ఇదివఱకు కర్మలు చేసిచేసి యలసటపడియున్న మనఃఖేదమునకు ఉపశాంతినిచ్చుటకై ఉపయోగించవలయును గాని ఎల్లప్పుడు నుపయోగించుచుండఁదగదు. నియమమును విడచి ఎల్లప్పుడు పఠించునెడల నటవిటగాయకు లనంబడి శిష్టగర్హితులయి వేదవిరుద్ధమార్గగాము లయిమాదకద్రవ్య సంబంధాదికముచేత స్త్రీవ్యసనము మున్నగు దుర్వ్యసనములకు వశులయి బుద్ధిచెడి నశింతురు. కావున గీతశ్రవణనాట్యదర్శనసమయములం దున్నిద్రజాగ్రన్మనస్కులై పరిశీలించుచున్నను తక్కిన వేళలందు త్రివర్గపరిపాలనమును చేయుచుండవలయును. ఈనాదలయావధానరూపమయిన యోగము మోక్షప్రాపక మని విజ్ఞానేశ్వరీయమితాక్షరప్రాయశ్చిత్తకాండమునఁ జెప్పఁబడినది :—

శ్లో॥ యథావిధానేన పఠన్ సామగాన మవిచ్యుతమ్ ।
సావధాన స్తదభ్యాసా త్పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి ॥
,, అపరాంతిక ముల్లోప్యం మద్రకం ప్రకరీం తథా ।
ఔవేణకం సరోబిందు ముత్తరం గీతకానిచ ॥
,, ఋగ్గాథాపాణికాదక్షవిహితా బ్రహ్మగీతికా ।
గేయ మేత త్తదభ్యాసకరణా న్మోక్షసంజ్ఞితమ్ ॥
,, వీణావాదనతత్వజ్ఞ శ్శ్రుతిజాతివిశారదః ।
తాలజ్ఞశ్చాప్రయాసేన మోక్షమార్గం నియచ్ఛతి ॥
,, గీతజ్ఞో యది యోగేన నాప్నోతి పరమం పదమ్ ।
రుద్రస్యానుచరో భూత్వా తేనైవ సహ మోదతే॥ ౫॥

సామగానమునందు రంజిల్లినవాఁడు లౌకికగానమును తాళలయాన్వితముగాఁ జేయుచు తాళలయభంగభయముచేతఁ జిత్తమేకాగ్రమై నాదబ్రహ్మోపాసనాజన్యమును నిరతిశయానందమయమునునగు బ్రహ్మమును పొంది ముక్తిని చెందుననియు ఒకవేళ చిత్తవిక్షేపాదివిఘ్నముల

వలన ముక్తి చెందకపోయినను భక్తి [illegible] భారతశాస్త్రాచార్యుడగు [illegible] [illegible] గలదు.

గాంధర్వవేదాంతర్గతమగు నాట్యశాస్త్రము [illegible] వలన బ్రహ్మ [illegible]. బ్రహ్మ [illegible] భరతమునికి [illegible] చేసెను. [illegible] మునులను [illegible] నాట్య [illegible] కల్పించెను [illegible] ప్రదానము చేసెను. [illegible] (నందికేశ్వరుడు) [illegible] చేసెను. [illegible].

[illegible] శ్రీకృష్ణుడు [illegible] స్త్రీలకు [illegible].

[illegible] శాస్త్ర [illegible] వారు [illegible]:—

శ్లో. [illegible] బ్రహ్మ [illegible] ।
[illegible] ॥
,, హనుమా [illegible] ।
అ [illegible] ।
[illegible]

శాస్త్రప్రవర్తకులు:—[illegible], [illegible], బ్రహ్మ, [illegible], [illegible] [illegible]ేశ్వరుడు, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]డు,
హనుమంతుడు, వినాయకుడు, కుమారుడు, [illegible], [illegible]డు,

రావణాసురుఁడు, బాణాసురుఁడు, ఉషాకన్య, ఉత్తర, వసిష్ఠుఁడు, భర
ద్వాజుఁడు, చ్యవనుఁడు, శాండిల్యుఁడు, శుక్రుఁడు, గౌతముఁడు, శార్ఙ్గ
దేవుఁడు, సోమేశ్వరుఁడు, అభినవగుప్తుఁడు మున్నగువారలు.

భరతశాస్త్రగ్రంథములు :— శార్ఙ్గదేవప్రోక్త సంగీతరత్నాకర
ము, నాట్యరత్నాకరము, స్వరరాగసుధారసము, సోమనాథీయము,
స్వరమేళకళానిధి, సంకలితరత్నాకరము, రాగమంజూష, శ్రుతిరంజని,
భరతార్ణవము, సుధాసంగ్రహము, నృత్యసంగ్రహము, అభినయదర్పణ
ము, కోహలీయము, నృత్తవిద్యావినోదము, భరతసూత్రములు, శిలా
లిసూత్రములు, కృశాశ్వసూత్రములు, అశ్వమేధప్రకరణము, రంగలక్ష్మీ
విలాసము, సంగీతచూడామణి, సంగీతసారసంగ్రహము మున్నగునవి.

ఇవ్విధముగ గాంధర్వవిద్య యుత్తమమయి యుండఁగా నటులు
ను గాయకులును బ్రాహ్మణులను శిష్టులగువారలు పరిగ్రహింపక
యుండుటను కారణం బేమనఁగా, అది సామవేదమున కుపవేదము కా
వున మనుష్యులు వేదాధ్యాతలనువలె ఉపవేదము నధ్యయనమొనర్చినవారలను
సమానముగ గౌరవము లేకపోయెను. గాయకోత్తములగు నారదా
దులను గలిగినవిధముగ వ్యాకరణాదితరశాస్త్రపరిజ్ఞానముకలిగి సత్యశౌ
చాది సద్గుణకలాప మున్నయెడల నటరాజరాజునకువలె పూజ్య
త్వ మందుటకు సందియము లేదు. సుగుణము లంతకంతకు తగ్గునెడల
సామాన్యగాయకుఁ డనియు, అధమగాయకుఁ డనియు శాస్త్రములందే గ
లవు. సదాచారములున్నవానిని శిష్టులు గ్రహించుటలో తప్పేమి గలదు?

శ్లో. విహాబయాంత శ్చకితం మునీనాం కోపేన తేభ్యః ప్రతిపన్నశాపాః।
నరా బభూవుః ఖలు తస్య పుత్రా స్సద్వంశజా నర్తకతాం ప్రపన్నాః॥

సుధాసంగ్రహమను పేరుగల భరతశాస్త్రము.

భరతముని సంతతిక చేసిన నటులు అష్టావక్రాదిమునుల వేషములు వేసి
కొని నృత్యనాటకవ్యవహారములలో వేదాధ్యయనాదిక్రియల ననుకరించుచు
వారిని పరిహాసము చేయుచుండఁగా ఆమునులు కోపించి శపించఁగా
ఆనటులు శూద్రప్రాయులైరి. అని గలదు. ఇయ్యది వారియొక్క దోష
మునకాని విద్యాదోషము కాదు.

ఈకలియుగమునందును జయదేవుండు, పూర్వపండితులుండు, నారాయణతీర్థులును మొదలగు కవిశ్రేష్ఠులు సైతము హరిభక్తిరస ప్రధానముగ దీనిని గ్రహించియున్నారు.

గాంధర్వవేదము సంపూర్ణము.

చతుష్షష్టివిద్యానిరూపణము.

మహావిద్యలు ౧౮:—

వేదములు	౪
ఉపవేదములు	౪
అంతరంగవిద్యలు	౪
బహిరంగవిద్యలు	౬
	౧౮

ఈ ౧౮ మహావిద్యలయందు ౪౬ ఉపవిద్యలు కలవు. అన్నియు కలిసి ౬౪ విద్యలు అగును. వీనియందు సామాన్య ఉపయోగములు కలిగియుండుటచేత సంక్షేపముగ వ్రాయుచున్నారము.

౧. శిక్ష:—గ్రా. ౨ పుట. ఉపవిద్యలు:—౧. పుస్తకవాచనము. ౨. [illegible]

౨. వ్యాకరణము. గ్రా. పుట [illegible]:—ఉపవిద్యలు:—౩. దేశభాషావిజ్ఞానము. ([illegible])

౩. నిరుక్తము. గ్రా. పుట ౧౩:—ఉపవిద్యలు:—౪ [illegible]ము. ([illegible]ము, [illegible]ము, [illegible]ము, [illegible]ము, [illegible], [illegible]ము, [illegible], [illegible]ము, [illegible], [illegible]ము, [illegible]ము, [illegible]ము, మొదలగు [illegible])

౪. జ్యోతిషము. గ్రా. పుట [illegible]:—ఉపవిద్యలు:—౫. గణితశాస్త్రము. (క్షేత్రము, బీజము, అంకము, [illegible] అను యంత్రకల్పనములు గలవు. [illegible], [illegible], మొదలగునవి) ౬. వాస్తుశాస్త్రము గృహనిర్మాణములు, [illegible], దేవాలయములు [illegible] ఈశా

స్త్రవిషయము నాడీజాతకము, ముహూర్తమార్తాండము, మున్నగు గ్రంథములనుం గలవు,

౭. శకునశాస్త్రము = ముందనుభవించఁబోవు శుభాశుభలక్షణములను పక్షిజంతువుల నడకలవలనను, శుభాశుభవస్తువు లెదుర్పడుటవలనను ఎఱిఁగించునది.

౮. స్వరశాస్త్రము = కుడి ఎడమ ముక్కురంధ్రములనుండి వెడలు వాయువు సూర్యచంద్రస్వరములను పేరునుపొంది సకల శుభాశుభఫలములను, లోకవ్యవహారములను జీవితకాలమునందు తెలియఁజేయును. ఈశాస్త్రము ప్రత్యక్షప్రమాణముగ వెలయుచున్నది.

౯. ప్రశ్నశాస్త్రము=పోయినవస్తువులను గూర్చియు, ముందుఁ గలుగఁబోవు లాభనష్టములఁ గుఱించియు కాలఫలములఁగూర్చియు సమగ్రముగాఁ జెప్పఁదగినది. అవాంతరములు :—ముష్టిప్రశ్నము, నష్టప్రశ్నము మున్నగునవి.

5. కల్పము, చూ. పుట ౧౧౪

6. ఛందస్సు. చూ. పుట ౧౨

౧౦. (ఉపవిద్య) కవిత్వరచనము = ఆశు, గర్భ, బంధ, చిత్ర, కవిత్వము మున్నగునవి.

7. ఋగ్వేదము. చూ. పుట, ౧౪

8. ఆయుర్వేదము (ఋగ్వేదోపవేదము) చూ. పుట ౨౭

౧౧. (ఉపవిద్య) ధాతురసవాదము = కొండగనులందు పుట్టిన అభ్రకము, తాళకము, శిలాజిత్తు, హరితాళకము, మణిశిల, మైలతుత్తము, మొదలగువానియొక్కయు, పాదరసము, గంధకము మున్నగు రసముల యొక్కయు గుణములఁ దెలుపునది.

౧౨. అంజనవిద్య = ఒకవిధమగు కాటుకను చేతియందువ్రాసి దానివలన మందము పోయినధనమును, చోరులను, నిక్షేపములను తెలిసికొనుట, అవాంతరములు, నేత్రాంజనము, ధనాంజనము మొదలగునవి.

౧౩. వశ్యౌషధప్రయోగము = స్త్రీపురుషు లొకరికొకరు వశులగుటకు తగు ఔషధప్రయోగముల నెఱిఁగించునది.

౧౪. పాకశాస్త్రము = చూ. పుట, 32

శ్లో. ఆర్ద్రాణకా రుచిర పర్యుషితస్య దధ్నః
ఖండాన్వితోదన పలాని శశిప్రభస్య ।
సర్పిః పలం మధుపలం మరిచం ద్విశర్షా
శుంఠ్యాః పలార్ధ మపిచార్ధ పలం త్రిజాతే ॥ ౧
నిస్త్రే పటే లలనయా మృదుపాణి ఘృష్టే
కర్పూరధూళిసురభీకృతకుంభ సంస్థా ।
ఏషా వృకోదర కృతా సరసారసాలా
యాస్వాదితా భగవతా మధుసూదనేన ॥ ౨

తా :— ౧ శేరు పెరుగు, చక్కెర, నెయ్యి, తేనె, మిరియాలు, [illegible] శొంఠి, జీలకర్ర, త్రిజాతములు చేర్చి పెరుగు బాగాచిలికి వలువలు వస్త్రమున వడగట్టి, కర్పూరము కలిపి పుచ్చుకొనునది.

౧౫. కోహా[illegible]త్రము = [illegible] పుచ్చుకొనునది, [illegible] ఉదుర్వుకుట్రపు.

శ్లో. మేషాయిషా [illegible] ।
[illegible] ౧
,, [illegible] ।
[illegible] ।
,, [illegible] ।
[illegible]
,, [illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ।
[illegible] ॥

౧. దానిమ్మాపువ్వు :— [illegible] కలిగియుండు [illegible] పండ్లు [illegible] గులములు [illegible], [illegible] లవణాసనము,

నసయు, పాలును కల్పి మూలమందు తడిపినయెడల పెద్దఫలములు కాయఁగలవు.

౨. వెలగచెట్టునకు :—తేనె, నెయ్యి, బెల్లము, పాలు, ఇవి కలిపి చెట్టు మొదట త్రవ్వి వ్రేళ్ళకు నీళ్లు పీల్చునట్లు చిమ్మునెడల స్వాదుయుక్తములును స్థిరములును అగుఫలములు కలుగును.

వెలగకును, మారేడుచెట్టునకును ఆరటిచూరు నీళ్ళు వ్రేళ్ళకు చల్లవలయును. ఖర్జూరము, నారికేళము, కదళి, వేణువులకు చూరు నీళ్లు పోయునెడల చక్కఁగా ఫలించును.

౩. నారికేళము :—మినుములు, పెసలు, దేవదారువిత్తులు చల్లని నీళ్లలో నానవేసి రుబ్బి మద్యములో కలిపి లవణముతోఁగూడ కల్పి చెట్టువ్రేళ్ళకు మొదటను రాత్రివేళలందు లేపనము చేయునెడల ఫలహీనమయినను అరుచిగల కాయలుగలదైనను మంచికాయలు కాయుటయేగాక మధురములును పెద్దవియునగు కాయల ననేకములు గాయును.

౪. పనసచెట్టునకు :—మొదటనుండి కొమ్మలవఱకు తామరాకులు చుట్టి చెట్టుయొక్క మొదటియందు సన్నసిముళ్ళకంప వేసినయెడల పెద్దపెద్ద పండ్లుకాయును.

౫. మాతులుంగపుచెట్టునకు :—పురుగులు చేపలుగల నీళ్లు పోయుచు నువ్వుపొట్టునేయ విస్తారముగ గొప్పపండ్లుకాయును.

౬. బీజపూరవృక్షమునకు :—పసక్క మాంసపుతునకలు వృక్షమూలమునందు లేపనముచేయ చక్కఁగఫలించును; ౨. బెల్లము, మాంసము, ఉదకము, వృక్షమూలమునందు చల్లునెడల చక్కఁగఫలించును. ౩. ఆలికపుఱ్ఱె, కల్లు, నీటితో కలిపిన మాంసమును చల్లునెడల బాగుగ ఫలించును.

౭. నారింజచెట్టునకు :—వాయువిడంగములు, ఆవాలు, నువ్వులు, నెయ్యి, పాలతోనూరి ఏదేని మాంసముతో మూలమునందు వృక్షమునకు లేపనముచేయ మిక్కుటముగ ఫలములు ఫలించును. ౨. ఏజాతిసంబంధమగు మాంసమునైనను ఆవుపాలు, బెల్లము, నీటితోఁగలిపి

దానితో నారింజచెట్టుయొక్క మూలములను తడిపిన స్వాదువులగు ఫలములధికముగ ఫలించును.

౮. అరటిచెట్టునకు :—ఏనుఁగుదంతమును పొడిచేసి దానితో కమరుకాల్చి పెట్టి మూలములకు దట్టులు వేయునది. [illegible] నిరంతరముగ ఫలములు కాయును. మఱియు, అరఁటిచెట్టు [illegible] మూలములందు ఏనుఁగుదంతమునుంచిన యెడల మంచిఫలములుగ ఫలించును. [illegible] ఏనుఁగు దంతములో సమముగనుండు [illegible] [illegible] చక్కఁగ ఫలించును.

౯. ద్రాక్షకు :—[illegible] యొక్క [illegible], [illegible] [illegible], బురద, పిడిని మొదళ్లయందు వేయఁగా రుచిగలవియు [illegible] గలవియు నగు పండ్లు చక్కఁగ ఫలించును.

౧౦. [illegible] మాంసమును పక్వముగ చేసి [illegible] [illegible] [illegible] పిడిని చెట్టుయొక్క మొదటవేసినను చక్కఁగ ఫలించును.

౧౧. మామిడిచెట్టునకు :—[illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] బసియు, ఈ [illegible] యొక్క [illegible] మాంసమును పక్వమాంసమును మూలములందు తడిపివేసినయెడల పుష్పములు [illegible] [illegible] ఫలములు ఫలించును.

౧౨. లేతమామిడి :—[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] యుదకముచేత మొదళ్లయందు [illegible] [illegible] ఫలించును

౧౩. [illegible] మాంసమును [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], పాలు, నెయ్యి, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఫలించును.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] పూర్వదినమునందు [illegible] మామిడి [illegible] [illegible] [illegible] ము చెప్పిరావలయును. తరువాత [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] స్నానముచేసి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] బరువుగల [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నుండి దగ్గరయున్నట్టుల కట్టియుంచవలయును. [illegible] [illegible] చేయఁగా [illegible] ఫలించును.

మంత్రము :—ఓం [illegible] [illegible] వనస్పతయే నమః

కార్తీక బహుళ అమావాస్యయందు చెట్టునకు పాషాణమును కట్టి మార్గశిర బహుళ అమావాస్యయందు విప్పివేయునది. ఈవిధముగఁ జేయఁగా మాసమునకు ఒకకొమ్మయందు చక్కఁగ ఫలించుచుండును. గొడ్డలిచేత కొట్టుపెట్టగనే ప్రథమమందు పూచును. ఆచెట్టుయొక్క పంగలకు నువ్వుపిండి, తేనె, నెయ్యి, వీనిని కలిపి, కొట్లుపెట్టినస్థలములయందు పూయవలయును. ఇట్లు చేయునెడల తియ్యని ఫలములు అతిశయముగ కాయును.

౧౨. సంపెంగచెట్టునకు :—నువ్వులు, కోష్టుపు, పిప్పళ్లు, గురివిందగింజలు నల్లావాలు, అడవికంద, వీనిని చూర్ణముచేసి పాలలోఁ గలిపి తడుపునెడల విస్తారములయిన పువ్వులు పూయును.

౧౩, ౧౪, ౧౫. పున్నాగ, గిరిమల్లిక, వకుళవృక్షములకు :—పక్షి మాంసము, మత్స్యమాంసము చెట్టుయొక్క మొదటియందుంచి పాలు, ఉదకము, నెత్తురు, వీనిని మామిడికొమ్మతో ఆవృక్షములను తడుపవలయును. దీనివలన చక్కఁగ పుష్పించును.

౧౬. ౧౭. ౧౮. ప్రియంగువు, పున్నాగము, కడిమి :—దాసనతోఁ గూడిన యభ్రకము, రేఁగుబళ్లు, కల్లు, మాంసము, వీనిని వృక్షములయొక్క మొదటియందు చుట్టుతడుపవలయును, ఇట్లు చేసిన యెడల పుష్పము లమితముగ పూయును.

౧౯. వేగుచెట్టునకు:—యష్టిమధుకమును ఊరవేసిన నీళ్ళు పోయఁగా ఫలించును. ౨. నువ్వులు. యష్టిమధుకము. సమముగ చూర్ణముచేసి తేనెతోమిశ్రముచేసి వసంతముచేత మూలమును తడిపిన యెడల శీఘ్రముగ ఫలించును.

౨౦. తి[illegible]మునకు:—ఆషాఢమాసమునందు చెట్టుయొక్క మొదలుని ప్రస్వేదయెడల ఫలములు సుస్నిగ్ధములును, మధుయుక్తములు సుగంధఫలములు ఫలించును. తెలికపిండి, మత్స్యమాంసమును వేయఁగా సర్వఋతువులందు ఫలించును.

౨౧. చింతచెట్టునకు:—మొదటత్రవ్వి గోధుమలు మినుములు, నువ్వులు, మాంసము, లేపనము చేయుచు మొదటియందు వేయునది. లేతచెట్టునకు నిత్యము నువ్వులు, మినుములు, గోధుమలు వీనియొక్క పిండి

యును, రక్తము, సుగంధమాంసము, పసుపును కల్పిపూసము వేయునది. చక్కఁగ ఫలించును.

పుష్పదోహదము:— ౨౧, ౨౩, జాజి, మల్లె:— మూలములందు తాఁబేటిమాంసమును వేయఁగా మిక్కిలి పరిమళముగల పూలు విశేషముగ పూయును.

౨౪, ౨౫, ౨౬. కరవీరము, గోరింట, మాధవీలత:— సాయంకాలమునందు కల్లుతో తడుపునెడల ఎల్లప్పుడు సువాసనగల పుష్పములు పూయును.

౨౭, ౨౮, ౨౯, ౩౦, చిక్కుడు, పొట్ల, బీర, కాకర:— సీమతీగల మూలములందు ఆవునేతితోఁ దడిపి పాలతో ముల్లుతేనెను కలుపవలయును. చక్కఁగ కాయును. కాకర వెల్లుల్లిముక్క మొదటవేరును చీల్చి లోపల ఇంగువ ఉంచి నీరు పోసినయెడల విస్తారముగా కాయును. తీగల పొట్ల, కాకర, దోస, ముల్లంగి మొదలగు తీగలుగల మూలములందు శిలఘ్రాణము (నాసికాపుటములు) నానుకగిపి యుంచవలయును. మేకపాలతోఁ దడుపవలయును. మంచికాయలు కాయును.

౩౧. కూష్మాండమునకు:— ఉసిరికపప్పు గుమ్మడిపువ్వు, వంగపిత్తు, కూరవేయవలయును. ఆవనూనెను తెలగ నువ్వులపప్పు నెయ్యియు తేనెయుపోసి కలుపుడి. పిదప ఆమొక్కలను ఇందుపోసి మూలమునందు నాటినచో గుమ్మడికాయలు కాయును. వంగలు గుమ్మడికాయల తెలుగును.

ప్రాతిపదికము లనగా మత్స్యము, ... మాంసము, ఇందులో పాలుతోను తేనె, నానబెట్టి, ముల్లంగి ... ఇందులో కలిపి నాటబెట్టినయెడల త్వరగా ఫలించును.

9. యజుర్వేదము. మూ. పుట.

ఉపనిషద్ ౧౬ శాస్త్రము మూ. పుట ...

10. అథర్వణ యజుర్వేదము. మూ. పుట ...

ఉపనిషత్తులు. ౧౭ నక్షత్రములు:— ... నక్షత్రముల ... కలను సిద్ధించును. ... ము, ... ము, ... ము, గోమేధకము ... ము, పుష్యరాగము, ... ము, ప్రవా

శము, నీలము, ఈనవరత్నములకు గల జన్మస్థానములు, గ్రహములు, దోషము లెఱిగించుచు తత్తద్రత్నధారణమునఁ గలుగు ఫలాఫలములఁ దెలుపునది.

౧౭. ద్యూతము:—ఇది ప్రాణిద్యూతము, అప్రాణిద్యూతము, అని ద్వివిధము.

౧౭. క. ప్రాణిద్యూతము:—పొట్టేళ్ళు, కోళ్ళు, డేగలు, పికిలి పిట్టలు, పావురములు, కౌజులు, గుఱ్ఱములు మున్నగు తిర్యగ్జంతువుల పందెముగానుంచి పోరాడించుట.

౧౭ ఖ. అప్రాణిద్యూతము:—సొగటాలు, చతురంగము, గంజీఫా, ఇస్పేటు, పచ్చీసుమున్నగు వానిలో పందెముంచి యాడుట.

ఇట్టి కోళ్ళు మున్నగువానిని పందెములుగా నుంచి పోరాడు పందెములను తీర్చువారికి సూత్రముల నెఱింగించు శాస్త్రగ్రంథము లనేకము గలవు.

౧౮ కృషి:—భూమిని దున్ని పైరుపెట్టుటకు సస్యానందము, కృషిసిద్ధాంతము, మున్నగుగ్రంథములుగలవు. వానియందు వర్షలక్షణాదులు దెలుపఁబడి యున్నవి.

౧౯. వాణిజ్యము:—వ్యవహారమును చేయునపుడు ధాన్యాదులను కొనుకాలము, విక్రయకాలము, లాభవిధి, విక్రయవిశేషవస్తువుల నిదానము తెలుపుశాస్త్రము.

౨౦. గోశాస్త్రము:—సహదేవకృతగ్రంథ మీశాస్త్రమునందు సుప్రసిద్ధము, ఇందు గోవులవర్ణములు, సుళ్ళు, శుభాశుభలక్షణములు వానివలన గలుగుఫలములు, పశువ్యాధులు, తదౌషధములు తెలుపునది.

౨౧. భూపరీక్ష:—ఏయేభూమియందే పైరుపండునదియు, తియ్యని నీరు గలుగునదియు, ప్రజలకు సుఖమొసఁగు భూమియగును గలుగునది యు నీరుడు, ఇసుక, చవుడు, పాటిభూమి, ఎఱ్ఱభూమి, నులకరాతిభూములు లక్షణములు నెఱిగించువిద్య.

౨౨. సూచీవానకర్మ:—సూదులచేతఁ గుట్టుపనులయొక్క భేదములను దెలుపునది.

11. అథర్వవేదము. చూ. ౧౭ పుట.

ఉపనిషత్తులు ౧౦౮. ఆగమములు ౨౮ :— కామికాగమము, చింత్యము, కారణము, అజితము, దీప్తము, సూక్ష్మము, సహస్రము, అంశుమత్తు, సుప్రభేదము, విజయము, నిశ్వాసము, స్వాయంభువము, అనలము, వీరము, రౌరవము, మకుటము, చంద్రజ్ఞానము, బింబము, తంత్రేశము, ప్రోద్గీతము, లలితము, సిద్ధము, సంతానము, సర్వోక్తము, పారమేశ్వరము, కిరణము, వాతులము.

ఈ యాగమములయందు వివిధ మంత్ర యంత్ర తంత్ర ప్రయోగములు తెలుపఁబడియున్నవి.

౧౫. ఐంద్రజాలికము:— లేనివియున్నట్లు, ఉన్నవి లేనట్లు చూచువారికనులకు భ్రమను కల్పించునది.

అవాంతరభేదములు :— మహేంద్రజాలము, గరుడస్తంభము, గోకర్ణస్తంభము, గారడీ, కనుకట్టు, హస్తలాఘవము మున్నగునవి.

౧౬. ప్రయోగము:— ఆకర్షణము, స్తంభనము, మారణము, మోహనము, వశీకరణము, ఉచ్చాటనము, అను ఆఱువిధములగు మంత్రప్రయోగములఁ దెలుపునది. మంత్రశక్తిచే జలము, అగ్ని, వాయువు, వాక్కు, దృష్టి, శుక్లము, ధనము, ఖడ్గము, సైన్యము మొదలగువాని స్తంభింపఁజేయు విధమునెఱుఁగుట.

12. ధనుర్వేదము (యజుర్వేదోపవేదము) మూల పుట. ౫౫

ఉపనిషత్ ౧౭. సాముద్రికశాస్త్రము మూల పుట. ౬౩

౧౮. గజశాస్త్రము మూల పుట. ౬౫

౧౯. పశ్వాయుశాస్త్రము మూల పుట. ౬౫

౨౦. సూదశాస్త్రము మూల పుట. ౬౬

౨౧. అశ్వశాస్త్రము మూల పుట. ౬౭

౨౨. వాస్తుశాస్త్రము (శిల్పము):— [illegible] కుటీరము [illegible] మేడలు, [illegible], [illegible], [illegible], ఘటము, [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] అను [illegible] నిర్మాణము, ప్రమాణత్వము, [illegible], [illegible] మున్నగునవి [illegible] మును తెలుపలయును.

అవాంతరము :—వాహనారోహణము.

13. సామవేదము చూ ౧౫ పుట.

14. గాంధర్వవేదము(సామవేదోపవేదము):—చూ పుట.౯౨

ఉపవిద్యలు 33. నృత్తగీతవాద్యములు :—చూ పుట.

అవాంతరములు:—భావాధ్యాయము, రాగాధ్యాయము, తాళాధ్యాయము చూ పుట.

34. నాయకపరీక్ష:—చూ పుట. ౪౯

15. మీమాంస:—చూ ౧౭ పుట.

ఉపవిద్యలు౨ :—

35. యోగశాస్త్రము :—౧ సచ్చిదానందములు మూఁడును మంత్రయోగసాధనములు.

౨. యమ, నియమాసన, ప్రాణాయామ, ప్రత్యాహార, ధ్యాన, ధారణా, సమాధు లెనిమిది హఠయోగసాధనములు.

౩. సాంఖ్య, తారక, అమనస్కములు మూఁడును రాజయోగసాధనములు.

౪. నాద, బిందు, కళలు మూఁడును లయయోగసాధనములు.

36. సాంఖ్యము:—పృథివి, అప్పు. తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశములను మహాభూతపంచకమును, గంధ, రస, రూపస్పర్శ, శబ్దములను మహాభూతగుణపంచకము; త్వక్చక్షు శ్శ్రోత్ర, జిహ్వా, ఘ్రాణములను జ్ఞానేంద్రియపంచకము, వాక్, పాణి, పాద, పాయు, ఉపస్థలను కర్మేంద్రియపంచకము. మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, ప్రకృతియుఁ గలిసి చతుర్వింశతితత్త్వము లయ్యెను. జీవుఁడు ౨౫వవాఁడయ్యెను. ఇట్టి ౨౫తత్త్వములుగూడి పరమాత్మ, షడ్వింశకుఁ డయ్యెను. ఇట్టిపరమాత్మయందు నిష్ఠకలిగియుంచుట సాంఖ్యమని చెప్పఁబడును.

37. వేదాంతము :—శరీరసంబంధములగు పంచభూతములను, వానిగుణనామములను,దశేంద్రియములను,దశప్రాణములను మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములను, మూలప్రకృతిని, జీవుని, స్థూలసూక్ష్మ కారణములును, శరీరత్రయమును, పంచకోశములను, అవస్థలుమున్నగువాని లక్షణముల నెఱిఁగించుచు బ్రహ్మజ్ఞానమును బోధించునది.

౩౮:—అలంకారశాస్త్రము. చూ పుట. ౧౬౩

౩౯:—అణిమాదిసిద్ధులు (ఐశ్వర్యమునఁ గలుగుభేదములు) అణిమ= సూక్ష్మముగఁ జేయునది. మహిమ= గొప్పగఁ జేయునది. గరిమ= గురుపుగ నొనర్చునది. లఘిమ= తేలికగాఁ జేయునది. ప్రాప్తి= ఇష్టసిద్ధినిచేయునది. ప్రాకామ్యము= సర్వస్వమునగు మనోరథములను బొందుట, ఈశత్వము= సర్వాతిశయమును నుండుట. వశిత్వము= లోఁబడిన ఇంద్రియములు గలవాఁడగుట. ఇట్టి యష్టైశ్వర్యసిద్ధు లందినవారిలలో దత్తాత్రేయకార్తవీర్యులు ముఖ్యులు.

౪౦. అదృశ్యము (ఇతరులు చూచుచుండఁగా నచటనే యుండి వారలకుఁ గనంబడకుండుట)

౪౧. పరకాయ ప్రవేశము = ఒకదేహమునుండి వేరొకనిజశరీరమున జీవునిప్రవేశింపఁ జేయుట.

౪౨. ఆకాశగమనము:—ఆకాశమునఁ దిరుగుట.

16. న్యాయశాస్త్రము:—చూ పుట.

ఉపవిద్యలు:—౪౩ వైశేషికశాస్త్రము. నైయ్యాయిక న్యాయశాస్త్రమునం దొకవిధము. ౪౪. సిద్ధాంతములు నవపదార్థజ్ఞానమును తెలుపునది.

17. పురాణములు:—చూ పుట. ౧౫

ఉపవిద్య ౪౫. ఇతిహాసము:—పూర్వకాలమున జరిగినవృత్తాంతము, భారతాదులు.

18. ధర్మశాస్త్రము:—చూ పుట. ౧౫

ఉపవిద్య. ౪౬. సాముద్రికము. చూ పుట. ౭౧

మహావిద్యలు ౧౮. యుపవిద్యలు ౪౬ నుగూడ చతుష్షష్టివిద్యలు ప్రబలెను.

చతుష్షష్టివిద్యల వివరము సమాప్తము.

శివప్రోక్తములగు చతుష్షష్టితంత్రములు.

మహామాయాశంబరము, యోగినీజాలశంబరము, తత్త్వశంబర

ము, సిద్ధభైరవతంత్రము, కంకాళభైరవము, కాలాగ్నిభైరవము, అగ్ని భైరవము, శక్తిభైరవము, యోగినీభైరవము, మహాభైరవము, ప్రధానభైరవము, బ్రాహ్మీతంత్రము, మాహేశ్వరీతంత్రము, కౌమారీతంత్రము, వైష్ణవీతంత్రము, వారాహీతంత్రము, ఇంద్రాణీతంత్రము, చాముండాతంత్రము, శివదూతీతంత్రము, యమళాష్టకతంత్రము, చంద్రజ్ఞానతంత్రము, మాలినీవిద్య, మహాసంమోహనము, వామజుష్టతంత్రము, వాతూలము, వాతూలోత్తరము, కామికము, హృద్భేదతంత్రము, తంత్రభేదము, గుహ్యతంత్రము, కలావాదము, వాత్స్యాయనాదికము, కళాసారము, కుండికామతము, మతోత్తమము, వీణాఖ్యము, త్రోతలము, త్రోతలోత్తరము, పంచామృతము, రూపభేదము, భూతోడ్డామరము, కులసారము, కులోడ్డీశము, కులచూడామణి, సర్వజ్ఞానోత్తమము, మహాకాళీమతము, అరుణేశము, మోదినీశము, వికుంఠేశ్వరము, పూర్వము, పశ్చిమము, దక్షిణము, ఉత్తరము, నిరుత్తరము, విమలము విమలోద్ధము, దేవీమతము, శుభాగమపంచకము, వసిష్ఠసంహిత, సనకసంహిత, శుకసంహిత, సనందనసంహిత, సనత్కుమారసంహిత.

ఇట్టి ౬౪ విద్యలలో ఋగ్వేదాదిప్రధానవిద్యలు ౧౮ కాని, కొన్ని యుపవిద్యలకును వైదికములగు వర్ణాశ్రమాచార ధర్మములకును ప్రచారముగల ప్రదేశము కర్మభూమి యనంబడును. ఇయ్యదియ పుణ్యభూమి యనంబడు ఆర్యావర్తాదిప్రదేశములు గలభారతవర్షము. ఇయ్యది జంబూద్వీపమునకు దక్షిణభాగమున నున్నది. ఈభరతవర్షమునకు ఉత్తరమునందు పూర్వపశ్చిమ సముద్రముల పర్యంతము వ్యాపించి యున్న హిమవత్పర్వతము ఎల్లయైయున్నది. తక్కిన 3 దిక్కులకు పూర్వ, దక్షిణ, పశ్చిమసముద్రములు ఎల్లలయియున్నవి.

ఈభారతవర్షమునందు కేరళము, మలయాళము, చేది, చోళ, పాండ్యములులోపలిభాగములు గాఁగల ద్రవిడదేశము; వేఁగిమొదలగు దేశములుగల ఆంధ్రదేశము, విదర్భము, కర్ణాటము, కొంకణము, మహారాష్ట్రము, అవంతి, కుంతలము, గౌడము, అంగ, వంగ, కళింగ, సుహ్మ, పుండ్రదేశములు, ఓఢ్రము, ఉత్కళము, కీకటము, మాళవము, విదేహము, బ్రహ్మావర్తము, ఆర్యావర్తము, సురాష్ట్రము, కాంభోజము

శూరసేనము, కచ్ఛము, ఘూర్జరము, సింధువు, పాంచాలము, కాశ్మీరము, అశ్మంతము, నేపాళము మున్నగు దేశములుగలవు.

హిమవత్పర్వతోత్తరభాగమునందు తక్కిన ఇతరవర్షములందు ఉత్తర సముద్రతీర పర్యంతము గల దేశము మున్నగు తక్కిన దేశములు గలవు. ఆదేశములందుండు మనుష్యులకు పశుపక్షిమృగాదులవలె స్త్రీపుంజాతివిభాగము మాత్రమే కాని జన్మసిద్ధములగు బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్య శూద్రాది జాతివిభాగములు లేవు.

కాని యీ దేశపురాజగు శుద్ధోదనునకు మాయాదేవియందు జనించి బుద్ధాగమప్రవర్తకుఁ డగు శాక్యసింహుఁడు అతని మతము నవలంబించిన యమరసింహాది బ్రాహ్మణులును, వారి మతమునందుఁగల వైరాగ్యవర్ధనము, అహింసావ్రతము, తత్త్వశిలా రోహణము, మున్నగు బౌద్ధధర్మములవలన మ్లేచ్ఛాదులకంటెను పెక్కుమందిగురులు అతిశయులే. పిదప కాలక్రమమునందు ఆర్యావర్త భూమియగు భరతవర్షమునకు వచ్చి విక్రమార్కునియొక్క రాజధాని యగు ఉజ్జయినియందు ప్రవేశించి దానిని జయించుటకు ప్రయత్నించఁగా విక్రమార్కుఁడు వారల చిక్కుపఱచెను. ఆకాలమునందు గౌతమకృత న్యాయసూత్రములకు భాష్యకారులగు ఉదయనాచార్యులవారు కాశియందు వారిపండితులను శాస్త్రవాదమున నోడించిరి. అమరసింహుఁడు మాత్రము విక్రమార్కుని సభయందున్న నవరత్నములనఁదగు పండితులలో నొకఁడై యుండెను. అతఁడు స్వనామముతో నామలింగానుశాసనము వ్యాకరణముయొక్క విషయము నంతయు గ్రహించియున్నవాఁడగుటచే దానినిమాత్రము గ్రహించెను. తక్కిన బౌద్ధగ్రంథములకు ప్రచారము కలుగలేదు. మనయార్యావర్తమునందున్న విద్యలు, వానివ్యాసనము సంగ్రహముగ నిందుఁ దెలుపఁబడెను.

ఉత్సాహశీలురును, ఉదారులునగు సత్పురుషుల ప్రయత్నముచేత మనవిద్యలు, గ్రంథములు లోకమున ప్రముఖముగ వెలయుఁగాత.

సంపూర్ణము.